

**DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN
ORTADOĞU-KUZEY AFRİKA ÜLKELERİ (MENA)
ÜZERİNE ETKİLERİ:
AMPİRİK ÇALIŞMA**

Fatma BALCI KARATUTLU

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Yrd. Doç. Dr.

Mehmet Emre GÖRGÜLÜ

Mayıs, 2016

Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN ORTADOĞU-
KUZEY AFRİKA ÜLKELERİ (MENA) ÜZERİNE
ETKİLERİ: AMPİRİK ÇALIŞMA**

Hazırlayan

Fatma BALCI KARATUTLU

Danışman

Yrd. Doç. Dr. M. Emre GÖRGÜLÜ

AFYONKARAHİSAR 2016

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Doğrudan Yabancı Yatırımların Ortadoğu-Kuzey Afrika Ülkeleri (MENA) Üzerine Etkileri: Ampirik Çalışma” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

18/05/2016

Fatma BALCI KARATUTLU

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Mehmet Emre GÖRGÜLÜ

Jüri Üyeleri : Yrd. Doç. Dr. Bülent ALTAY

: Yrd. Doç. Dr. Özer ÖZÇELİK

İmza

İktisat Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans öğrencisi Fatma BALCI KARATUTLU'nun "Doğrudan Yabancı Yatırımların Ortadoğu- Kuzey Afrika Ülkeleri (MENA) Üzerine Etkileri: Ampirik Çalışma" başlıklı tezi, 18.05.2016 günü saat 11:00'da Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ahmet YARAMIŞ
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ÖZET

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN ORTADOĞU-KUZEY AFRİKA ÜLKELERİ (MENA) ÜZERİNE ETKİLERİ: AMPİRİK ÇALIŞMA

Fatma BALCI KARATUTLU

**AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

MAYIS 2016

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Emre GÖRGÜLÜ

Bu tezin amacı Doğrudan Yabancı Yatırımların Ortadoğu-Kuzey Afrika Ülkeleri (MENA) Üzerine Etkisini; 1995–2014 yılları arasında zaman seri analizi ve OLS yöntemi ile incelemektir. Tezin birinci bölümünde Doğrudan Yabancı Yatırımların tanımları, tarihçesi, önemi ve masetme kapasitesinin tanımı, büyüme üzerine etkisi incelenirken ikinci bölümde MENA ülkelerinin ekonomik-sosyal yapıları ve DYY'lerin ekonomik büyüme üzerine etkilerine yer verilmiş olup, üçüncü bölümde de literatür taraması incelenmiştir. Dördüncü bölümde ise MENA ülkeleri için tek tek zaman serileri oluşturularak OLS yöntemi ile ampirik çalışma yapılmıştır. Analiz sonuçlarında MENA ülkeleri belirli bir masetme kapasitesine sahip ise DYY'ler ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiye sahiptir. Masetme kapasitesine sahip olmayan ülkelerde DYY'ler ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğu sonuca ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Masetme Kapasitesi, MENA ülkeleri, ekonomik büyüme, OLS yöntemi.

ABSTRACT

THE EFFECT OF THE FOREIGN DIRECT INVESTMENT ON MIDDLE EAST AND NORTH AFRICAN COUNTRIES (MENA): AN EMPRICAL STUDY

Fatma BALCI KARATUTLU

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF ECONOMICS**

MAY 2016

Advisor: Yrd. Doç. Dr. M. Emre GÖRGÜLÜ

The purpose of this thesis is to analyse the effect of the effect of the foreign investment on Middle East and North African countries (MENA) between 1995-2014 by time series analysis and OLS method. In first chapter of the thesis, history, importance and the definitions of foreign direct investment have been mentioned. In the second chapter, the definition of absorptive capacity and its effects on development have been dwelled on, and in the third chapter, the economic and social structures of MENA countries and the effect of FDY on the economic development have been mentioned. In the fourth chapter, literature has been reviewed. In the fifth chapter, an empirical study has been used with OLS method by creating time-series for each MENA countries. If the MENA countries have the capacity to absorb certain FDI's has a positive effect on economic growth. In countries that do not have the capacity to absorb FDI it has reached the conclusion that they have a negative effect on economic growth.

Key Words: Foreign Direct Investment, Absorptive Capacity, MENA countries, economic development, OLS method.

ÖNSÖZ

Yüksek lisans tezimi hazırlarken sabrını, anlayışını, hoşgörüsünü ve yardımlarını hiçbir şekilde esirgemeyen çok değerli danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. M. Emre GÖRGÜLÜ'ye, çalışma süresince engin bilgi ve tecrübeleriyle her daim yol gösterici olup, manevi destekte bulunan Sayın Prof. Dr. Erdal DEMİRHAN'a, ve Sayın Yrd. Doç. Dr. Bülent ALTAY'a teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca çalışmamda, tüm varlığı, sevgisi ve anlayışı ile en zor zamanlarımda bile elimden tutup tekrar çalışma azmi aşılayarak desteğini esirgemeyen biricik sevgili eşim Sayın Hayri KARATUTLU'ya, her zaman maddi manevi desteği ve bana olan inancı sayesinde beni bu çalışmaya teşvik eden, bu yolda yürürken sevgisini, bana olan inancını, her daim üzerimde hissettiren annem Sayın Şükran BALCI'ya ve tüm aileme sonsuz teşekkür ederim. Son olarak tez süresi boyunca yanımda olan sevgili arkadaşlarıma hoşgörülerinden ve sabırlarından dolayı ayrıca teşekkür ederim.

Fatma BALCI KARATUTLU

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
YEMİN METNİ	ii
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiii
KISALTMALAR DİZİNİ	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN TANIMI

TARİHÇESİ VE ÖNEMİ

1. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR.....	5
1.1 DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN TANIMI.....	5
1.2. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN TARİHÇESİ	9
1.3. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM BELİRLEYİCİLERİ	14
1.3.1. Yatırım Yapan Ülkeler Açısından Belirleyici Faktörler	14
1.3.2. Yatırım Alan Ülkeler Açısından Belirleyici Faktörler	15
1.3.2.1. Siyasi Faktörler	15
1.3.2.2. Ekonomik Faktörler	17
1.3.2.3. Kurumsal Faktörler	20

1.4. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN ÜLKE EKONOMİLERİNE ETKİLERİ.....	21
1.4.1 Doğrudan Yabancı Yatırımların Ev Sahibi Ülke Ekonomilerine Etkileri	21
1.4.1.1 Olumlu Etkileri	21
1.4.1.2 Olumsuz Etkileri	26
1.4.2 Doğrudan Yabancı Yatırımları Gönderen Ülke Ekonomilerine Etkileri	28
1.4.2.1 Olumlu Etkileri	28
1.4.2.2 Olumsuz Etkileri	29
2. MASSETME KAPASİTESİ.....	29
2.1. MASSETME KAPASİTESİNİN TANIMI	29
2.2. MASSETME KAPASİTESİNİN BELİRLEYİCİLERİ	30
2.3. MASSETME KAPASİTESİNİN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ.....	31

İKİNCİ BÖLÜM

MENA ÜLKELERİNDE EKONOMİK- SOSYAL YAPILAR VE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM HAREKETLERİNİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİLERİ

1. MENA ÜLKELERİNİN EKONOMİK VE SOSYAL YAPILARI	34
1.1 MENA ÜLKELERİNİN EKONOMİK YAPILARI.....	34
1.2 MENA ÜLKELERİNİN SOSYAL YAPILARI	39
2. MENA BÖLGE ÜLKELERİ	41
2.1 BAHREYN	42
2.2 CEZAYİR	44
2.3 FAS	45
2.4 İRAN	46

2.5 KATAR.....	47
2.6 KUVEYT	48
2.7 LİBYA	50
2.8 LÜBNAN	51
2.9 MISIR.....	52
2.10 SUUDİ ARABİSTAN.....	53
2.11 TUNUS	55
2.12 UMMAN.....	56
2.13 ÜRDÜN	57
2.14 YEMEN	58
3. MENA ÜLKELERİ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER KARŞILAŞTIRILMASI	60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LİTERATÜR TARAMASI

1. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN OLUMLU ETKİYE SAHİP OLDUĞUNU SAVUNAN GÖRÜŞLER	64
2. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN OLUMSUZ ETKİYE SAHİP OLDUĞUNU VEYA HERHANGİ BİR ETKİYE SAHİP OLMADIĞINI SAVUNAN GÖRÜŞLER.....	76
3. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN KOŞULLU BİR ETKİYE SAHİP OLDUĞUNU SAVUNAN GÖRÜŞLER	79

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN ORTADOĞU ve KUZEY AFRİKA ÜLKELERİ ÜZERİNE ETKİLERİNİN ANALİZİ

1. EKONOMETRİK YÖNTEM	81
2. VERİLER ve MODEL.....	82
2.1. MODELDE KULLANILAN DEĞİŞKENLER.....	83
2.2. MODELİN OLUŞTURULMASI.....	84
3. AMPİRİK ANALİZ VE BULGULAR.....	85
3.1 Bahreyn	86
3.2 Cezayir	88
3.3 Fas.....	90
3.4 İran	93
3.5 Katar	95
3.6 Kuveyt	97
3.7 Libya.....	99
3.8 Lübnan	102
3.9 Mısır	104
3.10 Suudi Arabistan.....	106
3.11 Tunus.....	109
3.12 Umman.....	112
3.13 Ürdün	114
3.14 Yemen.....	116
4. AMPİRİK ANALİZ SONUÇLARI VE DEĞERLENDİRİLMESİ	119
SONUÇ.....	122
KAYNAKÇA	124

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1: DYY'lerin Olumlu Etkiye Sahip Olduğunu Savunan Görüşler.....	64
Tablo 2: DYY'lerin Olumsuz Veya Nötr Etkiye Sahip Olduğunu Savunan Görüşler ...	76
Tablo 3: Bahreyn Ülkesi ADF-PP Birim Kök Test Sonuçları	87
Tablo 4: Bahreyn Birinci ve İkinci Model Sonuçları.....	87
Tablo 5: Cezayir Ülkesi ADF-PP Birim Kök Test Sonuçları	89
Tablo 6: Cezayir Birinci ve İkinci Model Sonuçları	89
Tablo 7: Fas Ülkesi ADF-PP Birim Kök Test Sonuçları	91
Tablo 8: Fas Birinci ve İkinci Model Sonuçları.....	92
Tablo 9: İran Ülkesi ADF-PP Birim Kök Test Sonuçları	93
Tablo 10: İran Birinci ve İkinci Model Sonuçları	94
Tablo 11: Katar Ülkesi ADF-PP Birim Kök Test Sonuçları.....	96
Tablo 12: Katar Birinci ve İkinci Model Sonuçları.....	96
Tablo 13: Kuveyt Ülkesi ADF-PP Birim Kök Test Sonuçları.....	98
Tablo 14: Kuveyt Birinci ve İkinci Model Sonuçları.....	98
Tablo 15: Libya Ülkesi ADF-PP Birim Kök Test Sonuçları	100
Tablo 16: Libya Birinci ve İkinci Model Sonuçları	101
Tablo 17: Lübnan Ülkesi ADF-PP Birim Kök Test Sonuçları.....	103
Tablo 18: Lübnan Birinci ve İkinci Model Sonuçları	103
Tablo 19: Mısır Ülkesi ADF-PP Birim Kök Test Sonuçları	105
Tablo 20: Mısır Birinci ve İkinci Model Sonuçları.....	105
Tablo 21: Suudi Arabistan Ülkesi ADF-PP Birim Kök Test Sonuçları.....	107
Tablo 22: Suudi Arabistan Birinci ve İkinci Model Sonuçları.....	108
Tablo 23: Tunus Ülkesi ADF-PP Birim Kök Test Sonuçları.....	110
Tablo 24: Tunus Birinci ve İkinci Model Sonuçları	111
Tablo 25: Umman Ülkesi ADF-PP Birim Kök Test Sonuçları.....	113
Tablo 26: Umman Birinci ve İkinci Model Sonuçları.....	113

Tablo 27: Ürdün Ülkesi ADF-PP Birim Kök Test Sonuçları.....	115
Tablo 28: Ürdün Birinci ve İkinci Model Sonuçları	115
Tablo 29: Yemen Ülkesi ADF-PP Birim Kök Test Sonuçları	117
Tablo 30: Yemen Birinci ve İkinci Model Sonuçları.....	118

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1: GSMH (Cari Milyar ABD \$)	36
Şekil 2: Kişi Başına Milli Gelir 1995–2014 (Cari ABD \$)	37
Şekil 3: Yıllık GSMH Büyüme Oranları (%)	38
Şekil 4: Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyar ABD \$)	39
Şekil 5: Bahreyn GSYİH Kişi Başına Yıllık Büyüme ve DYY Yıllık Büyüme Oranı ...	43
Şekil 6: Cezayir GSYİH Kişi Başına Yıllık Büyüme ve DYY Yıllık Büyüme Oranı	44
Şekil 7: Fas GSYİH Kişi Başına Yıllık Büyüme ve DYY Yıllık Büyüme Oranı	45
Şekil 8: İran GSYİH Kişi Başına Yıllık Büyüme ve DYY Yıllık Büyüme Oranı	47
Şekil 9: Katar GSYİH Kişi Başına Yıllık Büyüme ve DYY Yıllık Büyüme Oranı	48
Şekil 10: Kuveyt GSYİH Kişi Başına Yıllık Büyüme ve DYY Yıllık Büyüme Oranı ...	49
Şekil 11: Libya GSYİH Kişi Başına Yıllık Büyüme ve DYY Yıllık Büyüme Oranı.....	50
Şekil 12: Lübnan GSYİH Kişi Başına Yıllık Büyüme ve DYY Yıllık Büyüme Oranı...52	
Şekil 13: Mısır GSYİH Kişi Başına Yıllık Büyüme ve DYY Yıllık Büyüme Oranı	53
Şekil 14: Suudi Arabistan GSYİH Kişi Başına Yıllık Büyüme ve DYY Yıllık Büyüme Oranı.....	54
Şekil 15: Tunus GSYİH Kişi Başına Yıllık Büyüme ve DYY Yıllık Büyüme Oranı.....	56
Şekil 16: Umman GSYİH Kişi Başına Yıllık Büyüme ve DYY Yıllık Büyüme Oranı ..57	
Şekil 17: Ürdün GSYİH Kişi Başına Yıllık Büyüme ve DYY Yıllık Büyüme Oranı.....	58
Şekil 18: Yemen GSYİH Kişi Başına Yıllık Büyüme ve DYY Yıllık Büyüme Oranı ...	59
Şekil 19: Dünya Geneli DDY Akımı (ABD \$).....	60
Şekil 20: 1995–2014 Yılları Arasında Dünyada DYY Akım Tablosu	61
Şekil 21: MENA Ülkeleri ve Gelişmiş- Gelişmişte Olan Ülkeler Karşılaştırması.....	62

KISALTMALAR DİZİNİ

- ABD: Amerika Birleşik Devletleri
- ADF: Genişletilmiş Dickey-Fuller Testi
- AR-GE: Araştırma ve Geliştirme
- ASEAN: Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
- DYY: Doğrudan Yabancı Yatırım
- EKK: En Küçük Kareler
- GMM: Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi
- GSMH: Gayri Safi Milli Hâsıla
- GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
- IMF: Uluslararası Para Fonu
- IPS: Im, Pasaran ve Shin
- LLC: Levin, Lin ve Chiu
- MENA: Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkeleri
- MERCOSUR: Güney Ortak Pazarı
- OECD: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
- OLS: Sıradan En Küçük Kareler Yöntemi
- OPEC: Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı
- PP: Phillips Perron Testi
- SAARC2: Güney Asya Bölgesel İşbirliği Örgütü
- SUR: Görünüşte İlişkisiz Regresyon
- UNCTAD: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı

GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkelerin temel sorunlarından biri sermaye birikiminin yetersiz olmasıdır. Bu durum gelişmekte olan ülkeleri, gelişmiş ülkelerin tasarruflarını kullanmaya yöneltmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkelerin tasarruflarını kullanabilmelerinin iki tür yolu vardır. Birincisi bu ülkelere borç almaktır. İkincisi ise gelişmiş ülkelerin biriken sermayelerini; kendi topraklarında yatırım alanları oluşturarak söz konusu gelişmiş ülkelere yatırım çekme çabalarıdır. Genellikle gelişmekte olan ülkeler yatırım almayı daha karlı gördükleri için bu yolu tercih etmektedirler. Zira bu yatırımlar sayesinde gelişmekte olan ülkelerin bu yatırımlar sayesinde ekonomik ve sosyal düzeylerinde de iyileşmeler gözlenmektedir. Doğrudan yabancı yatırım (DYY) bu anlamda ön plana çıkmaktadır. Bu sebeple gelişmekte olan ülkeler DYY'leri kendileri için daha avantajlı bulduklarından dolayı bu yolu seçerler. Siyasi ve ekonomik istikrarsızlığın yanında sermaye birikimindeki yetersizlik, tasarruf oranlarının azlığı, kamu finansmanındaki açıklar gelişmekte olan ülkelere yatırımların istenilen düzeyde gerçekleşmemesine neden olmaktadır. Bu sebepten DYY, gelişen ve büyüyen dünya ekonomisinde; son yıllarda az gelişmiş ülkeler için temel ihtiyaç haline gelmiştir.

DYY'ler, yatırımcının varlığını sürdürdüğü ekonomi haricindeki diğer ekonomilerde yaptığı uzun vadeli yatırımlardır. Yapılan yatırımlar; hisse senedi, tahvil, bono veyahut finansal kaynaklardan oluşabilmektedir. DYY'ler farklı değişkenlere göre çeşitlere ayrılmaktadırlar. Bu çeşitlere bakıldığında; üretim sürecindeki yerine ve yatırımın amacına göre, yatırımın yeni firma oluşturmaya göre ve yatırımın sahiplik durumuna göre çeşitlendirme yapmak mümkündür. Son 20–25 yıl içerisinde meydana gelen ekonomik krizler nedeniyle DYY'lerde dalgalanmalar görülmüş olsa da son dönemlerde DYY'lerin önemi artmaktadır. DYY hareketlerinin önem kazanması İkinci Dünya Savaşı'nı takiben hızlanmıştır. 1980'li yıllardan sonra özellikle Sovyetler Birliğinin çökmesiyle Doğu Avrupa ülkelerinde, sermaye yatırımlarında artış

gerçekleşmiştir. Doğu bloğu ülkeleri, geçiş ekonomisi sürecinde DYY'lere oldukça önem vermiş olup, DYY'ler bu sürece önemli katkılar sağlamıştır.

DYY pastasından pay alma çabası ile hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde, 1990'lı yıllarda çeşitli düzenlemelere gidilmiştir. Böylelikle 1990 sonrasında günümüze kadar gelen süreçte, DYY hareketleri dalgalanma göstermiş olup, günümüzde çok önemli bir finansman aracı haline gelmişlerdir. 1997' de ki uzak doğu krizi sebebiyle, gelişmekte olan ülkelere sermaye girişlerindeki yetersizlikten dolayı, DYY'ler etkilenmiş ve azalma eğilimi göstermiştir. Zamanla tekrar DYY'de artış görülmüş, 2000 yılında rekor seviyeye ulaşmıştır. Asya ve Rusya kriziyle beraber küresel ekonomik krizlerin etkilemesi sonucu düşüşler görülmüş, fakat kısa sürede toparlanma eğilimi gösterip, artışlar görülmüştür. Ancak seçilen Ortadoğu ve Kuzey Afrika (MENA) ülkelerinde, 2007–2009 yılları arasında yaşanan iç karışıklık ve siyasi nedenlerden dolayı, DYY'lerde ciddi anlamda düşüşler yaşanmış ve bu düşüşler, Arap Baharı olaylarının yaşanmasına zemin hazırlamıştır. 2010 yılında da DYY'ler de azalmalar görülmüş, fakat diğer yıllara nispeten bu oran daha düşük olmuştur. 2011-2013 yıllarında ise DYY girişlerinde artışlar görülmüştür (UNCTAD: 2013).

DYY hareketlerinin artan etkinliği ile küreselleşen dünyamızda, 21. yüzyılın başlarında; Arap coğrafyasında bulunan etkin ülkelerde halkın; hükümler olan siyasi yönetime karşı ayaklanma hareketleri başlamıştır. Bu olaylara genel olarak Arap Baharı adı verilmektedir. Bu ayaklanmanın altında yatan temel nedenlere bakıldığında; işsizlik, kötü yaşam koşulları, gelir dağılımındaki adaletsizlik gibi ekonomik ve sosyal nedenler yatmaktadır. Birçok Arap ülkesi bu olaydan etkilenirken, en fazla payı Tunus, Libya, Mısır, Suriye, Bahreyn, Cezayir, Ürdün, Yemen ülkeleri almıştır. MENA ülkelerinde yaşanan Arap Baharı olayları sonucunda bu ülkelerin çoğunda, siyasi ve ekonomik istikrar bozulmuştur. Bu durum aslında bu ülkelerin gelecek için potansiyel birer geçiş ekonomisi olabileceğine işaret etmektedir. Ekonomik liberalleşme sürecinde olan Arap ülkelerinden bazı ülkeler; bu süreci geçerken bazı ülkeler ekonomik, siyasi ve sosyal alanlarda sarsılmalar yaşamıştır. Bu sarsılmalar neticesinde ülkeler sahip oldukları ekonomik ve sosyal yapıları ile ekonomik büyüme potansiyellerini arttırmak için;

DYY'leri kendi topraklarına çekme çabalarına girmektedirler. Böylelikle DYY'lerin söz konusu potansiyel geçiş ekonomilerinde oynayacağı rol artmaktadır.

Eski Sovyet Bloğu ülkelerinin geçiş ekonomisi dönemlerinin sancılı etkilerini, DYY'lerin yardımı ile hafifletilebilmiş olmaları ve yine DYY'lerin yardımı ile belirli bir ekonomik istikrara kavuşmaları bu çalışma için motive edici bir neden olmuştur. Bu doğrultuda bu çalışmaya konu olan Arap Baharını yaşayan MENA ülkeleri için de DYY'lerin bu ülkelerin ekonomik istikrarların sağlayabileceği katkı bu araştırmayı motive edici bir neden olmaktadır. Aynı zamanda bu çalışma Arap Baharı öncesi ve sonrası dönemde MENA ülkelerindeki DYY etkilerinin, bu ülkelerin masnetme kapasiteleri ile birlikte incelenmesi yönüyle benzer çalışmalardan ayrılmaktadır. Bu durum çalışmanın literatüre sağlayacağı yenilik özelliğini göstermektedir. Çalışmanın araştırma sorusu ise; seçilmiş Arap ülkelerinde DYY'lerin katkıları ekonomik büyümeye ne derecede etki edebilir ve bu etki söz konusu ülkelerin masnetme kapasiteleri ile ne derecede ilişkilendirilebilir?

Çalışmada Arap ülkelerinin ekonomik ve sosyal yapılarının yanı sıra, Arap Baharının etkilerinin hissedilmeye başladığı 2010 yılı öncesi ve sonrası dönemde DYY'lerin katkıları incelenmiştir. Buna göre genel olarak Arap Baharı öncesi dönemde DYY hareketliliği söz konusu ülkelerde 1,59 milyar dolar iken, Arap Baharı sonrası dönemde 923,70 milyar dolara düşmüştür¹ (UNCTAD: 2013). Ayrıca ilk toplumsal hareketlerin başladığı 2010 senesinde 101,2 milyar dolar iken Arap Baharı olaylarının şiddetlenmesiyle 2011 senesinde 84,3 milyar dolara düşmüştür (UNCTAD: 2013).

Arap dünyası 1990'lı yıllarda diğer gelişmiş ülkelere göre DYY sermaye girişinde geride kalmış fakat geçen zamanda artışlar görülmüştür. Bu artış eğilimleri, 2001'de başlayan küresel krizle birlikte diğer ülkeler gibi Arap ülkelerinde de azalarak DYY girişlerinde gerileme kaydedilmiştir. Krizin ardından tekrar toparlanma sürecine girilse de son zamanlarda yaşanan Arap Baharı olaylarının etkisiyle birlikte, DYY girişlerinde azalmalar kaydedilmiştir. Arap Baharı sonrasında ekonomik çöküş içerisinde

¹ DYY hareketliliği ile DYY hacmi kast edilmektedir. DYY hacmi içe akış+dışa akış olarak hesaplanmaktadır.

olan ülkeler siyasi bütünlüğü sağladıktan sonra ilk amaçları dağılan ekonomiyi toparlamak olacaktır. Fakat yeterli yatırım ile mevcut kaynakları işleyecek yeterli potansiyel ve teknolojik gelişmeye ulaşmak ilk etapta zor olacağından DYY'lere ihtiyaç duyulacaktır. Bu bakımdan Arap ülkeleri ilk başta DYY sermaye girişi sağlayabilmek için bir takım ekonomik iyileştirme politikaları uygulayarak cazip ev sahibi ülke haline gelmeyi amaçlamalıdır. Arap ülkelerine yapılan DYY'ler sayesinde yatırımlar ve üretimler artacak, istihdam alanları sağlanarak işsizlik oranlarının azaltılması hedeflenecektir. Ayrıca DYY'ler, GSYİH, dış ticaret hacmi, adil gelir dağılımı üzerinde de istikrar sağlayıcı etkilere sahip olabileceklerdir.

Bu bakımdan çalışmada DYY'lerin Arap ülkelerinin ekonomik büyümeleri üzerindeki etkileri ampirik olarak incelenmiştir. Birinci bölümde DYY'lerin tanımı, belirleyicileri üzerinde ve ev sahibi ülkelerin massetme kapasitesi, bu kapasiteyi oluşturan etkenlere yer verilmiştir. İkinci bölümde seçilmiş MENA ülkelerinin genel ekonomik ve sosyal yapıları ele alınmıştır. Bunun yanı sıra, MENA ülkelerindeki DYY hareketleri incelenmiş, diğer gelişmekte olan ülkelere yapılan DYY hareketleri ile karşılaştırılarak inceleme yapılmıştır. Böylelikle DYY hareketlerinin DYY alan ev sahibi ülkelerde ekonomik ve sosyal yapı üzerinde ne gibi olumlu etkilerde bulunacağı sorusuna cevap bulunmaya çalışılmış ayrıca Arap Baharının yansımalarından da bahsedilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde konu ile ilgili literatür taraması yapılarak daha önce yapılan çalışmalar incelenmiş DYY etkileri bakımından karşılaştırılmıştır. Dördüncü bölümde ekonometrik uygulamaya yer verilmiştir. Uygulamada; her bir ülke için ayrı ayrı zaman serileri oluşturulmuş olup yine bu ülkeler için iki farklı model kurulmuştur. Birinci modelde altı farklı bağımsız değişken ele alınarak büyüme üzerine etkileri incelenmiştir. Bu değişkenler; DYY, dış ticaret açıkları, sağlık harcamaları, eğitim harcamaları, ileri teknoloji ihracatı ve GSYİH içindeki sabit sermaye oluşumudur. İkinci modelde ise massetme kapasitesini etkileyeceği düşünülen bağımsız değişkenler modelden çıkartılarak sadece DYY'lerin büyüme üzerinde etkisi araştırılmıştır. Her iki modele de OLS yöntemi uygulanmıştır. Ve son olarak sonuç bölümü ile çalışma tamamlanmıştır

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN TANIMI

TARİHÇESİ VE ÖNEMİ

1. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

1.1 DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN TANIMI

Doğrudan yabancı yatırımların (DYY), en yalın haldeki IMF'nin tanımına göre, DYY "herhangi bir yatırımcının kendi ülkesi dışında, bulunduğu girişiminin yönetiminde etkin bir konumda olmak amacıyla uzun dönemli bir yatırım yapması şeklinde ifade edilmektedir" (IMF, 1993).

"Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, kavramında sözü edilen "yabancı" kelimesi herhangi bir ülkenin sınırları dışında olmak anlamında kullanılmaktadır. Yabancı sermaye terimi, herhangi bir ülkedeki belirli miktar sermayeye başka bir ülkenin vatandaşlarının sahip olmasını ifade etmektedir. "Doğrudan" kelimesi ise yabancı sermaye yatırımlarını portföy yatırımlarından ayırmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları; bir firmayı satın alma, yeni bir firma için ilk sermayeyi temin etme veya mevcut bir firmanın sermayesini artırma yoluyla bir ülkede bulunan firmalar tarafından başka bir ülkede bulunan firmalara yapılan yatırımlardır. Bu yatırımlar teknolojiyi, işletmecilik bilgisini ve yatırımcının kontrol yetkisini beraberinde getirmektedir" (Efe, 2000: 7).

"DYY bir ekonomideki bir işletmenin diğer bir ekonomideki işletmeye veya işletmelere yönelik uzun vadeli ilgisini ve bu işletme tarafından uzun süreli kontrolünü yansıtan bir yatırım türü olarak tanımlanmaktadır" (UNIDO, 2005: 23). Dolayısıyla DYY, başka bir ekonomi içerisinde elde etmeye dair sürekli bir ilgiyi işaret eden bir uluslararası yatırım kategorisidir. Bu yatırım türü yatırım yapan işletme ile yurt dışındaki şubeleri arasındaki tüm finansal işlemleri kapsar (EUROSTAT, 2007: 3).

Çeşitli kurumların DYY tanımlarına bakıldığında TCMB'ye göre; “Yatırımcının yerleşik olduğu ekonomi dışındaki bir ekonomide yaptığı uzun vadeli yatırımı gösterir. Burada yatırımcının kuruluşun sermayesinde %10'dan (dâhil) fazla paya sahip olması veya yönetiminde söz sahibi olması esastır” (Merkez Bankası, 2000).

Dünya Bankası'na göre DYY: “Yurtdışında bir işletme üzerinde kalıcı menfaat sağlanması veya etkin denetim kurulması olarak tanımlanabilir. DYY, başka bir ülkede bulunan bir işletmenin hisselerinin alımı, yurtdışında bulunan bir işletmeden sağlanan kazançların, yine yurtdışındaki işletmede yatırıma yönlendirilmesi veya ana şirketin iştiraklerine kredi sağlaması olarak gerçekleşebilir” (<http://www.ofdi.org/dyy-nedir/>. Erişim tarihi: 14.10.2015).

T.C. Hazine Müsteşarlığı'nın 2005 tarihli “Yabancı Sermaye Raporu”nda; DYY

a-) Yurt Dışından getirilen,

— Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nca alım satımı yapılan konvertibl para şeklinde nakit sermaye,

— Şirket menkul kıymetleri (devlet tahvilleri hariç)

— Makine ve teçhizat

— Sinaî ve fikri mülkiyet hakları,

b-) Yurt içinden sağlanan,

— Yeniden yatırımda kullanılan kâr, hâsılat, para alacağı veya mali değeri olan yatırımla ilgili diğer haklar,

— Doğal kaynakların aranması ve çıkarılmasına ilişkin haklar, gibi iktisadi kıymetler aracılığıyla

c-) Yeni şirket kurmayı veya şube açmayı,

d-) Menkul kıymet borsaları dışında hisse edinimi veya menkul kıymet borsalarından en az %10 hisse oranı ya da aynı oranda oy hakkı sağlayan edinimler yoluyla mevcut bir

şirkete ortak olmak” şeklinde tanımlanmaktadır (Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu, Resmi Gazete: 25141).

“Doğrudan sermaye, bir ülkeye genellikle döviz transferi şeklinde girer. Aynı zamanda da ülkeye üretimde kullanılacak makine, teçhizat, yedek parça ve ilgili diğer malzeme şeklinde teknolojik alt yapı oluşturmak üzere girdiği gibi, lisans, know-how, işletmecilik ve yönetim bilgisi gibi gayri maddi haklar ve hizmetler şeklinde de girerek döviz girişi olmadan da doğrudan yabancı sermaye yatırımları gerçekleşmektedir” (Karluk, 2007: 543–544).

Sonuç olarak DYY’ler, finansman yolları ile olduğu gibi döviz girişi olmadan da işletmecilik, yönetim bilgisi, teknolojik transferler şeklinde de gerçekleştirilebilmektedir.

DYY’ler ve Portföy Yatırımlar arasındaki farklılıklara bakıldığında; en temel farklılık; portföy yatırımlar da genellikle sıcak para şeklinde iken doğrudan yabancı yatırımlar da ise sıcak para şeklinde transfer olup aynı zamanda yatırım şeklinde de olabilmektedir.

“Dış ülkelere yapılan yatırım, yabancı tahvil hisse senetleri, finansman bonusu gibi finansal varlıklar şeklinde olabileceği gibi fiziki üretim amacına yönelik de olabilir. Finansal varlıklara yapılan yatırımlar mali yatırımlar, portföy yatırımlar veya dolaylı yatırımlar olarak, üretime yönelik yatırımlar reel yatırımlar ya da doğrudan yatırımlar olarak adlandırılır” (Özalp, 2004: 1576).

“Portföy yabancı yatırımlar; hükümet tahvilleri ya da özel şirket bono, tahvil ve hisse senetleri satın alınması ile yapılan yatırımlardır. Para piyasası araçlarının spekülasyon amaçlı alınıp satılması ile yapılan bu yatırımlar son dönemlerde sıcak para olarak da adlandırılmaktadır” (Boratov, 2003: 17).

“Portföy yabancı yatırımlar, uluslararası kâr ve faiz farklarından dolayı özel yabancı girişimcilerin daha fazla gelir sağlama istekleri sonucunda ortaya çıkan, sermayenin bir ülkeden diğerine hareketini ifade eden yatırımlardır” (Erol, 2000: 76).

Seyidoğlu'nun da belirttiğine göre; DYY ile Portföy yatırımlar arasında belirgin farklar şunlardır:

- “DYY'nin ana özelliği yurt dışında yeni yapılan veya satın alınan mevcut bir üretim tesisinin yönetiminin yabancı şirketin elinde veya denetiminde olmasıdır. Portföy yatırımlarında ise hisse senedi sahibinin işletme yönetimi üzerinde ancak dolaylı bir denetim hakkı vardır. Bu hak, elinde hisse senedi bulunan yatırımcının şirket genel kurulunda vereceği oylarla kullanılır. Fakat özellikle işletmenin hisse senetlerinin çok sayıda yatırımcı arasında dağıtılmış olduğu bir durumda, bireysel olarak yatırımcının yönetim üzerinde uygulayabileceği denetim çok önemsizdir. DYY'de ise yabancı yatırımcı, şirket hisselerinin en az %10 gibi bir payına sahip olup yönetiminde etkin bir rol oynamaktır. DYY'de şirket üst yönetim kadrolarında ana şirket tarafından atanan yöneticiler yer alırken Portföy yatırımlarında ise bir yabancı tahvil veya hisse senedi alırken şirket yönetiminin doğrudan denetlenmesi söz konusu değildir. Portföy yatırımları bir şirketin hisse senetlerinin yabancılar tarafından satın alınmasından ibarettir. Bu tür yatırımlarda yabancı ülkeye yalnızca bir döviz girişi konusu olur. DYY ise çoğunlukla sermaye yanında, genellikle know-how, üretim teknolojisi ve işletmecilik bilgisini de birlikte getirir. DYY'de elde edilecek kâr kazançla doğru orantılıdır ve değişkendir. Portföy yatırımlarında ise gelir ve amortismanların geri ödenme koşulları önceden bellidir. Yatırımcıların kimlikleri de birbirinden farklıdır. DYY ağırlıklı olarak çok uluslu şirketler tarafından yapılırken Portföy yatırımlarını yapanlar ise finansal kurumlar, kurumsal yatırımcılar veya doğrudan doğruya bireysel yatırımcılardır” (Seyidoğlu, 2007: 600–601).

“Portföy yatırımı şeklinde gelen yabancı sermaye kısa vadeli olduğundan ülkenin kalkınmasına uzun dönemde pek fayda sağlamadığı gibi istikrarsızlık yarattığı için olumsuz sonuçlar da doğurabilmektedir. DYY'dan farklı olarak portföy yatırımlarının oynaklığı yüksek, buna karşın yer değiştirme maliyeti düşük olduğundan kriz gibi

olağanüstü dönemlerde gelişmekte olan ülkelere yönelik yabancı sermaye hareketlerini baltalamaktadır” (UNCTAD, 1998: 2).

DYY’ler, özellikle doğrudan imalat yatırımları ile ülke ekonomisinin gelişmesine portföy yatırımlarından daha çok katkı sağlamaktadır (Dunning, 1986).

Sonuç olarak; DYY alan ülkeler sıcak para akışının yanı sıra üretim tesisi, teçhizat, üretim teknolojisi ve işletmecilik becerilerini de transfer etmektedir. Ev sahibi ülke portföy yatırım aldığı anda ülkeye sadece yabancı hisse senedi, tahvilleri, finansman bonoları gibi finansal varlıkların girişi söz konusudur. Bu durum da DYY alan ülkelerde sabit yatırımların olmasından dolayı istihdam oranına da katkı sağlamaktadır. Ayrıca portföy yatırımlar kısa vadeli olduğu için ev sahibi ülkelere uzun vadede kalkınmaya yardımcı olamamaktadır. Fakat DYY’ler uzun vadeli bir yatırım olmasından dolayı gittikleri ülkede daha uzun süreli verim sağlamaktadır. Bu sebepten dolayı DYY’ler portföy yatırımlara göre daha avantajlıdır.

1.2. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN TARİHÇESİ

“İngiliz Doğu Hindistan Şirketi (East India Company), modern anlamda kâr elde etme amacıyla kurulmuş olan, günümüzün uluslararası faaliyetler açısından en başarılı şirketlerinin ilk örneğidir. İngiliz Doğu Hindistan Şirketi, düzenlenmiş şirket mantığında, Kraliçe 1. Elizabeth tarafından Doğu Hindistan bölgesine ticaret yapma amacıyla kurulmuş bir anonim şirkettir. 31 Aralık 1600’de 218 yatırımcıdan toplanan £68,373 şirketin kuruluş sermayesini oluşturulmuştur. Şirket 17. yüzyılın başlarında Hindistan’a gelerek ve 1612’de batı sahillerinden Sûrat’ta oturma izni alarak ticarete başlamıştır. Şirket 1616’da, Yarımada’da fabrika kurmuştur” (Robbins, N, aktaran: <http://doguhindistansirketi.blogspot.com.tr/>, erişim tarihi: 01.11.2015).

“İngiliz Doğu Hindistan Şirketi’nin modern anlamda ilk çokuluslu şirket olduğunun en önemli göstergesi, organizasyon yapısıdır. 24 kişiden oluşan yönetim kurulu her sene hissedarların oluşturduğu genel kurul tarafından seçilmiştir” (Furber, H, aktaran: <http://doguhindistansirketi.blogspot.com.tr/>, erişim tarihi: 01.11.2015).

“Şirketi günümüzün modern firmalarına öncülük eden, döneminin diğer ticari kuruluşlarından ayıran özelliği ise, şirket sahipleri ile şirket yöneticilerinin kesin bir şekilde ayrılışıdır” (Robbins, N, aktaran: <http://doguhindistansirketi.blogspot.com.tr/>, erişim tarihi: 01.11.2015).

“İngiliz Doğu Hindistan Şirketi’nin (sahipliği hisselerine ayrılmış) anonim şirket yapısı ile kurulmasının 3 çok önemli avantajı vardı. Bu avantajlardan ilki, daha fazla yatırımcının, daha fazla sermaye çekebileceğidir. Az sayıda yatırımcıdan sermaye toplayabilmek daha zor iken, aynı miktardaki sermayeyi çok daha fazla kişiden elde etmek daha kolaydı ve bu şekilde sermaye arttığından dolayı büyük ölçekli girişimlerde bulunulabiliyordu. Ayrıca anonim şirketin hisseleri transfer edilebilir olduğu için çok daha fazla potansiyel yatırımcı çekebiliyordu. Eski sistemde sadece lonca (guild) üyelerinin yatırımda bulunma hakkı vardı, ancak İngiliz Doğu Hindistan Şirketine her İngiliz vatandaşı, hatta daha sonraları yabancı yatırımcılar bile yatırımda bulunabiliyordu” (Baron, aktaran: <http://doguhindistansirketi.blogspot.com.tr/>, erişim tarihi: 01.11.2015).

“Anonim şirket yapısının ikinci avantajı, şirketin çok fazla yatırımcısı olduğundan dolayı, Doğu Hindistan’a yapılacak olan seferlerde, toplam riskin tek ya da az sayıda yatırımcı arasında paylaşılması yerine, çok fazla yatırımcı arasında paylaştırılarak yatırımcı başına düşen riskin azaltılması, dolayısıyla daha fazla yatırımcı çekebilmesidir. Önemli olumsuz gelişmeler karşısında şirket, çok fazla yatırımcısı olduğundan dolayı, yatırımcıların bir kısmı şirket hissesini satıp ayrılma kararı alsa bile, başka potansiyel yatırımcıların ayrılan yatırımcıların hisselerini alarak şirketin riskini paylaşabiliyordu” (Marshall, aktaran: <http://doguhindistansirketi.blogspot.com.tr/>, erişim tarihi: 01.11.2015).

“Üçüncü avantaj ise, şirket az sayıdaki yatırımcıya bağımlı kalmadığı için, yatırımcılardan bazıları şirketten ayrılrsa bile, yerine başkaları gelebiliyordu ve şirket potansiyel olarak çok daha uzun ömürlü oluyordu. Bu şekilde, uzun ve zorlu uğraşlar, hatta zararlar sonucu elde edilmiş bilgi ve tecrübe birikimi, bir anda şirketin çözülmesi ile ortadan kalkmıyor, şirketin devamlılığı ve uzun ömürlülüğü arttığı için bu bilgi ve

tecrübe birikimi, Doğu Hindistan gibi bir coğrafya uzun vadede şirkete artı değer sağlıyordu. Şirkete kuruluşundan sonraki ilk 30 senede 1318 farklı üye yatırımda bulunmuştu” (Marshall, aktaran: <http://doguhindistansirketi.blogspot.com.tr/>, erişim tarihi: 01.11.2015).

DYY’lerin tarihçesine bakıldığında, ekonomik ilişkilerin esas özelliklerinin belirli bir kısmı aslında ilk olarak İngiltere’de başladığı ve bununla birlikte Batı Avrupa ülkelerinde gelişen sanayi devriminin de etkisiyle geliştiği görülmüştür (Uras, 1979: 7).

Yabancı yatırımların başlangıcını temsil eden ilk adımlar, İngiltere’nin 1800’lü yılların ilk yarısında ihtiyaç duyduğu hammaddeler, petrol ve madenlerin çıkarılması için yapmış olduğu sömürge yatırımları olmuştur (Uras, 1979: 29).

19.y.y.’ın ikinci yarısında, sanayi devriminin sonucu olarak, özellikle sanayileşen batı ülkelerindeki hızlı sermaye birikimi, büyük şirketlerin bu birikimi kullanarak en fazla karı elde edeceği yatırım alanlarını bulmaya teşvik etmiştir. Yatırım alanlarını belirlerken göz önünde bulundurulmuş temel özellikler, Avrupa sanayisinin ihtiyaç duyduğu hammaddeleri temin edilebilecek, doğal kaynak bakımından zengin ve ucuz işgücüne sahip sömürgeye müsait az gelişmiş bağımsız ülkeler ilk sırada yer almıştır (Alpar, 1980: 3).

DYY’lerin gelişme durumlarına bakıldığında, 1800’lü yıllarda ilk olarak doğal kaynak ve tarımsal kaynaklarla başladığı görülmüştür. Zamanla her alanın gelişmesiyle birlikte yabancı yatırımlarda da gelişme gözlenmiştir. Sadece doğal ve tarımsal kaynaklarla başlayan DYY’ler, zamanla yerini hizmet sektörü, teknoloji, bilgi işlem ve nükleer maddeler gibi günümüzün ihtiyacı olan sermayelere bırakmıştır. Bu durumun yıllara göre dağılımına bakıldığında, 1800–1890 arasında DYY’lerin çoğunlukla yün, kauçuk, mineral, meyve gibi doğal ve tarımsal kaynaklar iken 1891–1940 yıllarında, ilaç motorlu araçlar, yiyecek, kimyasal maddeler yer almıştır. 1941–1945 yıllarında ise savunma ve ulaştırma sanayisinde, 1946–1960 yıllarında finansal hizmet, makine, haberleşme gibi sektörler olduğu görülmüştür. 1960–1970 yıllarında, araştırma, turizm, eğitim, sağlık, elektronik eşyalar yabancı sermaye yatırımları olurken 1985’ten

günümüze kadar DYY'lerin en fazla bilgi işlem, nükleer madde, telekomünikasyon, otomotiv olduğu görülmüştür (Bayraktar, 2003: 9).

Dünya üzerinde yabancı sermayenin ülkeler açısından dağılımına bakıldığında 19. yüzyıla kadar olan dönemde dünyada Batı Avrupa'nın özel sermayesi yer alırken 1914 yılından itibaren ABD sermayesi etkisini göstermiştir. ABD sermayesi 1. Dünya Savaşından beri ilk sıralarda yer alırken, 1929-30 Küresel Ekonomik Krizin yaşanmasıyla beraber yabancı sermaye akımında yenilikler yaşanmış ve daha önceden yatırım yapan ülkeler yapmış oldukları yatırımları geri çekmeye başlamıştır (Uras, 1979: 31).

2. Dünya Savaşından itibaren başlayıp 1989 Doğu Bloğu'nun yıkıldığı zamana kadar gelişmekte olan ülkeler yabancı yatırımcılara ve yaptıkları yatırımlara hep temkinli yaklaşmışlardır. Gelişmiş ülkeler açısından bakıldığında DYY'lerin büyük ilgi görmesine rağmen belirli kaygılardan dolayı gelişmekte olan ülkeler yeteri kadar DYY'lerden yararlanamamıştır. Bu kaygılara bakıldığında; kısa ve uzun vadede daha çok döviz çıkışının olması, yerli firmaların zora gireceği nedeniyle gelişmiş ülkelere kısıtlı ölçüde izin verilmiş olması, gelişmiş ülkelerin DYY'lerle birlikte gelişmekte olan ülkelerin egemenliklerini tehlikeye sokma ihtimali yer almaktadır (DPT, VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu, 2000).

Portföy yatırımların, yabancı sermaye yatırımlarından daha çok tercih edildiği döneme bakıldığında, 2. Dünya Savaşından önceki yıllarda daha fazla önem verildiği görülmektedir (Şahin, 1075: 12). DYY'lerde 2. Dünya Savaşından sonra, özel yabancı sermaye statüsünde önemli bir rol kazanarak artış eğilimi görülmüştür. Bu durumda, yabancı sermaye yatırım özelliğine sahip olan çok uluslu şirketlerin 1950'li yıllardan sonra küresel ekonomide önemli bir etkiye sahip olduğu görülmektedir (Karluk, 1983: 13).

2. Dünya Savaşından sonra DYY'lerin önemi daha çok arttığı görülmüştür. Bu durumun sebebine bakıldığında 1950'li yıllardan sonra dünya ekonomisinde çok uluslu şirketlerin giderek çok etkili bir rol alması ve önemli bir ekonomik güç oluşturması yer almaktadır.

Ayrıca ABD 2. Dünya Savaşından tek galip olarak çıkması ve kendisinin destek olduğu Avrupa Ekonomik Topluluğunun kurulması ile de Avrupa içindeki yatırımlarına büyük ağırlık verilmiş olması DYY'lerin önemini arttırmıştır (Kesemen, 2009: 53).

ABD'nin oluşturduğu bu ortamla birlikte 1970 yılına kadar genişleyen bir dünya ekonomisi görülmüştür. Ekonomik olarak bu genişleme Batı'ya önemli bir refah getirmiş ve bu dönem "Altın Çağ" olarak isimlendirilmiştir. Fakat genişleyen dünya ekonomisi 1970'lerin başlarında zirveye ulaşmıştır. Daha sonrasında ise zirveye ulaşan dünya ekonomisi bir olgunluk dönemine girmiştir (Wallerstein, 1998: 95). Bu durumun manası ise; Altın Çağ döneminden faydalanamayan gelişmekte olan ülkeler, ekonomik sıkıntıların ve istikrarsızlıkların olacağı bir döneme girilmiştir. Bu durumun başlangıcı olarak 1973 yılında Petrol krizi ortaya çıkmıştır. Yaşanılan bu kriz 2. Dünya Savaşı'ndan sonra hızlı bir artış gösteren DYY'lerin yavaşlamasına sebep olmuştur. Bu durumun nedenlerine bakıldığında ilki petrol alanındaki yabancı şirketlerin ulusallaştırılmış olması, ikinci nedeni gelişmekte olan ülkelerde yabancı sermayeye karşı izlenen olumsuz görüşler ve üçüncü olarak gelişmekte olan ülkelerin bankalardan temin ettikleri önemli miktarlardaki krediler karşısında yapılan yatırımların geri planda kalmasıdır (Kesemen, 2009: 53–54).

20.yy başlarında, DYY'ler daha önceki dönemlere göre önemli ölçüde artış göstermişlerdir. 20.yy ortalarında ise DYY'ler, kaynak ihtiyacı artan ve yeni arayışlar içerisine giren Avrupa ülkelerinin üst üste iki dünya savaşı yaşamaları bunun yanı sıra korumacı milli iktisat politikalarının yaygınlaşması sonucunda önemini büyük ölçüde kaybetmiştir. 20.yy ikinci yarısında ise ABD yörengeli yeni dünya sistemi, Bretton Woods sistemi, DYY'lerin tekrar hızı bir şekilde artmasını sağlamıştır. Fakat her ne kadar artmasına vesile olan bu durumların yanı sıra; tüm dünyada görülen krizler, politik kargaşalar döviz, petrol, banka ve borç krizleri DYY'lerin artmasında istikrarlılık göstermesine engel olmuşlardır (Görgülü, 2012: 11).

1.3. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM BELİRLEYİCİLERİ

Doğrudan yabancı yatırımları çeken ya da çıkışını engelleyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Yatırım yapan ülkenin yatırım yapmasındaki temel amaç kâr elde etmektir. Bu sebepten yatırım yapan ülkeler, minimum maliyetle üretim yaparak maksimum verim ve kâr elde etmeyi istemektedir. Bunun için yatırımcı, yatırım yapacağı ülkeyi belirlerken birçok faktörü değerlendirmek zorundadır. DYY'lerin belirleyicileri ile ilgili yapılan çalışmaların belirli bir kısmı GSYİH veya GSMH, ekonomik değişkenlerin kârı, ücret düzeyi verimlilik, ödemeler dengesi ve döviz kurları üzerinde yoğunlaşırken, belirli bir kısmı ise politik faktörlerde dikkate alınmıştır. Öne çıkan ekonomik ve politik değişkenler ise piyasa büyüklüğü, doğal kaynak durumu, ekonomik ve politik istikrar, düşük ücret düzeyi, ticari engeller ve ek olarak da ülkeye özgün etkiler yer almaktadır (Mıstaçoğlu, 2010).

1.3.1. Yatırım Yapan Ülkeler Açısından Belirleyici Faktörler

Yatırım yapan ülkeler açısından belirleyiciler denildiğinde, en basit tanımıyla ülkedeki sermayenin ulusal sınırları aşarak başka ülkelere yatırıma yönelmesine yol açan etmenler akla gelmektedir. Bu etmenlerin başında kâr elde etmek amacı gelmektedir. Ayrıca bu elde edilen kâr, yatırım yapan şirketin kendi ülkesi içerisinde elde ettiği kârdan daha yüksek olmalı ve yatırımcı firmanın yabancı ülkede oluşabilecek her türlü riski bertaraf edebilmelidir. Bu duruma ek olarak aynı zamanda elde edilen kârın güvenli bir şekilde yatırımcı ülkeye transfer edilmesi de büyük önem taşımaktadır. Bu durumu göz önünde bulunduran yatırımcı ülkeler, orta ve uzun vadede kolay ve en düşük maliyetle gerçekleştirebileceği ülkeleri tercih etmek isteyeceklerdir. Diğer belirleyiciler ise bu temel amaç etrafında toplanmaktadır.

Yatırımcıyı başka ülkelere yatırım yapmaya yönlendiren belirleyicilerin arasında maliyet minimizasyonu da yer almaktadır. Yatırım yapıldığında, yatırımcı yatırım şeklini sıfırdan tesis kurma yönünde tercih ettiğinde, yeni bir tesis kurmanın maliyetleriyle karşılaşmaktadır. Bu maliyetler içerisinde, dağıtım sistemi maliyeti, yeni üretim teçhizatı maliyetleri ve sabit maliyetler yer almaktadır. Bu durumun yanı sıra;

yatırım şekli olarak tesis kurma tercih edildiğinde DYY'lerin ülkeye girişiyle birlikte yüksek sabit maliyetler oluşmakta ve sonrasında DYY'lerin ülkeden çıkışı zorlaşmaktadır. Ancak değişken maliyetler açısından bakıldığında bazı düşüşler görülebilmektedir. Değişken maliyetleri düşürebilecek unsurlara bakıldığında; ucuz iş gücü, dış ticaret kısıtlamaları, gümrük tarifeleri, faaliyet bütünleşmesi, hammadde sağlanması, ölçek ekonomileri, yatırım çeşitlendirmesi gibi unsurlar yer almaktadır (Dunning, 1993: 60).

1.3.2. Yatırım Alan Ülkeler Açısından Belirleyici Faktörler

UNCTAD 1998 yılı dünya raporuna göre, DYY'leri etkileyen faktörlere dair bir analiz yapılmıştır. Bu analiz sonuçlara göre belirleyiciler üç ana başlık grubu altında toplanmıştır. UNCTAD 1998'in belirtmiş olduğu rapora göre ev sahibi ülkelerdeki belirleyiciler şu şekilde toplanmıştır.

1.3.2.1. Siyasi Faktörler

Siyasi belirleyenler, DYY'ler üzerinde oldukça önemli bir role sahiptir. Başlıca siyasi belirleyiciler; vergi politikası, uluslararası kuruluşlar, siyasi ve sosyal istikrar, ülkenin kısa ve uzun dönemli politik rolü, özelleştirme politikası, bürokratik işlemler ve liberalizasyon şeklindedir.

İlk olarak vergi politikasını ele aldığımızda; ülkenin yabancı yatırımlar açısından önemli hale gelmesindeki en önemli belirleyiciler arasında yer almaktadır. Vergi politikalarının esas amacı kamu harcamalarını karşılamaktır. Fakat bu amaç dışında vergi politikalarının, tasarrufları teşvik etmek, yatırımları teşvik etmek, ödemeler dengesini düzeltmek, gelir ve servet dağılımını düzenlemek, ekonomik istikrarı sağlamak, üretim ve tüketimi teşvik ya da kısıtlamak gibi amaçlara da sahiptir. Ayrıca vergi politikasında vergi teşvikleri yatırımcıyı olumlu yönde etkileyebilirken, yatırımcının net kârını yurtdışına çıkartması esnasında engel olacak bir vergi politikasının yatırımcıyı olumsuz yönde etkileyebileceği olgusu göz ardı edilmemelidir.

Uluslararası siyasi kuruluşlar, yabancı yatırımcılar günümüzde küreselleşme olgusu ile yatırım yapmak istedikleri ülkelerin dünya ticaret sistemi ve isteme bağlı olan anlaşmalara katılıp uyum göstermesine son derece de önem vermektedirler. Genellikle yabancı yatırımcılar gümrük birliği ya da serbest ticaret anlaşması yapmış, ithalat ve kota kısıtlaması yapmamış ülkeleri ticari engelleri olmamasından dolayı tercih etmeye daha çok özen göstermektedirler.

Bir diğer önemli belirleyici ise, siyasi ve sosyal istikrardır. Yabancı yatırımcı açısından bu belirleyici son derece de önem taşımaktadır. Altomonte'ye göre (2000: 86), siyasi belirsizliğin hüküm sürdüğü ortamlar doğrudan yabancı sermaye yatırımları için ciddi anlamda bir risktir ve uzak durulması tercih edilmelidir.

Yabancı yatırımcılar, yatırım yapacağı ülkede siyasi istikrarsızlığın olmamasını tercih etmektedirler. Eğer siyasi istikrarsızlık söz konusu olan bir ülkede, hükümetlerin ekonomik yönetimleri, maliye ve para politikaları yönetimi kaynak kullanım ve ekonomik büyüme gibi yapıların da olumsuz yönde etkileneceği bilindiği için, yatırımcıların bu durumdan olumsuz etkilenmemek adına sosyal ve siyasi istikrarsızlık gösteren bir ülkeye yatırım yapmaktan geçinecektirler. Aynı zamanda siyasi istikrar için koalisyon hükümetlerin anlaşmazlıkları ve sık sık tekrar eden seçimler yatırımcı için de risk oluşturmaktadır.

Son olarak DYY'de siyasi belirleyiciler içerisinde bulunan bürokratik işlemlerde, uluslararası sermaye, yatırımlarını uygun bir zaman dilimi içerisinde gerçekleştirebilmeyi amaçlamaktadır. Bu zaman dilimi içerisinde tamamlanması gereken işlemlerin olabildiğince açık, basit, anlaşılabilir ve adil olması yatırım sürecini olduğundan daha da kolaylaştırmaktadır. Bu durumda uluslararası sermayeyi elde etmek isteyen birçok ülke sistemlerini bu gerçekler ışığında oluşturarak bürokratik engelleri en aza indirmeyi hedeflemektedir (Çapraz ve Demircioğlu, 2003: 34).

1.3.2.2. Ekonomik Faktörler

DYY'nin temel belirleyicilerinden bir diğeri ise, ekonomik faktörlerdir. Bu faktörler; Pazar büyüklüğü, GSYİH, ekonomik büyüme, fiyat düzeyi istikrarı, ulaşım maliyetleri, doğal kaynaklar, işgücü maliyetleri, döviz kuru ve dışa açıklık olarak alt başlıklara ayrılmaktadır.

Pazar büyüklüğü, yabancı yatırımcıların yatırımlarını gerçekleştirecekleri ülkeleri seçerken göz önünde bulundurduğu önemli bir unsurdur. Piyasa hacmi ev sahibi ülkenin kişi başı gayri safi yurt içi hâsılası (GSYİH) ile ölçülmektedir.

Yabancı yatırımcı, yatırımı yapacağı ülkenin yeterli piyasa büyüklüğüne sahip olduğunu gördüğünde, o ülkeye ihracat yapmak yerine yatırım yapmayı tercih edebilir. Bunu sebebi, eğer bir malı piyasaya ihracat kanalıyla sokmanın maliyeti piyasadaki ortalama üretim maliyetinden fazla ise yatırım yapan ülke ihracat kanalı yerine doğrudan yatırım kanalını tercih edebilmektedir. Bu tercihe karar verirken ülkenin nüfus oranı ve tüketicinin alım gücünün yüksek olması önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Şayet ülkenin nüfus azlığı ve ürünü satın alma gücü az ise yabancı yatırım girişleri negatif yönlü bir etkiye sahip olmaktadır. Sonuç olarak; ülkedeki mevcut nüfusun üretilecek olan malı alabilmek için belirli bir gelir düzeyine sahip olması gerekmektedir (Candemir, 2009: 668).

Piyasanın büyümesiyle birlikte taleplerde artış görülür bu durumdan yabancı yatırımlar ise olumlu yönde etkilenmektedir. Aynı zamanda bu durumdan komşu ülkeler de olumlu bir şekilde etkilenir ve DYY'leri çekmekte avantajlı bir duruma gelirler. Aynı şekilde komşu ülkelerin piyasalarında görülen büyüme bu piyasalara yapılacak ihracatın ve ticaretin artmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Görüldüğü gibi piyasa hacminin genişlemesi sadece yatırım yapılacak ülkeyi değil komşu ülkeleri de yakından ilgilendirerek DYY çekme açısından son derece önem taşımaktadır.

GSYİH, bir ülke sınırları içerisinde belli bir zaman içinde üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin para birimi cinsinden değerini ifade eder. GSYİH'daki değişim, ülke

ekonomisindeki büyümeyi ya da daralmayı en açık şekilde gösteren makroekonomik verilerden biridir.

Yatırım kararı verilirken dikkat edilmesi gereken etmenlerin en başında ülkenin ekonomik istikrarı ve genişleyen pazar potansiyeli gelmektedir. Ayrıca ekonomik büyüme, gelişen ekonomilerin işletmelere daha iyi imkânlar sunabilmekte ve yabancı yatırımcılar daha iyi kâr olanakları sağlayabilmektedir (Candemir, 2009: 669). Yabancı yatırımcılar, daha çok istikrarlı, güvenilebilir makro ekonomik politikalar uygulayabilen ülkeleri tercih etmektedir. Yatırımcılar yatırım yapacak ülkeleri belirlerken istikrarlı ve hızlı büyüme oranına sahip ülkeleri, daha az ya da ekonomik büyümeleri sabit kalan ülkelere göre daha fazla tercih ederler. Bunun temel sebebi; hızlı ve istikrarlı büyüyen ülkelerin yabancı yatırımcılara daha yüksek kar getirme imkânına sahip olmalarıdır (Batmaz ve Tunca, 2005: 29).

Yatırıma ev sahipliği yapacak ülkelerin enflasyon düzeyi yatırım yapacak ülkelerin kararında etkili bir rol oynamaktadır. Eğer ev sahibi ülke yüksek enflasyon düzeyine sahipse o ülkenin ekonomik piyasasında belirsizlik ve risk payının yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum etkin piyasaları olumsuz yönde etkiler. Yatırımcılar yapacakları yatırım da, elde edecekleri karın yüksek enflasyondan dolayı oluşan söz konusu riskleri yok edebileceği düşünülüyorsa yatırımcı yüksek enflasyona karşı yatırımını gerçekleştirebilir. Fakat yatırımcılar bu yolu tercih etmek yerine genel olarak enflasyon düzeyi düşük ve istikrarlı ülkeleri tercih ederler. Böylece yüksek enflasyonun getireceği risklere karşı önlem almış olurlar (Yıldırım ve Doğan, 2001: 5).

Bir diğer belirleyici ulaşım maliyetleridir. Yatırım yapılacak olan ülkedeki ulaşım maliyetlerinin fazla olması, yatırım yapmak amacıyla gelen yatırımcı açısından caydırıcı bir nitelik olacaktır. Bu durum yabancı yatırımcılar açısından maliyetlerin artmasına yol açarken ev sahibi ülkede ihracata dayalı üretim yapan firmaların rekabet gücünü azaltacaktır.

Doğal kaynaklar ise, ev sahibi ülkelerin yabancı yatırım çekebilmesi açısından önemlidir. Çünkü doğal kaynak açısından madenler, hammaddeler ve tarımsal ürünler bakımından zengin olan ev sahibi ülkeler, aynı ekonomik düzeyde gelişmekte olan ve

doğal kaynak bakımından kıt olan ũlkelere göre daha fazla yatırım çekme imkânı bulunmaktadır. Bunun sonucunda ũlkenin refahı artacağı, ithalat malları satın alma gücünün artacağı böylelikle yatırım ve ekonomik büyüme oranlarının artacağı kabul edilmektedir.

İş gücü maliyetleri, DYY'lerin belirleyicileri arasında anlaşılması güç konulardan birisidir. İş gücü maliyetleri konusunda iki farklı görüş mevcuttur. Birinci görüşe göre; iş gücü maliyetleri ile DYY'ler arasında negatif bir ilişki söz konusudur. Bu görüşe göre iş gücü maliyetlerindeki bir artış toplam maliyetleri arttırmamasından dolayı yabancı yatırımcıları yatırım yapmaktan vazgeçebileceğini savunmaktadır. İkinci görüşe göre; bir ũlkede yüksek ũcretlerin olması o ũlkede fiyat seviyesinin de yüksek olacağının bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Böylece fiyatların yüksek olması gerek yerel ekonomik piyasada gerekse uluslararası ekonomik piyasada rekabetçi sayısının daha az olabileceği savunulmaktadır (Chakrabarti, 2001: 99). Sonuç olarak, gelişmekte olan ũlkeler daha düşük maliyetli iş gücüne sahip oldukları için, yatırımcılar düşük maliyetin yanı sıra nitelikli iş gücüne de bir o kadar önem vermektedirler. Bu açıdan iş gücü maliyetleri emek- yoğun malların ũretiminde önemli bir belirleyicidir.

Döviz kuru; ev sahibi ũlkenin döviz kuru politikası oldukça önemlidir. Yabancı yatırım yapan şirketler birçok para birimiyle çalıştığı için kurlardaki değişiklik işletmelerin kârlılık oranlarını etkilemektedir. Dolayısıyla bu bakımdan döviz kurları yabancı yatırımcılar için önemlidir. Ev sahibi ũlkenin para birimindeki beklenmedik bir değer kaybına uğraması sonucunda uzun dönemli bir planlamayı zorlaştırmakla birlikte yatırım maliyetine dair riskleri de yükseltmektedir. Bu sebepten yatırım yapacak yabancı yatırımcılar ev sahibi ũlkelerin döviz kurlarının istikrarlı olmasını tercih etmektedirler.

Dışa açıklık belirleyicisi, literatürdeki tanımlara göre dış ticaret hacminin gayrisafi yurtiçi hâsilaya oranı ulusal ekonominin dışa açıklığının göstergesi olarak tanımlanmaktadır. ũlke ekonomilerinin dışa açıklığı, DYY'ler üzerinde farklı etkilere sahiptir. İlk etkiye bakıldığında; şayet yabancı yatırımcı, yatırımlarını iç pazara yönelik yapacaksa ekonomilerin dışa açıklığı önemli bir etkiye sahip değildir. İkinci etkiye

bakıldığında; eğer yabancı yatırımcı, yatırımlarını ihracat kanalı ile gerçekleştirecekse ülkelerin dış ticaret tutumları önemli bir etkiye sahiptir.

1.3.2.3. Kurumsal Faktörler

Kurumsal faktörler, ekonomik faktörlerin yanında yabancı yatırımcıların dikkat etmesi gereken konulardan birisidir. Ülkelerin sahip olduğu kurumsal faktörler ekonomik gelişmişliğin göstergesi olarak kabul edilmektedir. Kurumsal faktörlerin belirleyicileri olarak bürokrasi, uluslararası bölgesel ticaret anlaşmaları, hukuk sistemi, hükümetin etkinliği, yolsuzlukla mücadele yer almaktadır.

DYY'lerin güvenilebilir bir kurumsal yapıya sahip olmaları, yatırımların geleceğini önemli ölçüde etkilemektedir. Sağlam bir kurumsal yapıya sahip olmayan ülkelerde, yabancı yatırımcılar yatırım yapmak istediklerinde kurumsal yapı içerisinde karar mekanizmalarının eksikliği, bürokrasinin yavaşlamasına neden olmakla birlikte, bu eksikliği gören yabancı yatırımcılar yatırım yapmaktan vazgeçebilmektedir. Eğer yatırımcı yatırım yapmaya karar verirse, ev sahibi ülkeler yatırımcının tüm edindiği yasaları, kuralları, uluslararası işlemlere uygunluğunu ve bunların sürekliliğinden sorumludur. Bu olguları karşılayamayan ev sahibi ülkeler DYY alımlarında dezavantaja sahiptirler. Ayrıca idari ve mali kolaylıkları düzenleyerek, yasal ve kurumsal ortamı en uygun şekilde hazırlayarak yabancı yatırımcıları kendi ülkelerine çekmek ev sahibi ülkelerinin temel amaçlarından biridir. Ayrıca kurumsal yapının zayıflığı, faaliyette bulunan işletmelerin izlenmesini de zorlaştırdığı için, vergiden kaçma ve yerel tekellerle işbirliği yapan işletmelerin yasalarda izin verilmemesine karşın tekelleşme fırsatları artabilmektedir. Bu ise kurumsal yapının gelişmemişliğinin ülke ekonomisine maliyetidir.

Ev sahibi ülkelerin; ekonomileriyle ilgili yasaları, kararları ve mevzuatı sık sık değiştirmesi, yabancı yatırımcılar açısından güven zedeleyici bir unsur olmaktadır. DYY'lerin en önemli belirleyicilerinden birisi, mülkiyet haklarının kabulü ve korunmasıdır. Fakat her koşulda ev sahibi ülkeler yatırımcıların haklarını korumada

sağlam kurumsal yapıya sahip olsalar bile bazen yeterli olmayabilir. Bu gibi durumlarda; yabancı yatırımcılarla oluşabilecek uyumsuzlukları ulusal yargının yerine uluslar arası bir hakem kurulu tarafından karara bağlanması daha uygun görülmektedir (Zengin, 2003: 59).

1.4. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN ÜLKE EKONOMİLERİNE ETKİLERİ

1.4.1 Doğrudan Yabancı Yatırımların Ev Sahibi Ülke Ekonomilerine Etkileri

1.4.1.1 Olumlu Etkileri

DYY'lerin ev sahibi ülkelerin ekonomilerinde büyüme üzerine, ödemeler dengesine, istihdama, gelir dağılımına, uluslararası ilişkiye, sosyo- kültürel yapıya, bölgesel kalkınmaya, teknolojiye ve teknolojik yayılma üzerine olumlu etkileri bulunmaktadır.

Ülkelerin ekonomik büyüme göstergesi kişi başına düşen milli gelirdir. DYY'lerin ekonomik büyümeye etkisine bakıldığında; yeni iş alanları oluşturması, istihdam seviyesini arttırması, teknolojik yeniliklerin artması gibi etkenler, milli geliri doğrudan etkilemektedir. Ayrıca yapılan yabancı yatırımlar; ülkeye getirdikleri teknik bilgileri, yeni yönetim metotları ülkedeki yerli yatırımları olumlu yönde etkileyerek verimliliklerinde artış sağlamaktadır. Bu durumda milli geliri dolaylı yoldan etkileyen etmenler arasında yer almaktadırlar (Korucuoğlu, 2006: 97).

DYY'lerin ödemeler dengesi üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. İlk başta yabancı yatırımcılar ev sahibi ülkeye yatırım amaçlı döviz girdisi sağlamaktadır. Bu durum ödemeler dengesi üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Fakat yatırım aşamasında; yatırım için gerekli olan makine ve teçhizatlar için gerekli olan makine ve teçhizatlar için yurtdışına transfer ödemesi yapılması gerekmektedir. Bu durum ise ödemeler dengesi üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir (Alpar, 1980: 78) Yabancı yatırımcıların, ödemeler dengesi üzerinde sürekli bir olumlu etkiye sahip

olabilmesi için DYY'lerin uzun dönemde ülkeye döviz girdisini sağlaması gerekir (Özkan, 2005: 61).

Ayrıca yabancı yatırımlar, yatırım yaptıkları ülkelerin istihdam seviyesini de arttırdığı görülmektedir. DYY'ler gelişmekte olan ülkelerin istihdam seviyesini %1-%6 arasında arttırdığı görülmektedir. Bu oranın özellikle imalat ve hizmet sektöründe daha fazla olduğu görülmektedir. (Kaymakçı, 2001: 9). Bununla beraber bir ülkeye yapılan yabancı yatırımlar; yeni faaliyet alanlarının oluşmasıyla doğrudan ya da dolaylı olarak mevcut iş gücünü yeniden yapılandırarak istihdam alanları oluşturabilmektedir. Ayrıca tam verimli çalışmayan şirketlerin el değiştirmesiyle ya da re-organize eden işletmeler mevcut istihdam seviyesini de koruyabilmektedirler (Moosa, 2002: 77).

“Greenfield Investments” veya Türkçe olarak “Sıfırdan Yatırımlar” olarak adlandırılan DYY'ler, bir ülkenin ekonomisine en fazla doğrudan ekonomik katkıyı sağlayan yabancı sermaye girişleridir. Bu sayede istihdam yaratıldığı gibi, teknoloji transferi de sağlanır ve iş gücü kalitesi de teknolojik gelişime bağlı olarak o nispette artar.² “Brownfield Investments” veya Türkçe olarak “Boz Alan Yatırımlar” olarak adlandırılan DYY'ler, kurulu bir tesis ya da firmayı satın alma, birleşme ve menkul değer borsaları dışında hisse edinimi veya menkul değer borsalarından en az %10 hisse oranı ya da aynı oranda oy hakkı sağlayan edinimlerle kurulu bir şirkete ortak olarak firmanın yönetim ve denetim hakkına sahip olma biçimindeki bir doğrudan yabancı sermaye yatırımı türüdür.³ Bu yatırımların istihdam üzerine etkisine bakıldığında, sıfırdan yatırımlar yapılırsa istihdam boz alan yatırımlara göre daha fazla istihdam alanı oluşturmaktadır.

Küreselleşen dünyanın getirdiği rekabet koşulları Çok Uluslu Şirketleri uluslar arası pazarlara ihracat yaparak ulaşmak yerine, müşterinin yani pazarın olduğu yerlerde

² Ertuğrul IŞIKSOY, Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü 2. Çalıştayı, İzmir Bölgesel Kalkınma Dinamikleri, ESBAŞ Pazarlama ve Tanıtım Grup Başkanı

³ <http://www.nedirnedemek.com/kahverengi-alan-yat%C4%B1r%C4%B1m%C4%B1-nedir-kahverengi-alan-yat%C4%B1r%C4%B1m%C4%B1-ne-demek>

işletmeler kurmaya yönlendirmiştir. Bu yöneliş DYY'lerin istihdama olan etkisini özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından önemli derecede etkilemiştir (Cömert, 2000).

Yabancı yatırımların gelişmekte olan ülkeleri tercih etmesinin temel sebebi, düşük ücret düzeylerinin olmasıdır. Gelişmekte olan ülkelere emek-yoğun üretimlerin kaydırılması, bu ülkelerde ki istihdam seviyesini de yükseltmektedir (Candemir, 2007).

DYY'lerin istihdama katkısı ise Çok Uluslu Şirketlerin işletme yapısına, faaliyet gösterdiği sektöre, faaliyetlerinin artışına ve DYY'lerin dünya çapında gelişmişliğine bağlıdır. Bir başka deyişle Çok Uluslu Şirketlerin yapısının sermaye yoğun veya emek yoğun olması, büyüklüğü, uluslararası piyasalarda payı ve bu pazar payına ilişkin üretim artışına göre istihdama etkisi şekillenmektedir (Subaşı, 1995). Çok Uluslu Şirketler yatırım yaptıkları ülkeye yeni bir yatırım ile gelmiyorsa istihdama etkisi yok denecek kadar azdır. Bununla birlikte girdikleri ülkede istihdama katkıları sadece nicelik olarak değildir. Çalıştırdığı mevcut iş gücünün eğitimine gerek şirket içerisinde gerekse de kaynak ülkede verilecek seminerler ile net katkıları mevcuttur (Alpar, 1980). Çok Uluslu Şirketlerin istihdama olumlu katkısı 2000'li yıllara girdikten sonra sanayi ülkelerindeki durgunluk, maliyetlerin düşürülmeye çalışılması, sermaye yoğun yatırımlar, teknolojinin işgücü ihtiyacını azaltması, ulusal ve uluslar arası taşeronluk hizmetinin genişlemesi ile birlikte tersine dönmeye başlamıştır (Cömert, 2000). DYY'lerin istihdama doğrudan etkisinin yanında fabrikada üretilen yeni ürünlerin gereksinim duyacağı yan ürün ihtiyacı, üretim için kullanılan girdilerin yurt içinden sağlanması sonucu diğer şirketlerin iş ve işgücü artırımı ile istihdama dolaylı yoldan katkı sağlamaktadır (Uysal, 2003).

Ülkelerin ekonomik kalkınmasının iki önemli unsuru vardır. Birincisi, ülkede üretim faktörleri miktarındaki artış, ikincisi ise, teknolojiye meydana gelen gelişmelerdir. Üretim faktörlerindeki artış gelir artışı için gereklidir. Fakat bunun kadar diğer önemli bir faktör de teknolojik gelişmedir (Karluk, 2001).

Teknoloji; yeni bir mal üretiminde kullanılan ya da mevcut üretilen malları daha düşük maliyet ile daha kaliteli üretimine olanak sağlayan her türlü bilgi ve beceri süreçleridir (Seyidoğlu, 2007). Diğer bir tanımla teknoloji, üretimin örgütlenişinde

kendisini gösteren, bilimsel teknik buluşların uygulamada gerçekleştirdiği değişim ve dönüşümlerdir (Gülsever, 1989).

DYY'ler ilerleme aşamalarında açık ve kapalı etkileri olduğu ileri sürülmektedir. DYY'ler teknolojinin ithal edilmesiyle beraber önemli sahiplik ile ilgili olduğundan, yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, ar-ge çalışmaları teknolojinin etkin kullanımı, verimlilik ve beyin göçü gibi faktörleri de içerebilir. Ülkeye ithal edilen yabancı yatırımlar, dolaylı iç yatırımı güçlendirse de oluşturacağı rekabet yerli pazarda yerli sermayeyi verimli hale getirecektir (Mıstaçoğlu, 2010).

Hammaddenin işlenip, nihai ürün elde edilmesinde asıl sermaye olan, teknoloji, üretim işlevinin temelidir. Ekonomi içinde stoklanan sermaye oranı artmasa bile teknolojik gelişim ile sabit kalan sermayenin değişmeyen yapısına rağmen nihai ürün ve verim arttırılabilir. Bu sebeple; yeni kaynak gerekmeden, üretim arttırılıp finansal gelişim sağlanmaktadır. Sonuç olarak teknolojideki bir birimlik gelişim, ülke ekonomisine direkt olarak fayda sağlar (Akman, 1998: 29).

Yabancı yatırımcıların en önemli katkılarından biride; yatırım alan ülkelerin teknolojik transferlerini geliştirmek ve bu transferlerin yayılmasını sağlamaktır. Yabancı yatırımcı bir ülkede yatırım yapmaya karar verdiğinde; yatırım yapacağı ülkeye birçok yenilik aktarır. Bu yeniliklerin başında teknik bilgi ve tecrübesi, küresel üretim, üretim teknolojisi, dağıtım alanlarına giriş hakları yer almaktadır. Özellikle büyük yabancı yatırımcılar, ev sahibi ülkelerin aksine gelişmiş teknolojiye yatırımı finanse edebilmek için geniş ve düşük maliyetli fonları daha kolay elde edebilmektedir (Mıstaçoğlu, 2010).

DYY'lerdeki artış ülkenin teknolojik ve teknik alt yapısını güçlendirerek uluslararası piyasada dış rekabet gücünü arttırır. Teknoloji transferi kadar önemli olan diğer bir husus ise ana firmadan gelen yabancı personellerin yerli ülkedeki personellerin bilmediği bazı konuları (bankacılık, ihracat, ithalat, işletmecilik, pazarlama ve yönetim bilgisi vb.) seminerler, kurslar (mevcut DYY'lerin yapıldığı firmada da veya kaynak firmada) ve konferanslarla öğreterek ülkenin beşeri sermayesine katkıda bulunmasıdır. DYY'lerle birlikte gelen teknoloji birikimi yerli firmalara öğretilerek üretim aşamalarında uygulanmaktadır. Aynı zamanda yönetim ve işletmecilik bilgileri ev sahibi

ülkelere aktarılarak ileriki üretim dönemlerinde yatırım alan ülkelere yol göstermektedir (Uras, 1979).

Günümüzde DYY'ler küreselleşmenin en önemli araçlarından biridir. DYY'ler gittikleri ülkede yatırım yapan çok uluslu şirketleri temsil ettikleri kadarıyla, bu şirketlerin merkezlerini ve ana yatırımcı ülkeleri de temsil etmektedir. Bu nedenle DYY'ler ana yatırımcı ülkelerin ekonomik politikalarını yansıtmaktadır. Küreselleşme de önde gelen ülkelerin önemli miktarda DYY akış hacmine sahip olmaları bu durumun ispatıdır. Küreselleşme ve DYY arasındaki ilişki, karşılıklı birbirini etkileyen türdendir. DYY akımları gittikleri yerleri ve gönderen ülkeleri küreselleşmede ileri taşıırken diğer taraftan küreselleşen ülkelerde daha çok DYY çeken ve daha çok DYY gönderen ülkeler haline gelmiştir. Sonuç olarak DYY hacmi arttıkça, ülkeler daha çok küresel hale gelir ve daha çok küresel halen gelen ülkeler ise DYY hacimlerin de daha çok artış gösterir (Görgülü, 2012: 27).

Çok Uluslu Şirketler mevcut sermaye stokunun fazla olmasının neticesi farklı ülkelerde daha çok büyük ölçekli yatırımlarda bulunmaktadır. Yatırım riskini en aza indirmek için ülkeye giderken özellikle sermaye yoğun işletmelerde yönetim kadrosunun yanında konusunda profesyonelleşmiş birçok mühendis, tekniker ve işçi götürmektedir. Yeni ülkeye önceden yeterli seviyede planlama yapılmadan yerleşen bu insanlar eğitim, sosyal ve fiziki alt yapı üzerinde önemli bir baskı oluşturur (Fidan, 1995). Dışarıdan gelen yeni insanlar kazandıklarının önemli bir kısmını çalıştıkları yerde harcayarak bölge ekonomisine canlılık kazandırır. Bunun yanında tüketimdeki alışkanlıkları, çalışma hayatındaki kültürel etkileşimleri ve sosyal alanda da bölge halkı ile yakın iletişim halinde olmaları eski halden farklı sonuçlar meydana getirir. Gelişen bu etkileşim, DYY'lerin işçi işveren dairesinin yanı sıra radyo, televizyon ve hizmet sektöründeki etkinlikleri aracılığıyla yatırım yaptıkları ülkelerin sosyo- kültürel yaşamının farklılaşmasını netice vermektedir (Yapraklı, 2010).

Çok Uluslu Şirketler DYY yaptıkları ülkelerde tüketim eğiliminde de artış meydana getirmektedir. Bu eğilim yerel firmalardan çok yatırım yapan firmalara yönelik olduğu gözlenmiştir (Sezin, 1990).

Ülkenin coğrafi bölgeleri arasındaki mevcut ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyi farkları az gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı önemli problemlerdendir (Uludağ, 1991). Gelişmiş ülkelerin bir kısmında da bulunan bu olgu ülkelerin ayrıca kalkınma planları yapmasını zorunlu kılmıştır (Dunning, 1986). Çok Uluslu Şirketler kâr maksimizasyonu, pazara yakınlık, ulaşım maliyetleri, alt yapı hizmetleri, kalifiye iş gücü ve iş gücü maliyetleri gibi çeşitli faktörleri göz önünde bulundurarak yaptığı yatırımlarda kendisine en uygun bölgeyi hedeflemektedir. Hükümetler diğerlerine göre daha az gelişmiş bölgelerini kalkındırmak için bu yerlere ayrıca vergi indirimi, ücretsiz arsa gibi bir takım teşvikler verir. Sunulan tekliflerin cazibesi ve bu bölgelere çekilen DYY nispetinde bölge kalkınmasına pozitif katkı sağlanacaktır (Yapraklı, 2010).

1.4.1.2 Olumsuz Etkileri

DYY'lerin yatırım alan ülkelerin üzerinde olumlu etkiye sahip olmalarının yanı sıra olumsuz etkileri de söz konusudur. Olumsuz etkiler ise şu şekildedir:

- Yatırım yapan ülkeler, yatırım yaptıkları ülkelerin temel sektörlerinde ekonomik olarak söz söyleme yetkisine sahip olurlar. Bu durumda birlikte yatırım alan ülkeler yabancı sermayenin denetimi altına girebilirler.
- Yatırımcı ülkeler, ev sahibi ülkelerin koymuş olduğu tarife ve kota gibi koruyucu düzenlemeleri delerek, ev sahibi ülkelerin dış ticaret düzenlemelerini zedeleyebilirler.
- Yabancı yatırımcıların getirmiş oldukları üstün teknoloji bilgi ve birikimler ile yapılan üretimler, ev sahibi ülkelerdeki yerel firmaların üretiminden üstün olması nedeniyle haksız rekabet ortamının doğmasına neden olabilirler.
- Yatırım yapan yabancı yatırımcı, yatırım yaptığı ülkede borçlanarak, ev sahibi ülkenin faiz oranlarının artmasına neden olabilir. Bu durumla birlikte ekonomide daralmalar görülebilir.

— Yabancı yatırımlar, ev sahibi ülkelerde hem modern üretim yapabilir hem de geleneksel üretim yapabilir. Fakat bu durum ekonomide ikili bir yapıya neden olmaktadır.

— Modern tekniklerle üretim yapan yabancı yatırımcılar fazla kalifiye iş gücüne ihtiyaç duymamalarından dolayı istihdam üzerinde olumsuz bir etki oluşturabilirler.

—Yabancı yatırımcılar, ev sahibi ülkelerde üretim yaparken kullanacakları hammaddeyi yurtdışından ithal ederek, elde edecekleri kârları kendi ülkelerine göndererek, ev sahibi ülkelerin ödemeler bilânçosunda olumsuz etki oluşturabilirler.

— Yatırım yapan ülkeler, ar-ge faaliyetlerini ev sahibi ülkelere getirmeyerek kendi ülkelerinde muhafaza edebilirler. Bu durumda yatırım yapılan ülke, yatırım yapan ülkelere bağımlı hale getirilebilir (Zeren ve Ergün, 2010: 69).

Yabancı yatırımlar sayesinde, yatırım alan ülkelere giren fiziki sermayeler uzun dönemde kâr olarak yatırımcıya geri dönmektedir. Yatırım yapan ülkeler; elde ettikleri bu kârı kendi ülkelerine ana firmaya transfer etmektedirler. Bu kâr transferleri, yatırım alan ülkelerin ödemeler bilânçosu üzerinde negatif bir etki oluşturarak ödemeler bilânçosunu bozmaktadır (Yılmaz, 2008).

Yabancı yatırım alan ülkeler; rekabete bağlı yasal düzenlemelere yeteri kadar sahip olmaması sonucunda; yatırım yapan ülkeler ev sahibi ülkelerin ekonomisinde olumsuz etkiler meydana getirebilir. Çünkü her piyasada tekelleşme eğilimi söz konusudur. Yatırım yapan yabancı firmalar güçlü ekonomiye sahip olmasından dolayı, gittikleri ülkelerin ekonomilerinin de kendi ekonomilerinden alt seviyede bulunduğundan; yabancı yatırımcılar ev sahibi ülkelerin ekonomilerinde tekelleşme ihtimaline sahiptirler. Eğer yatırım alan ülkelerde; tekelleşmeyi önleyici yasalar yeterli yatırım gücüne sahip değillerse; ev sahibi ülkelerin, yatırım yapan ülkelere rekabet yapacak gücü olmayacaktır (Yılmaz, 2008).

1.4.2 Doğrudan Yabancı Yatırımları Gönderen Ülke Ekonomilerine Etkileri

Çalışmanın bu bölümünde yatırım yapan ülkelerin yatırım yapma nedenleri ve yatırım yapan ülkeler açısından olumlu ve olumsuz etkileri incelenmiştir. Yatırım yapan ülkelerin firma açısından nedenlerine bakıldığında; gelişmiş piyasalara ulaşma isteği, ulaşım maliyetlerinin en aza indirmek istenmesi, en ucuz kaynağı elde etme çabası, lider firmalar arasında rekabetin artması, DYY'ler için ülkelerin yeni doğal kaynakların keşfedilmesi, küreselleşme istekleri, bölgeselleşme avantajlarını daha iyi kullanma güdüsü gibi sebeplerden dolayı firmalar yatırım yapma ihtiyacı doğmaktadır (Dunning, 1993: 3).

Firmaların yanı sıra, yatırım yapan ülkelerin yatırım yapma nedenleri arasında, yatırımcıların kendi ülkelerindeki yaşam döngülerini bitirmesi ve yeni piyasa ihtiyacı, girilecek yeni piyasada monopolist olma fırsatı, dış ticaret bariyerlerini aşma, yatırım alan ülkelerdeki düşük üretim faktörleri maliyeti ve düşük üretim maliyetleri, ihtiyaç duyulan hammadde ve doğal kaynaklara yatırım yapılan ülkede erişim imkânının daha fazla olması gibi unsurlar yer almaktadır.

1.4.2.1 Olumlu Etkileri

DYY'lerin yatırım yapan ülkeler açısından olumlu etkilerini şu şekilde sıralayabiliriz:

DYY'ler yatırımcı ülkeler açısından ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır. DYY'ler etkili bir şekilde kullanıldıkları zaman kâr transferleri gibi avantajlar sayesinde yatırım yaptıkları ülkelerde kâr elde ederek bu kârları kendi ülkelerindeki yatırımcılara gönderirler ve kendi ülkelerinin ekonomik büyümelerine katkıda bulunurlar (Görgülü, 2012: 26).

Yatırım yapan ülkeler kendi belirledikleri hedefler doğrultusunda yatırım yaptıkları ülkeler üzerinde ekonomik ve politik baskılar oluşturarak çıkar sağlayabilmektedirler. Bu durum yatırım yapan ülkenin ev sahibi ülkenin ekonomik ve siyasi kararları üzerinde söz sahibi olma yetkisini oluşturabilmektedir. Bu durumda yatırımda ev sahibi olan ülkeler bağımsız olarak ekonomik ve siyasi politikalarda karar

alamaz hale gelir ve yatırım yapan ülkelerin doğrultusunda karar almaya yönelirler. Ayrıca yatırım yapan ülkeler DYY'ler sayesinde ülkelerde yoğun olan sermaye, yatırım alan ülkelerde yoğun olan emek ile birleşerek ve yatırım alan ülkelerdeki hammadde ve doğal kaynaklara kendi ülkelerinden daha az masrafla erişim sağlayarak DYY için etkin faktör kullanımına olanak sağlayabilir (Aşıkoğlu, 1991; Seyidoğlu, 2009).

Yatırım yapan ülkeler, oluşan yüksek talebi karşılamak için büyük ölçekli üretim yaptıklarından, üretim faktörlerinde ölçek ekonomileri avantajlarından yararlanabilir (Aşıkoğlu, 1991).

1.4.2.2 Olumsuz Etkileri

DYY'lerin olumsuz etkilerine bakıldığında, DYY'ler kendi ülkelerinde bir istihdam alanı oluşturacakken, bu yatırımlar yurtdışındaki ülkelere yapıldığında oradaki ucuz işçilere istihdam ortamı sağlanırken yurtiçi istihdam olumsuz yönde etkilenmektedir (Görgülü, 2012: 27).

Bir diğer olumsuz etki ise; yurt dışına çıkan kaynak, ülkedeki nakit para istikrarını bozacağından dolayı ülkedeki ekonomik dengeler üzerine olumsuz etkide bulunabilecektir (Görgülü, 2012: 27).

2. MASSETME KAPASİTESİ

2.1. MASSETME KAPASİTESİNİN TANIMI

Cohen ile Levinthal 1989 ve 1990 yıllarında massetme kapasitesi konusunda çalışmalarda bulunmuşlardır. Bu çalışmalarda massetme kapasitesi, mikro düzeyde olup yenilikleri kullanabilmek için bilgi toplayabilen, topladığı bilgileri depolayan, öğrenen ve gelişen bir sistem olarak meydana gelmiştir. Firmaların ar-ge çalışmalarının yeniliklere olanak sağlamasıyla, çevreden alınan bilgiyi özümsemesi ve onlardan faydalandığı da ortaya çıkmıştır. Söz konusu ar-ge faaliyetleri çift taraflı yani feed back sistemiyle çalışmakta olup geri dönüş sağladığı için önemli sonuçlar ortaya koymaktadır.

Massetme kapasitesi, şirketlerin yeni bilgiler ile alakalı eski bilgilerinin fonksiyonu olarak da ifade edilmektedir. Firmalar için elde edilecek yeni bilgiler, eski bilgiler ile ne kadar alakalı ise o şirket için massetme kapasitesi de bir o kadar şirketin olağan üretim faaliyetlerinin bir yan ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Fakat bir şirket kendi faaliyetleri ile ilgisiz olan bir alanda bilgiye sahip olmak isterse, massetme kapasitesi şirketin normal faaliyetlerinin yan ürünü olarak ortaya çıkamayacağı gibi şirket, massetme kapasitesi oluşturabilmek için daha fazladan belirli bir çaba harcamak zorunda kalacaktır (Görgülü, 2012: 68).

Ayrıca 2000'lerden sonraki zamanlarda massetme kapasiteleri, DYY hareketleri ve artan globalleşmenin de etkisiyle birlikte ülkeler için yeniliklerden yararlanabilme kabiliyetlerini gösteren bir gösterge halini alarak yapılan çalışmaların literatürlerinde yer almıştır (Alfaro ve diğerleri, 2004).

2.2. MASSETME KAPASİTESİNİN BELİRLEYİCİLERİ

Tasarrufların yatırımların genişletilmesinde kullanılabilmesi ülkenin yatırımları massetme kapasitesine bağlıdır. Massetme kapasitesi sermayeyi verimli kullanabilme yeteneği ile ilgilidir.

Massetme Kapasitesini belirleyen başlıca etkenler şunlardır;

- Ülkenin doğal kaynaklarına ilişkin bilgilerin varlığı,
- Teknik ve idari işgücünün varlığı, bu gücün kullanılma ve mobilite derecesi,
- Milli ekonominin yabancı kaynaklar ithalinde hoşgörü derecesi,
- Yatırım programının iç dengesi,
- Siyasi kadronun yeterliliği (Evgin, 1996, s:18).

Gelişmekte olan ülkelerde; birikimlerin yatırım kaynaklarının artırılması ülkenin bu yatırım kaynaklarını massetme kapasitesiyle doğru orantılıdır. Bu ülkelerde; yabancı sermaye kullanımının azami limiti vardır. Bu azami limite yani üst sınıra massetme kapasitesi denir. Bu tanımdan yola çıkarak mevcut üretimler olumlu yönde

artış sağladığı müddetçe yabancı kaynaklar öngörülebilir. Fakat yabancı kaynak kullanımıyla elde edilen değer artışları azalan verimler kanununa tabi olduğundan bu kaynakların marjinal katkısının kaynak kullanımı süresince etkisi giderek azalacağından ve bir müddet sonra negatif eğilimli katkı boyutuna döneceği göz ardı edilmemelidir. Sonuç itibariyle massetme kapasitesinin çıkış noktası olan ve temel anlamını barındıran dış kaynak kullanımı yoluyla yurt içinde sahip olunan öz kaynakların dış ülkelere çıkışı engellenmiş olmaktadır (Seyidoğlu, 2007: 698).

Massetme Kapasitesi; ülkede yürürlükte olan ekonomik konjontüre göre değişebileceği gibi, konjontür değişmese bile bir süreç olarak değişebilecektir. Gelişmekte olan ülkelerde; kalkınmanın temel safhasında yerel ekonomilerin yatırımları massetme kapasitesinde sınırlı olduğu gözlenmektedir. Bu sınırlı kapasite kullanımının sebebi ise yeterli teknik donanımına sahip olup girişimcilerin etkisiz kalması; ulaşım, iletişim, enerji vb. ana kaynakların yetersizliği, yerel piyasa kapasitesinin hareketsizliğidir. Bu gözlemden yola çıkarak uzun vadede ana kaynaklara ayrılan fonun genişletilmesi, işgücü eğitimi, verimliliği azaltan engellerin ve kısıtların ortadan kaldırılması ile massetme kapasitesi yükseltilebilecektir. Bu faktörlerin haricinde yabancı kaynaklardan elde edilen kredibilitenin geri ödenmesi gerektiğinden dolayı massetme kapasitesi istem dışı olsa de etkilenmektedir (Savaş, 1986: 90).

2.3. MASSETME KAPASİTESİNİN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ

Krogstrup ve Matar çalışmalarında massetme kapasitesini şöyle ölçmektedir:

- Teknoloji açığı
- İşgücünün eğitimi
- Finansal gelişme
- Kurumsal gelişim şeklindedir (Krogsturp, Matar, 2005: 2).

Krogstrup ve Matar'ın çalışmasında Massetme kapasitesinin teknoloji açığı ile ölçülmesinde Li ve Lui (2004) çalışmasını baz alarak, ABD GSYİH ve ev sahibi ülkenin

GSYİH arasındaki farkın oranını kullanarak gelişmekte olan ülkelerde DYY büyüme etkileri ile teknolojik açıklığın etkisi incelenmiş ve sonuç olarak bir eşik değeri oluşturulmuştur. Bulunan bu eşik seviyesi ile ölçülen Arap Ülkeleri ile karşılaştırılarak bir değerlendirilme yapılmıştır (Krogstrup, Matar, 2005: 12).

Massetme kapasitesinin diğer bir ölçümü olan işgücünün eğitiminde ise UNCTAD (1999) göre gelişmekte olan ülkelerde büyüme üzerinde DYY'nin etkisinin bir analizi yapılmış ve okullaşma sayısı ile DYY etkileşim içine girdiğinde önemli ölçüde olumlu sonuca ulaşılmıştır (Krogstrup, Matar, 2005: 13). Aynı zamanda Lu ve Lui (2005) ile Borensztein (1998) de eğitimin büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu savunmuşlardır.

Krogstrup ve Matar çalışmalarında ev sahibi ülkenin finans piyasası gelişimi belirli bir gelişme derecesine ulaştığında DYY'nin büyüme üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur (Krogstrup, Matar, 2005: 15). Durham (2004) yaptığı çalışmada DYY ve assetme kapasitesinin seviyesini belirlenmesinde iki faktörün önemli olduğunu belirtmiştir. Bu faktörler mali sektör gelişimi ve kurumsal gelişmedir. Çalışmada Durham (2004) GSYİH'ı, toplam borsa kapitülasyonu ve finansal piyasa gelişimi tarafından ölçmüştür. Sonuç olarak potansiyel olarak borsa kapitülasyonu yeterince yüksek olan ve gelişmiş finansal piyasalar DYY'den yararlanır sonucu elde edilmiştir (Krogstrup, Matar, 2005: 16) .

Durham (2004), assetme kapasitesinin ölçümünde kullanılan son belirleyici kurumsal gelişme ile ilgili olarak, kurumsal yakınlık ile DYY arasında farklı sonuçlar bulmuştur. İş düzenlemesi endeksi, mülkiyet haklarının korunması, kurumsal endekslere dair yolsuzluk endekslerini kullanmıştır. 132 ülke üzerinden sadece 4 ülke barajı geçebilmiştir. Ayrıca Durham tarafından kullanılan veriler, kurumsal assetme kapasitesine göre Arap ülkelerinin doğrudan sınıflandırılması için geçerli değildir (Krogstrup, Matar, 2005: 18) .

Ravi, I Gülkati, çalışmalarında assetme kapasitesinin yatırımlarla birlikte marjinal hâsıla ilişkisine göre ölçülebileceğini savunmaktadır. J. Pincus; assetme kapasitelerinin oldukça esnek bir yapıya sahip olduğu bu durumdan dolayı dikkatle

incelenerek hesaplanmadığı söylenebilir. Ayrıca az gelişmiş ülkelere yapılan yatırımların hepsini kullanabileceğini ve elde edilen finansmanların ne kadar fazla olursa hepsini hazmedebileceğini savunmaktadır. Bununla birlikte aslında masnetme kapasitesinin borç veren ülkeler tarafından, finansman aralığını daraltmak amacıyla oluşturdukları bir teknik olduğunu belirtmektedir. Gelişmekte olan ülkelere verilen dış kaynakların en verimli şekilde kullanılabilmesi için bir üst sınır olmalıdır. Bu görüşü savunanlar; ekonomik verimlilik arttığı sürece dış borçlanmanın herhangi bir olumsuz etkiye sahip olmadığını belirtmektedir. Ancak dış borçlanmaya gidildiğinde elde edilen yatırımlardaki artışlar “Azalan Verimler Kanunu”na bağımlı olmaktadır. Dolayısıyla yapılan her yatırım üretim kapasitesini artırma yoluna giderken zamanla azalma eğilimi gösterir ve bir noktada bu artışlar ödenmesi gereken dış borçların anapara ve faizlerin daha alt seviyesinde olabilir. Bu alt seviyede borçlanmayı devam ettirmek ekonomik anlamda büyük bir kayıptır. Bir başka deyişle; Masnetme sınırının altına inildiğinde hala borçlanma yoluna gidiliyorsa; ülke içindeki kaynakların dış ülkelere kaymasına neden olur(Akt: Evgin, 1996: 23).

2004 ve 2006 yıllarındaki çalışmalarında Alfaro ve diğerleri, DYY alan ülkelerin büyüme üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Sonuç olarak DYY gittikleri ülkelerde, finansal piyasaların kalitesi ne kadar yüksek ve iyi olurlarsa DYY ile büyüme arasında o kadar olumlu bir etkinin olduğunu savunmuşlardır. Ayrıca bu mekanizmanın iyi bir şekilde çalışabilmesi için masnetme kapasitesinin öneminin büyük olduğunu vurgulamışlardır. Masnetme kapasiteleri, ülkelerinin kendilerinden ileri durumda olan ülkelere aldıkları yatırımları teknolojik bilgi yayılma etkileriyle birlikte üretimde bilgi öğrenme sürecinde önemli bir etkiye sahip olmaktadır. Masnetme kapasitesi en geniş hali ile idari ve ekonomik yapının kalitesidir. Sağlam idari yapıya sahip düzgün işleyen güçlü piyasaları olan ülkeler, yüksek masnetme kapasitelerinden dolayı DYY’lerden olabildiğince olumlu etki çekebileceklerdir. Sağlam idari ve finansal yapıya sahip olmayan ülkeler ise DYY’lerden istedikleri olumlu etkiyi elde edemeyeceklerdir (Görgülü, 2012: 35).

İKİNCİ BÖLÜM

MENA ÜLKELERİNDE EKONOMİK- SOSYAL YAPILAR VE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM HAREKETLERİNİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİLERİ

Bu bölümde ilk olarak Ortadoğu ve Kuzey Afrika (MENA) ülkelerini tek tek ele alarak ekonomik, sosyal yapıları ve bu ülkelere yapılan DYY hareketlerinin etkileri incelenmiştir. Daha sonraki aşamalarda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerinin DYY hareketleri incelenmiş ve bu tüm hareketlilikler MENA ülkeleriyle kıyaslanmıştır.

1. MENA ÜLKELERİNİN EKONOMİK VE SOSYAL YAPILARI

1.1 MENA ÜLKELERİNİN EKONOMİK YAPILARI

MENA, İngilizcede “ Middle East and North Africa” yani Orta Doğu ve Kuzey Afrika kelimelerinin baş harflerinin bir araya getirilmesiyle elde edilen bir kısaltmadır. MENA bölgesi olarak isimlendirilen ve İsrail hariç çoğunluğu Arap ve İslam vasıfları ile ön plana çıkan bölge ülkeleri; Mısır Arap Cumhuriyeti, Ürdün, Lübnan, Fas, Tunus, Cezayir, İran, Yemen Cumhuriyeti, Suriye Arap Cumhuriyeti, Irak, Suudi Arabistan, Katar, Umman, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Bahreyn, Libya, Filistin ve İsrail’den oluşmaktadır. Bu tanımlamalara ek olarak, MENA ülkeleri sahip oldukları doğal kaynaklar ve nüfus açısından kendi aralarında üç kısma ayrılmaktadır. Bunlar,

- Doğal kaynak bakımından fakir ve yüksek nüfuslu
- Doğal kaynak bakımından zengin ve yüksek nüfuslu
- Doğal kaynak bakımından zengin fakat nüfusu yetersiz ülkelerdir.

Fas, Ürdün, Mısır, Tunus, Lübnan ve Filistin birinci grup, Cezayir, İran, Irak, Suriye ve Yemen ikinci grup, Bahreyn, Kuveyt, Libya, Umman, Katar, Suudi Arabistan

ve Birleşik Arap Emirliği de üçüncü grup ülke tanımına girmektedir (Genç ve Sayım, 2011: 15).

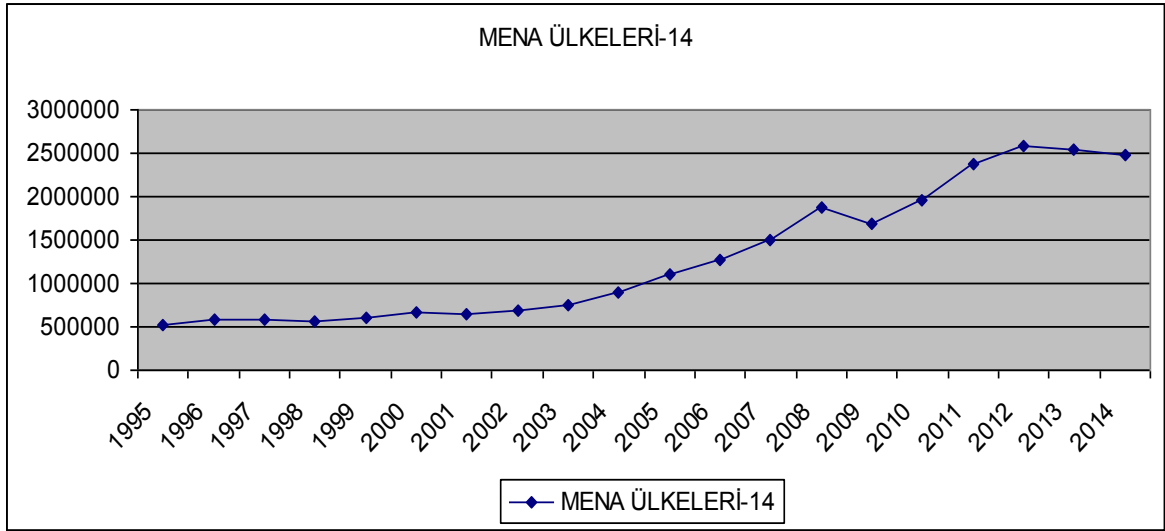
MENA bölgesinin, hem doğal kaynaklar hem de jeopolitik açıdan dünyada önemli bir konumu vardır. 400 milyonun üzerinde nüfusa sahip olan bölge, dünya nüfusunun yaklaşık %5'ini bünyesinde barındırır. Bölgenin yıllık nüfus artış hızı dünya ortalamasının üzerindedir. MENA ülkelerinde yıllık nüfus artış hızı 1950–1975 yılları arasında %2,5, 1975–2000 yılları arasında ise %2.75'tir. Aynı yıllar içerisinde ise dünya nüfus artış hızı %1,9 ve %1,6 oranında seyretmiştir. Bu verilerden de anlaşıldığı gibi dünya nüfus artış hızının düşme eğiliminde olduğu dönemde MENA ülkesinde nüfus artış hızı yükselmiştir. Bölge de nüfus artış hızı yükselmiştir. Bölgede nüfus artış hızına bağlı olarak km² başına düşen kişi sayısı da her yıl artmaktadır. 1970 yılında 14, 1980'de 19, 1990'da 25, 2000'de 31, 2008'de 38 kişiye ulaşmıştır. 2008 yılında km² için dünya ortalaması 52 kişi olmuştur. Hızlı nüfus artış hızının ortaya çıkarttığı en önemli sorun yüksek işsizliktir. Bölge diğer bölgelerle kıyaslandığında işsizlik oranı bakımından daha yüksek bir işsizlik oranına sahiptir. 2000 yılında işsizlik oranı MENA bölgesinde %14,3 iken, 2010 yılında ise işsizlik oranı %10,3'e düşmüştür. Bu düşüşte fiyatlara bağlı olarak yükselen petrol gelirleri en önemli etken olarak gösterilebilir. 2010 yılı dünya ortalaması %6,5'tir. İşsizlik oranı açısından bu olumsuzluğa rağmen MENA, geniş coğrafyasında sahip olduğu enerji kaynakları ile dünyanın en hassas ve ilgi çeken bölgesidir. Bölge dünya petrol rezervlerinin %60'dan fazlasına, doğal gaz rezervlerinin de %45'ine sahiptir. OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı) üyesi 12 ülkenin sekizi MENA bölgesinde yer almaktadır (Genç ve Sayım, 2011: 16).

MENA bölgesinin ekonomik özelliklerine bakıldığında ülkeler arasında ekonomik faaliyetler açısından farklılıklar görülmektedir. Bu farklılıklar beraberinde gelir farklılıklarını da getirmektedir. Bu bölgede 1,000 ABD Dolarının altında kişi başı yıllık gelire sahip ülkeler ile 10,000 Doların üzerinde yıllık kişi başı gelire sahip ülkelerin birbirine komşu oldukları görülmektedir. Bölgede 1,000 ABD Dolarının altında en düşük kişi başı gelire sahip tarım ülkesi Yemen olurken, 10,000 ABD Doların üzerinde kişi başı gelirlere sahip petrol ve doğal gaz ihracatçısı beş körfez ülkesi

Kuveyt, Suudi Arabistan, Katar ve Bahreyn bölgenin yüksek gelir grubunda yer alan ülkeleridir. Bölgede imalat sanayi, turizm, tarım, mal ve hizmet ticareti ile faaliyet gösteren diğer 15 ülke ise 1,000 ABD Doları ile 3,500 ABD Doları arasında kalan orta gelir grubunda yer alan ülkeler olarak kayıtlara geçmektedirler (Devlin, 2010: 14).

MENA bölgesinde petrol ihracatçısı ülkelerinin göreceli büyük ihracat kalemleri yüzünden tüm MENA bölgesinin ortalama kişi başına gelir düzeyini yukarı yönde etkilemektedir. Özellikle 2000 yılından günümüze kadar ham petrol fiyatlarının yükseliş trendi izlemesi gelişmekte olan MENA grubu ülkelerinin kişi başına gelir düzeylerinin petrol ihracatçısı ülkelere göre geride kalmalarına neden olmuştur (Adak, 2011: 35).

Şekil 1: GSMH (Cari Milyar ABD \$)

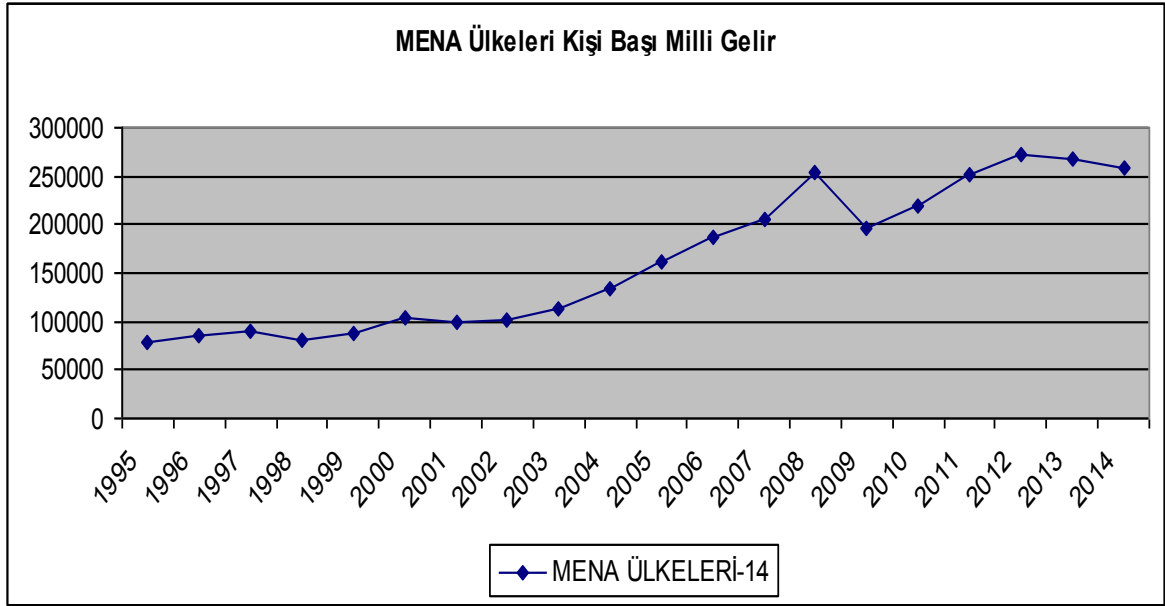

Kaynak: UNCTAD (2015)

Şekil 1’de seçilen 14 MENA ülkesinin 1995–2014 yılları arasındaki toplam GSYİH grafiği verilmiştir. Grafiğe göre 1995 yılından 2008 yılına kadar artan bir ivme ile milli gelirin arttığı görülürken, 2008 yılından sonra toplam milli gelirden azalma görülmüştür. Bu durumun temel nedeni 2008 yılında MENA ülkelerinde yaşanan Arap Baharı olaylarıdır. Arap Baharı olayları MENA ülkelerini hem ekonomik hem de sosyal açıdan olumsuz yönde etkilemiştir. Nitekim grafikte görüldüğü gibi de 2008 yılından sonra

milli gelirdede düşüşler görülmüştür. Arap Baharı olaylarının etkini atlatan MENA ülkelerinde 2012 yılından itibaren tekrar artmaya başlamıştır.

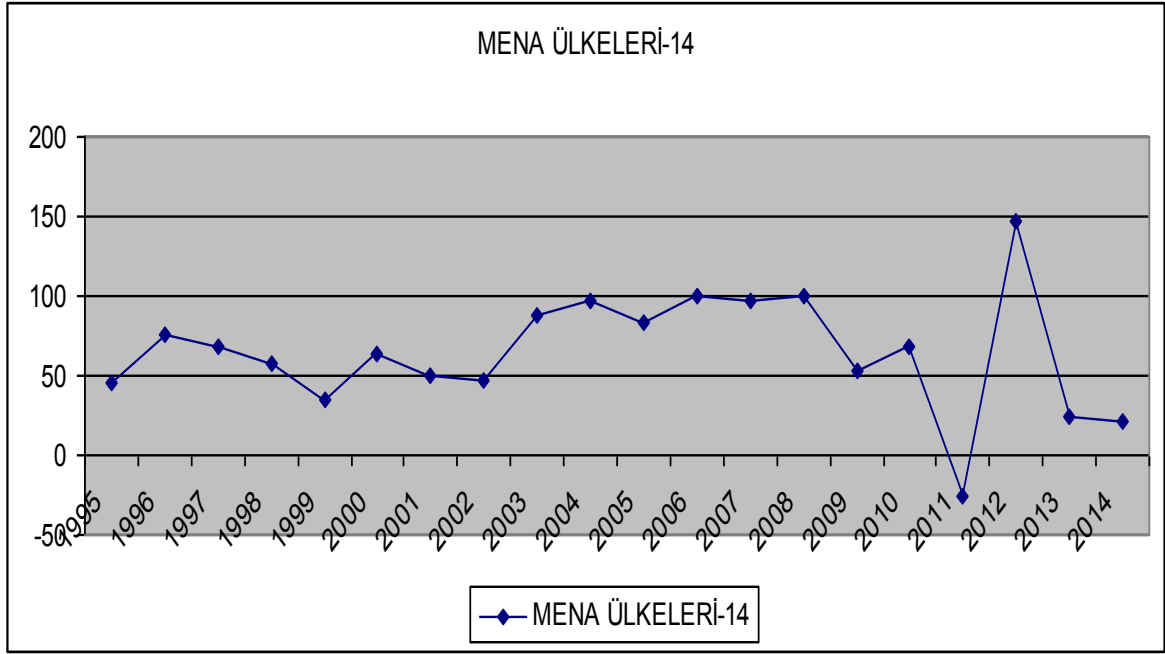
Şekil 2: Kişi Başına Milli Gelir 1995–2014 (Cari ABD \$)

Kaynak: UNCTAD (2015)

1995 yılında MENA ülkesi için kişi başına düşen gelir 78,976 ABD Doları iken bu rakam 2014 yılında 258,929 ABD Dolarına yükselmiştir. Şekil 2’de görüldüğü gibi 2008 yılına kadar kişi başına düşen milli gelir artan bir eğilim gösterirken 2009 yılında düşüş eğilimine geçmiştir. Bunun altında yatan sebep ise 2009 yılında MENA bölgesinde bazı ülkelerde patlak veren Arap Baharı olayları yatmaktadır.

Şekil 3: Yıllık GSMH Büyüme Oranları (%)

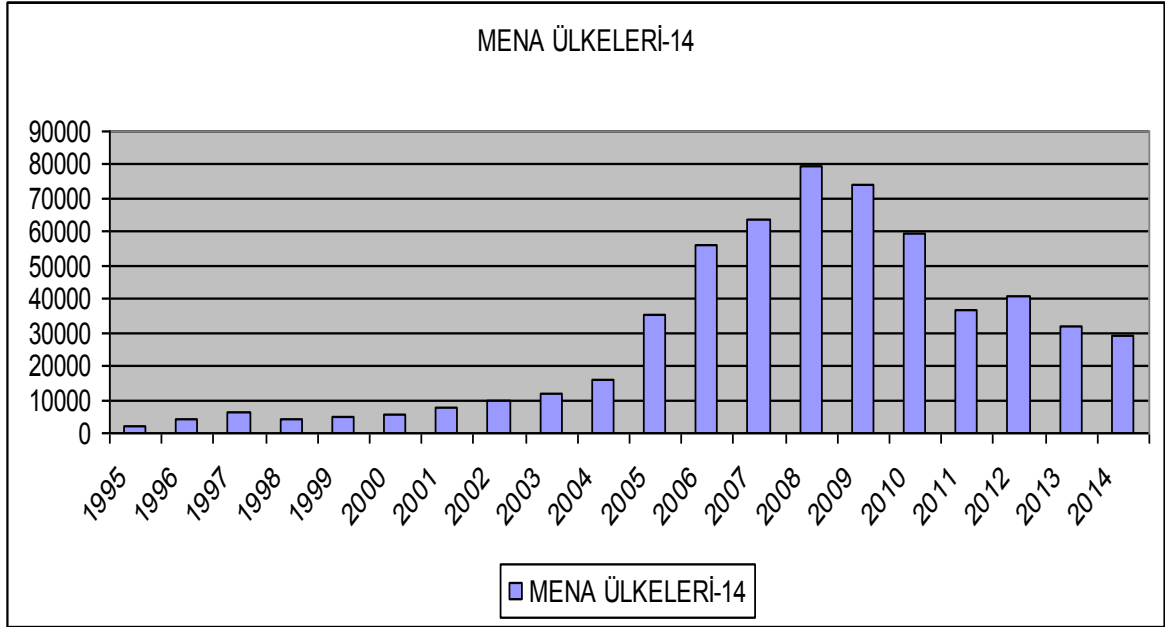

Kaynak: UNCTAD (2015)

Bölge için büyüme rakamları incelendiğinde istikrarlı bir büyüme ile karşılaşmadığı dikkat çekmektedir. MENA bölgesinin ekonomik büyüme açısından mevcut potansiyel gücüne karşılık veremediği gözlemlenmektedir (Nugent ve Hasham, 2007: 15).

Grafikte de görüldüğü gibi 1996 yılından sonra yaşanan küresel krizin etkisiyle büyüme oranının azaldığı görülmüştür. Ayrıca Seçilen MENA ülkelerinde 2008- 2009 yılları arasında yaşanan iç karışıklık ve siyasi nedenlerde dolayı tekrar GSMH büyüme oranlarında ciddi anlamda düşüşler yaşanmış ve bu düşüşler Arap Baharı olaylarının yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Arap Baharı olaylarının yansıması olarak 2009 yılında GSMH büyüme oranında düşüşler başlamış en fazla düşüş 2011 yılında yaşanmıştır. 2011 yılından itibaren ise GSMH büyüme oranlarında ciddi toparlanma görülmüştür.

Şekil 4: Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyar ABD \$)

Kaynak: UNCTAD (2015)

Şekil 4'te görüldüğü gibi 1995 yılından 2009 yılına kadar MENA ülkelerine DYY girişlerinde artışlar görülmüştür. 2008 yılından sonra Arap Baharı olaylarının etkisiyle DYY girişlerinde 2011 yılına kadar azalma görülmüştür. 2011 yılından sonra ise eski oranlara dönmese de artışlar gözlenmiştir.

1.2 MENA ÜLKELERİNİN SOSYALYAPILARI

21. yüzyılın başlarında Arap Yarımadasındaki bazı ülkelerde halk tarafından devlet yönetimine karşı ayaklanma hareketleri başlamıştır. Bu olaylara genel olarak Arap Baharı adı verilmektedir. Bu ayaklanmanın altında yatan temel nedenlere bakıldığında işsizlik, kötü yaşam koşulları, gelir dağılımındaki adaletsizlik gibi ekonomik ve sosyal nedenler yatmaktadır. Birçok Arap ülkesi bu olaydan etkilenirken en fazla payı Tunus, Libya, Mısır, Suriye, Bahreyn, Cezayir, Ürdün, Yemen ülkeleri almıştır. MENA ülkelerinde yaşanan Arap Baharı olayları sonucunda bu ülkelerin çoğunda siyasi ve ekonomik istikrar bozulmuştur.

Sosyalist sistemin çökmesinin ardından, dünya genelinde başlayan demokratikleşme hareketleri başlamıştır. Hareketin başlangıç noktası Tunus olup, demokratikleşme süreci akım olarak başlamış ve diğer ülkelerde de yaygınlaşmıştır. Arap coğrafyasında Tunus ile başlayan hareketlenme Mısır ve Libya ile devam etmiştir. “Arap Baharı” olarak da adlandırılan bu hareketin son halkasını Suriye oluşturmaktadır (Öztürkler, 2012: 17).

Arap Baharı sorunun yaşanmasına zemin hazırlayan nedenlere baktığımızda ilk sıra da yönetim şekli gelmekteydi. Arap Baharı yaşayan ülkelerin ortak özelliklerinden biriside yönetim şekliydi. Mevcut rejimlerin hemen hemen tamamı demokratik özelliğe sahip değillerdi. Ülke yönetiminde bulunan kişiler genellikle; askeri bir darbe sonucunda başa gelmiş ya da krallıklara bağlı monarşik bir yönetimden gelme kişilerdir. Her iki durumda da iktidarda bulunan yöneticiler, halk üzerinde baskıcı bir politika izlemeyi tercih etmişlerdir (Oğuzlu, 2011: 9).

Arap Baharı nedenlerinden biri de; baskıcı politikayla yönetilen, halkın daha refah bir seviyede yaşama arzusu, halkın sahip olduğu temel hak ve özgürlüklerden faydalanmak istemeleri, adil bir toplum, dini inançlara saygı, ifade özgürlüğü diğer devletler tarafından yönetilen halkalarla eşit koşullar istenmesi gibi birçok nedenler; MENA ülkelerindeki halkın; mutlak yönetime karşı ayaklanmalarını sağlamıştır. Ayrıca hemen hemen neredeyse yarım yüzyıldır, belirli bir kesim veya kişiler tarafından yapılan darbeler; halkı artık bunalıma noktasına getirmiştir. Ayrıca yapılan darbelerin artık bir fayda sağlamadığı halk tarafından görülmeye başlanmıştır. Bu durumlarla birlikte hızlı nüfus artışı var olan işsizlik oranını daha da arttırmış ve bu durum toplumsal bunalıma neden olmuştur.⁴

Ekonomik nedenlerine baktığımızda; temel sebeplerden birisi, MENA ülkelerinin 2008–2009 küresel ekonomik krize hazırlıksız yakalanmış olmalarıdır. Özellikle petrolü olmayan bazı ülkeler, bu krizden daha fazla etkilenmişlerdir.2008 küresel krizden Suudi Arabistan ve körfez ülkelerinin de etkilenmesiyle bu ülkelerde çalışan işçilerin, kendi

⁴ <http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/ortadogu/3674-arap-bahari-ve-nedenleri>
Erişim tarihi: 31.05.2015

ülkelerine döviz göndermemiş olmaları da ekonomik nedenler arasında yer almaktadır. Ayrıca işsizlik, gıda enflasyonu, fakirlik, uzun sürelerdir boşa harcanan ülke kaynakları, yönetimdekilerin zengin bir yaşam sürmesi, halkın ise kötü yaşam koşullarına sahip olması, yolsuzluklar vb. gibi nedenler Arap Baharı'nın yaşanmasına zemin hazırlayan ekonomik nedenlerdir.⁵

Arap Baharının sonuçlarına baktığımızda; Tunus'ta 200'den fazla insan ölmüş ve yönetim ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Libya'da devlet başkanı Kaddafi linç edilerek öldürülmüş, yaklaşık 30.000 kişinin öldüğü belirtilmiştir. Mısır'da devlet yönetiminin değişmiş, yaklaşık 900 kişinin öldüğü belirtilen Mısır'da olaylardan 1 yıl sonra ordu yönetime el koyarak yönetim ordunun eline geçmiştir. Yemen'de devlet başkanı istifa etmesiyle sonuçlanan olaylarda 2000'den fazla kişi ölmüştür. Suriye'de çatışmalar halen devam etmektedir. Mayıs 2015 yılı resmi bilgilere göre 100.000'den fazla kişi ölmüştür.⁶

2. MENA BÖLGE ÜLKELERİ

Çalışmanın bu kısmında MENA ülkeleri tek tek ele alınarak incelemede bulunulmuştur. Genel tanımlarda MENA ülkeleri; Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir, Fas, Irak, İran, Katar, Kuveyt, Libya, Lübnan, Mısır, Suriye, Suudi Arabistan, Tunus, Umman, Ürdün, İsrail, Sudan, Yemen'dir. Ayrıca UNCTAD ve World Bank tanımlarında MENA ülkelerine Türkiye'de dâhil edilmiştir. Fakat çalışmamızda Sudan, Filistin, İsrail, Irak, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri ve Türkiye'ye yer verilmemiştir. Sudan, Filistin, Suriye, Irak'ta yaşanan iç savaş ve karışıklıklardan ötürü sağlam veriler elde edilememiş ve bu sebepten dolayı çalışmaya dâhil edilmemiştir. Ayrıca Birleşik Arap Emirlikleri'ne ait verilere ulaşılamadığı için çalışmada yer verilmemiştir. İsrail ise; her ne kadar Ortadoğu da yer alan bir devlet olsa da kaynaklar İsrail'i gelişmiş ülkeler kategorisinde yer vermektedir. Gelişmiş ülke olması nedeniyle veri değerleri yüksektir

⁵ <http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/ortadogu/3674-arap-bahari-ve-nedenleri>
Erişim tarihi: 31.05.2015

⁶ <http://arapbahari.nedir.com/#ixzz3bj1wCjeo> Erişim tarihi: 31.05.2015

ve çalışmadaki ortalamayı yükseltme ihtimalinden dolayı çalışmaya dâhil edilmemiştir. Bazı kaynaklar Türkiye'yi MENA ülkeleri arasına dâhil etmektedir. Fakat Türkiye jeopolitik olarak Ortadoğu ülkesi değil aksine Avrupa ve Asya kıtalarını bağladığı için bir Avrasya ülkesidir.

2.1 BAHREYN

Resmi adı Bahreyn Krallığıdır. 1971 yılında İngiltere'den ayrılarak bağımsızlığını kazanmıştır. Toplam nüfusu 1,317,827 ve nüfus artış hızı yıllık olarak %2'dir (World Bank, 2012). Bahreyn 2006 yılında Arap Dünyasının en hızlı büyüyen ekonomisi olmuştur. Özgür ekonomi listesine göre Ortadoğu bölgesinin en özgür, tüm dünyada ise 10. özgür ekonomi olarak kabul edilmiştir. Ayrıca 2008 yılında dünyanın en hızlı büyüyen finans merkezi unvanını almıştır.⁷ Başlıca doğal kaynakları; doğalgaz ve petroldür. Dünya Bankası'na göre iş yapma kolaylığı sıralamasında Bahreyn 42. sırada yer almaktadır.

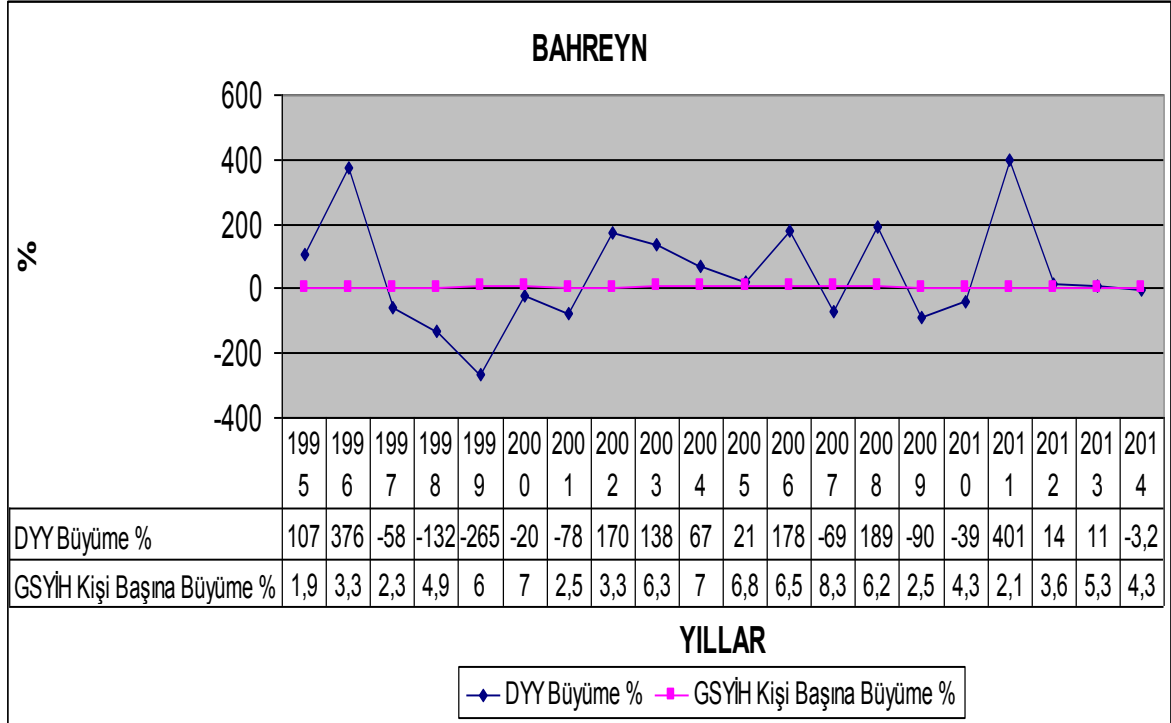
Ekonomik verilerine bakıldığında Bahreyn'in 1995 yılında GSYİH'sı 7 milyar ABD Doları iken 2014 yılında bu rakam 33 milyar ABD Dolarına yükselmiştir. Ülkede kişi başına düşen gelir 1995 yılında 1,9341 ABD Doları iken 2014 yılında 4,300 ABD Dolarına yükselmiştir. Ayrıca enflasyon oranı incelenilen 20 yıl zaman zarfında istikrarsız ve artış da olduğu gözlenmiştir. DYY akımlarına bakıldığında 1995 yılında ülkeye giren yabancı sermaye 430 milyon ABD Doları iken bu rakam 2014 yılında 957 milyon ABD Dolarına yükseldiği görülmüştür (UNCTAD, 2015).

Bahreyn hükümeti, 1979 ve 1994 yıllarında Şiiilerin ayaklanmalarıyla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu yıllarda meydana gelen ayaklanmaların temel sebebi mevcut yönetimi değiştirmek amaçlıydı. 1994 yılında yaşanan ayaklanmanın sebebi çoğunluğun Şiiilerin oluşturduğu, yüzde 25 oranındaki işsizlik sebep olmuştur. Ayaklanmalar sonucu Bahreyn hükümeti, reform adı altında çeşitli değişiklikler yapmış, ancak bu

⁷ <http://www.arabianbusiness.com/bahrain-expected-bustle-149877.html>

ayaklanmalar 1997 yılından sonra bastırılabilmiştir. Ayaklanmalar 2007 yılında tekrar başlamış, 2008 yılında başlayan Arap Baharı olaylarıyla daha da şiddetini arttırmıştır. Yaşanılan bu iç karışıklıklardan Bahreyn ekonomisi zarar görmüştür.

Şekil 5: Bahreyn GSYİH Kişi Başına Yıllık Büyüme ve DYY Yıllık Büyüme Oranı

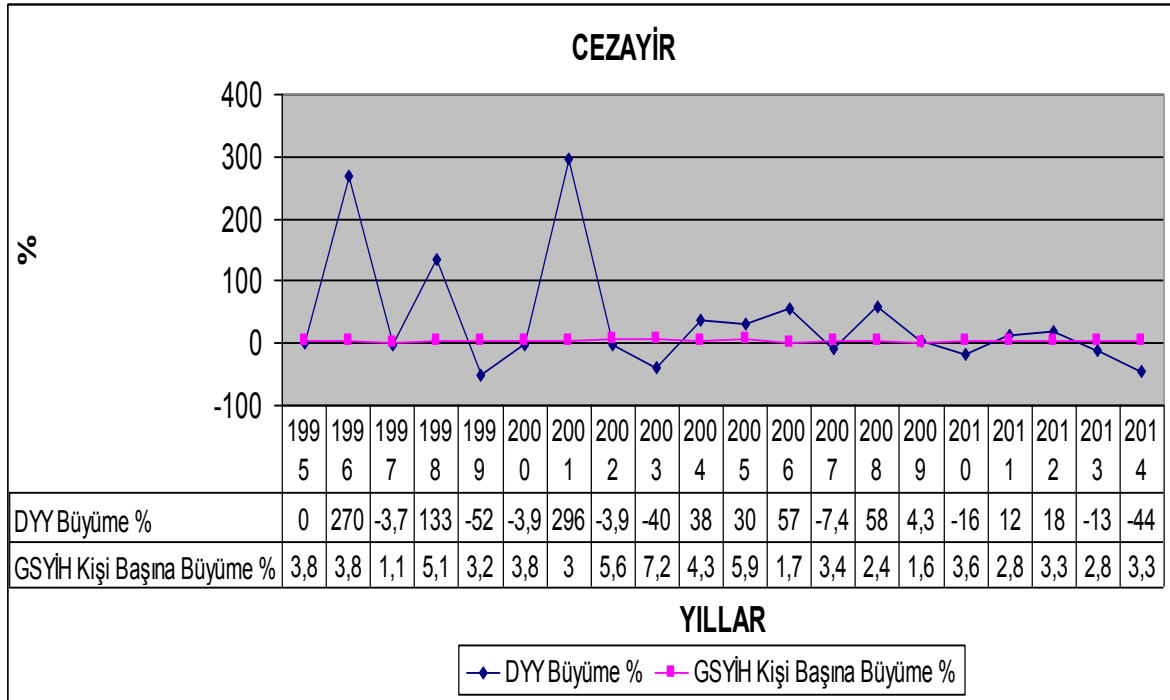
Kaynak: UNCTAD (2015)

Yukarıdaki şekilde, Bahreyn'in kişi başına düşen GSYİH % büyümesi ile DYY'lerin yıllık % büyümesi birlikte verilmiştir. DYY'lerin yıllık büyüme oranlarına bakıldığında en fazla düşüş 1999 yılından sonra yaşanmıştır. 1999 yılından sonra toparlanma sürecine girilse de 2008 yılında yaşanan Arap Baharı olayları nedeniyle tekrar azalmalar görülmüştür.

2.2 CEZAYİR

Cezayir Kuzey Afrika'nın önemli ekonomiye sahip ülkeler arasında yer almaktadır. Başkenti Cezayir'dir. Ekonomik verilerine bakıldığında Cezayir'in 1995 yılında GSYİH' sı 42 milyar ABD Doları iken 2014 yılında bu rakam 212 milyar ABD Dolarına yükselmiştir. Ülkede kişi başına düşen gelir 1995 yılında 3,840 ABD Doları iken 2014 yılında 3,300 ABD Dolarına düşmüştür. Ayrıca enflasyon oranı incelenilen 20 yıl içerisinde istikrarsız olduğu görülmüştür. DYY akımlarına bakıldığında 1995 yılında ülkeye giren yabancı sermaye 1000 ABD Doları iken bu rakam 2014 yılında 1,5 milyar ABD Dolarına yükseldiği görülmüştür (UNCTAD, 2015).

Şekil 6: Cezayir GSYİH Kişi Başına Yıllık Büyüme ve DYY Yıllık Büyüme Oranı

Kaynak: UNCTAD (2015)

Yukarıdaki şekilde, Cezayir'in kişi başına düşen GSYİH % büyümesi ile DYY'lerin yıllık % büyümesi birlikte verilmiştir. DYY'lerin yıllık büyüme oranlarına bakıldığında en az büyüme 1999, 2003 ve 2014 yıllarında görülmektedir. DYY' deki

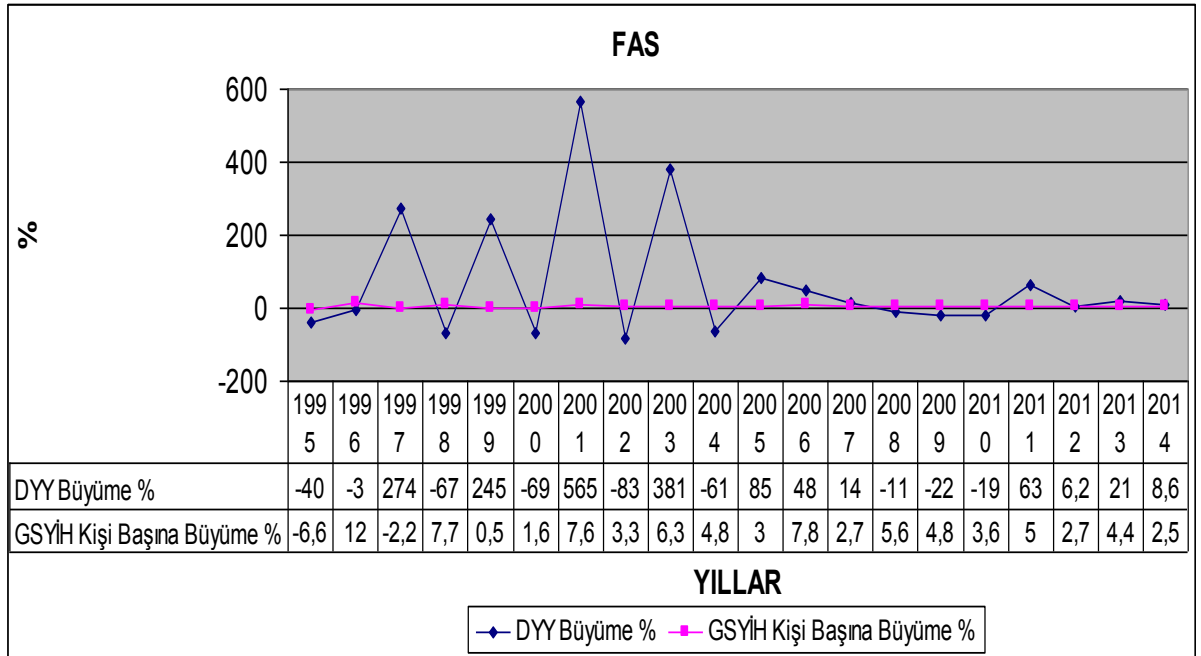
büyüme ile GSYİH kişi başına büyüme ilk yıllarda her ne kadar paralellik gösterse de 2002 yılından sonra ters yönlü gelişme gözlenmektedir.

2.3 FAS

Kuzey Afrika'da yer almaktadır. Başkenti Rabat'tır. Dünya Bankası'na göre iş yapma kolaylığı sıralamasında 97. sıradadır.

Ekonomik verilerine bakıldığında Fas'ın 1995 yılında GSYİH' SI 33 milyar ABD Doları iken 2014 yılında bu rakam 108 milyar ABD Dolarına yükselmiştir. Ülkede kişi başına düşen gelir 1995 yılında -6,579 ABD Doları iken 2014 yılında 2,482 ABD Dolarına yükselmiştir. Ayrıca enflasyon oranı incelenilen 20 yıl içerisinde istikrarsızlıklar görülmüştür. DYY akımlarına bakıldığında 1995 yılında ülkeye giren yabancı sermaye 332 milyon ABD Doları iken bu rakam 2014 yılında 3 milyar ABD Dolarına yükseldiği görülmüştür (UNCTAD, 2015).

Şekil 7: Fas GSYİH Kişi Başına Yıllık Büyüme ve DYY Yıllık Büyüme Oranı

Kaynak: UNCTAD(2015)

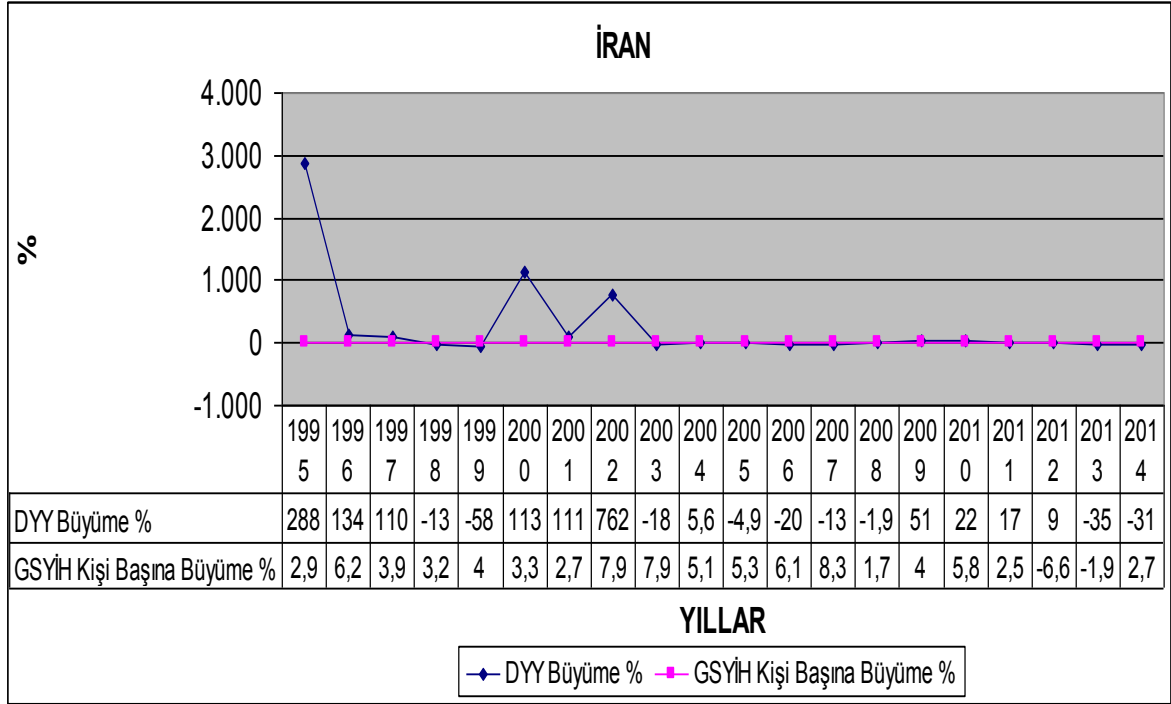
Şekilde görüldüğü gibi, Fas'ın kişi başına düşen GSYİH % büyümesi ile DYY'lerin yıllık % büyümesi birlikte verilmiştir. DYY'lerin yıllık büyüme oranlarına bakıldığında en az büyüme 2002 yılında görülmektedir. DYY' deki büyüme görüldüğü gibi istikrarlı bir seviyede değildir. Bu durumun sebeplerine bakıldığında yaşanan küresel krizlerle baş edilememesi ve yaşanan iç karışıklıklar ilk sırada yer almaktadır.

2.4 İRAN

Başkenti Tahran'dır. İran'ın Dünya Bankasına göre iş yapma kolaylığında 144. sırada yer almaktadır. Başlıca doğal kaynakları doğalgaz ve petroldür. Doğalgaz rezervi açısından İran dünya sıralamasında ikinci, petrol rezervi açısından ise 3. sırada yer almaktadır. İran'ın ekonomik verilerine bakıldığında 1995 yılında GSYİH'sı 109 milyar ABD Doları iken 2014 yılında bu rakam 396 milyar ABD Dolarına yükselmiştir. Ülkede kişi başına düşen gelir 1995 yılında 2,908 ABD Doları iken 2014 yılında 2,700 ABD Dolarına düşmüştür. Ayrıca enflasyon oranı incelenilen 20 yıl içerisinde 2008 yılına kadar çok büyük bir istikrarsızlık görülmez iken 2008 yılında enflasyonda artış gözlenmiş fakat tekrardan eski seviyesine geri dönmüştür. DYY akımlarına bakıldığında 1994 yılında ülkeye giren yabancı sermaye 294,000 ABD Doları iken bu rakam 2014 yılında 2 milyar ABD Dolarına yükseldiği görülmüştür (UNCTAD, 2015).

Aşağıdaki şekilde görüldüğü gibi, İran'ın kişi başına düşen GSYİH % büyümesi ile DYY'lerin yıllık % büyümesi birlikte verilmiştir. DYY'lerin yıllık büyüme oranlarına bakıldığında en yüksek büyüme 2000 yılında görülmektedir. 2002 yılından sonra ise DYY'lerdeki büyüme önceki yıllara göre yüksek artış görülmemiştir. 2002 yılından sonra DYY'lerdeki büyüme ile kişi başına GSYİH büyüme oranları paralellik göstermiştir.

Şekil 8:İran GSYİH Kişi Başına Yıllık Büyüme ve DYY Yıllık Büyüme Oranı

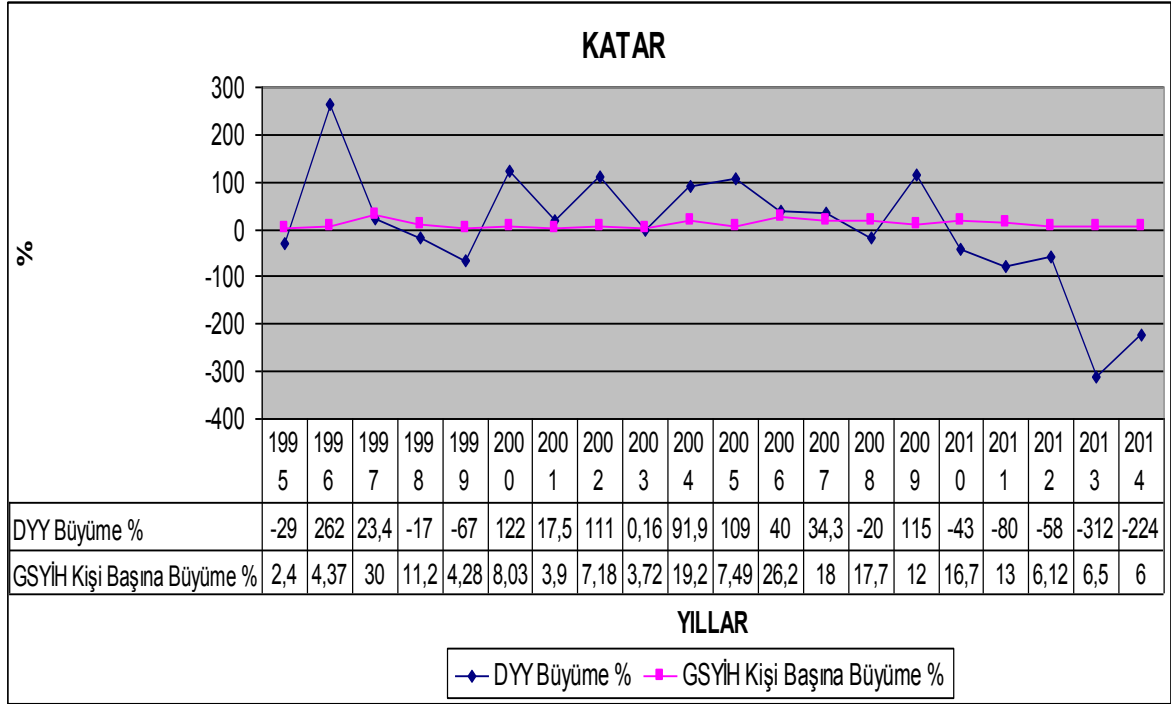

Kaynak: UNCTAD (2015)

2.5 KATAR

Katar, yüzölçümü ve nüfus açısından küçük bir ülkedir. Başkenti Doha'dır. Sahip olduğu başlıca doğal kaynakları petrol ve doğalgazdır. Doğal kaynaklarını en iyi şekilde kullanan Katar, rekor düzeyde büyüme kaydederek kişi başına düşen milli gelirden dünyanın en zengin ülkelerinde biri olmuştur. Ekonomik verilerine bakıldığında 1995 yılında GSYİH'sı 8 milyar ABD Doları iken 2014 yılında bu rakam 208 milyar ABD Dolarına yükselmiştir. Ülkede kişi başına düşen gelir 1995 yılında 2,399 ABD Doları iken 2014 yılında 6,000 ABD Dolarına yükselmiştir. Ayrıca enflasyon oranı incelenilen 20 yıl içerisinde 2002 yılından itibaren yükselişe geçse de 2009 yılında bu yükseliş en alt seviyeye düşmüştür. DYY akımlarına bakıldığında 1995 yılında ülkeye giren yabancı sermaye 93 milyon ABD Doları iken bu rakam 2014 yılında 1 milyar ABD Dolarına yükseldiği görülmüştür (UNCTAD, 2015).

Şekil 9: Katar GSYİH Kişi Başına Yıllık Büyüme ve DYY Yıllık Büyüme Oranı

Kaynak: UNCTAD (2015)

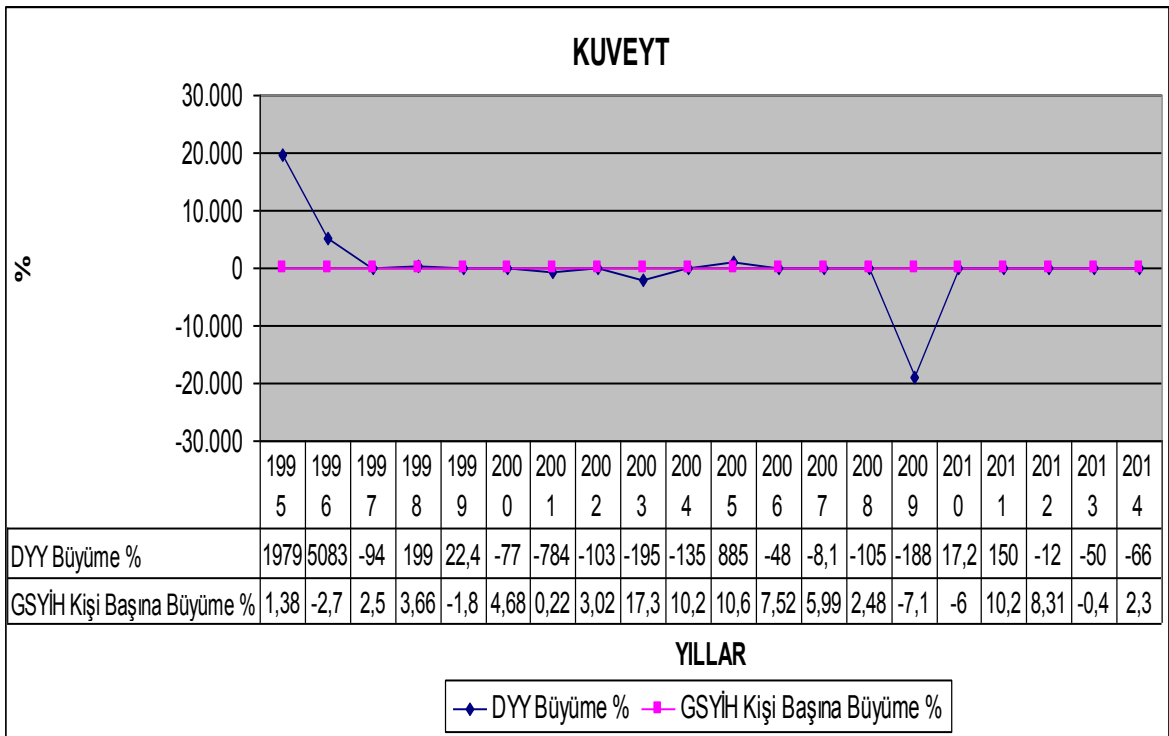
Şekilde görüldüğü gibi, Katar'ın kişi başına düşen GSYİH % büyümesi ile DYY'lerin yıllık % büyümesi birlikte verilmiştir. DYY'lerin yıllık büyüme oranlarına bakıldığında en yüksek büyüme 1996 ve 2009 da yaşanırken en düşük büyüme ise 2013 yılında yaşanmıştır. Grafiğe göre 2005 yılına kadar DYY büyümesi ile GSYİH kişi başına büyüme paralel giderken 2005 yılından sonra bu paralelliğin bozulduğu görülmektedir.

2.6 KUVEYT

Kuveyt; Arapça dilinde su kenarında kale anlamına gelmektedir. Başkenti Kuveyt'tir. 1990 yılında komşu ülkesi Irak tarafından 7 ay süreyle işgal edilmiştir. 7 ayın sonunda Irak, Kuveyt'ten çekilirken 773 petrol kuyusunu patlatarak hem ülke ekonomisine ciddi zararlar verirken hem de büyük bir çevre felaketine sebep olmuştur. Başlıca doğal kaynağı petroldür. Kuveyt'in ekonomik verilerine bakıldığında 1995

yılında GSYİH'sı 27 milyar ABD Doları iken 2014 yılında bu rakam 172 milyar ABD Dolarına yükselmiştir. Ülkede kişi başına düşen gelir 1995 yılında 1,375 ABD Doları iken 2014 yılında 2,300 ABD Dolarına yükselmiştir. DYY akımlarına bakıldığında 1995 yılında ülkeye giren yabancı sermaye 6 milyar ABD Doları iken bu rakam 2014 yılında 485 milyon ABD Dolarına düştüğü görülmüştür (UNCTAD, 2015).

Şekil 10: Kuveyt GSYİH Kişi Başına Yıllık Büyüme ve DYY Yıllık Büyüme Oranı

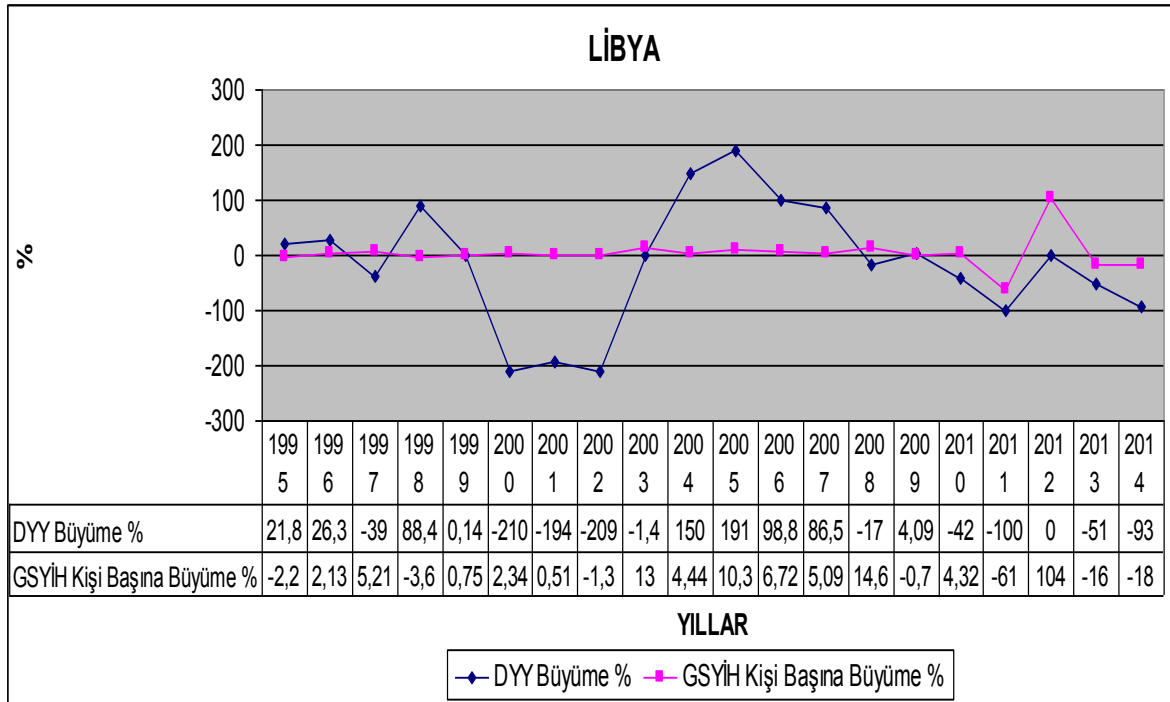
Kaynak: UNCTAD (2015)

Yukarıdaki şekilde görüldüğü gibi, Kuveyt'in kişi başına düşen GSYİH % büyümesi ile DYY'lerin yıllık % büyümesi birlikte verilmiştir. DYY'lerin yıllık büyüme oranlarına bakıldığında en düşük büyüme 2009 yılında görülmektedir. 2009 yılı haricinde DYY' deki büyüme ile GSYİH kişi başına büyüme arasında paralellik gözlenmiştir fakat 2009 yılında paralelliğin söz konusu olmadığı görülmektedir GSYİH kişi başına büyümenin en yüksek seviyesinde olduğu yıllar 2004 ve 2011'dir.

2.7 LİBYA

Eski ismi Libya Sosyalist Halk Cumhuriyetidir. 2011 yılında iç savaş yaşanmıştır. Bu savaş sonucunda liderleri Muammer Kaddafi öldürülerek iktidardan düşürülmüş ve ülke adını Libya olarak değiştirmiştir. Yaşanan iç karışıklıktan dolayı ülke ekonomisi oldukça olumsuz etkilenmiştir. Ekonomik verilerine bakıldığında 1995 yılında GSYİH'sı 28 milyar ABD Doları iken 2014 yılında bu rakam 40 milyar ABD Dolarına yükselmiştir. Ülkede kişi başına düşen gelir 1995 yılında -2,220 ABD Doları iken 2003 yılında 13,000 ABD Dolarına yükselmiş fakat yaşanan iç karışıklıklar ve Arap Baharı oyları sonucunda düşüşler görülmüştür. 2014 yılında ise, -18,000 ABD Dolarına düşmüştür. Ayrıca enflasyon oranı incelenilen 20 yıl içerisinde ivme kazanarak artmıştır. DYY akımlarına bakıldığında 1995 yılında ülkeye giren yabancı sermaye -88 milyon ABD Doları iken bu rakam 2014 yılında 50 milyon ABD Dolarına yükseldiği görülmüştür (UNCTAD, 2015).

Şekil 11: Libya GSYİH Kişi Başına Yıllık Büyüme ve DYY Yıllık Büyüme Oranı

Kaynak: UNCTAD (2015)

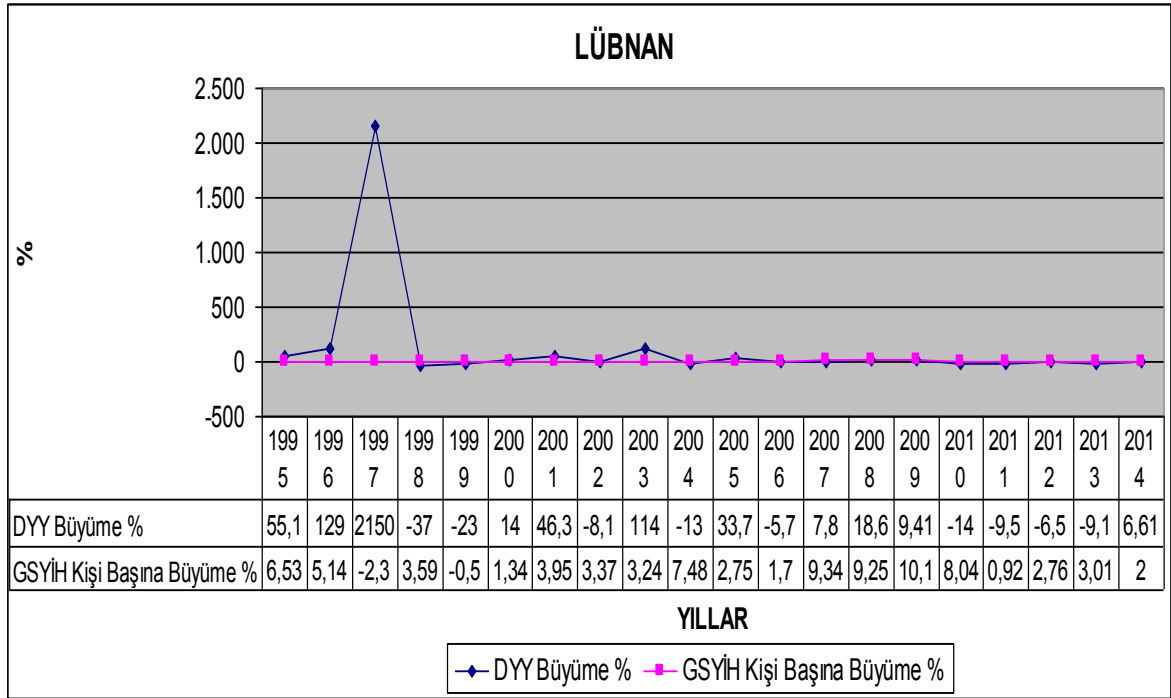
Şekilde görüldüğü gibi, Libya'nın kişi başına düşen GSYİH % büyümesi ile DYY'lerin yıllık % büyümesi birlikte verilmiştir. DYY'lerin yıllık büyüme oranlarına bakıldığında en yüksek düşüş 2000 ve 2002 yılında görülmüştür. Fakat bu düşüş 2002 yılından sonra ortadan kalkarak en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Fakat 2008 yılında yaşanan Arap Baharı olaylarının etkisiyle hem DYY büyümelerinde hem de GSYİH büyümesinde düşüşler görülmüştür. Ayrıca DYY' deki büyüme ile GSYİH kişi başına büyüme arasında paralellik gözlenmiştir.

2.8 LÜBNAN

Lübnan, Doğu Akdeniz kıyısında Bir Arap ve Ortadoğu ülkesidir. Başkenti Beyrut'tur. 2006 yılında İsrail-Lübnan krizinde ülke ekonomisi ciddi zarar görmüştür. Dünya Bankası iş yapma kolaylığına göre 122. sıradadır. Ekonomik verilerine bakıldığında 1995 yılında GSYİH'sı 12 milyar ABD Doları iken 2014 yılında 49 milyar ABD Dolarına yükselmiştir. Ülkede kişi başına düşen gelir 1995 yılında 6,534 ABD Doları iken 2014 yılında 3,013 ABD Dolarına düşmüştür. Ayrıca enflasyon oranı incelenilen 20 yıl içerisinde ivme kazanarak artmış, DYY akımlarına bakıldığında 1995 yılında ülkeye giren yabancı sermaye 35 milyon ABD Doları iken bu rakam 2014 yılında 3 milyar ABD Dolarına yükseldiği görülmüştür (UNCTAD, 2015).

Şekilde görüldüğü gibi, Lübnan'ın kişi başına düşen GSYİH % büyümesi ile DYY'lerin yıllık % büyümesi birlikte verilmiştir. DYY'lerin yıllık büyüme oranlarına bakıldığında en yüksek büyüme 1997 yılında görülmektedir. GSYİH kişi başına en yüksek büyüme 2009 yılında gerçekleşmiştir. DYY' deki büyüme ile GSYİH kişi başına büyüme arasında paralellik gözlenmiştir. Lübnan; Suriye ile yaşadığı savaş, ülke içinde yaşanan karışıklıklar, işsizlik oranının artması ve 2008 yılında Arap Baharı olaylarından ekonomik ve siyasi olarak zarar görmüştür.

Şekil 12: Lübnan GSYİH Kişi Başına Yıllık Büyüme ve DYY Yıllık Büyüme Oranı

Kaynak: UNCTAD (2015)

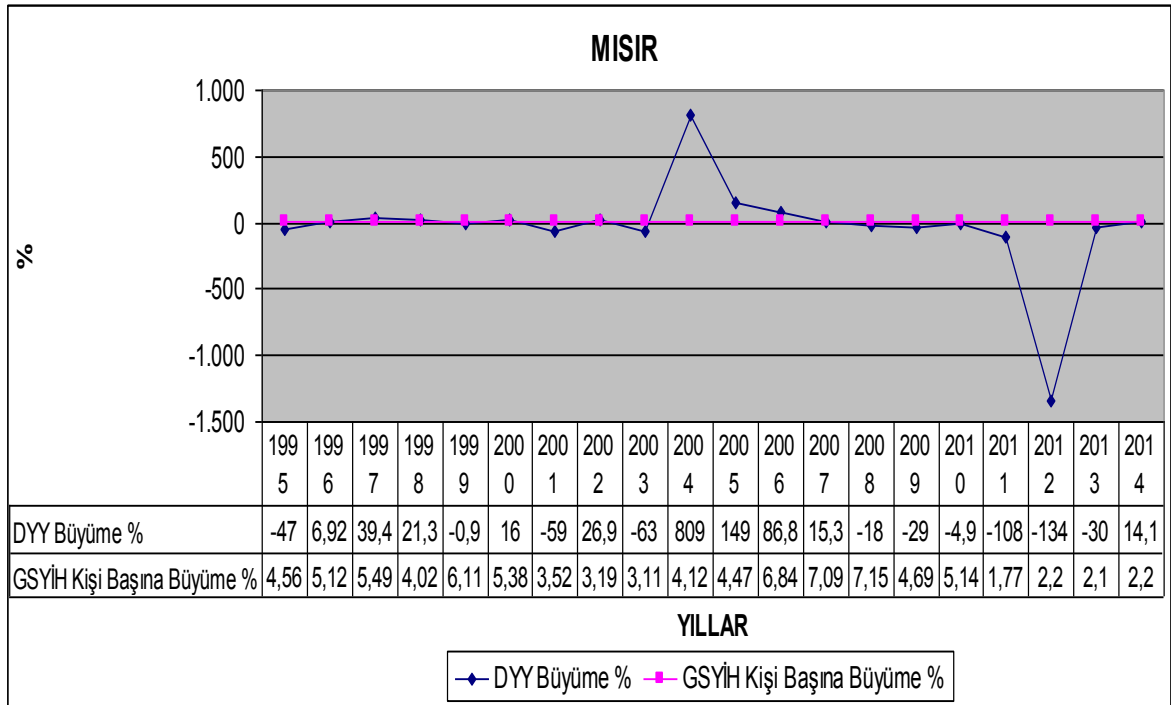
2.9 MISIR

Mısır, Kuzey Afrika'nın nüfusu en fazla olan ülkesidir. Başkenti Kahire'dir. Arap Baharından etkilenen ülkeler arasındadır. Arap Baharı sonucunda siyasi ve ekonomik istikrarsızlar görülmüştür. Dünya Bankası iş yapma kolaylığı sıralamasında 110. sıradadır.

Ekonomik verilerine bakıldığında 1995 yılında GSYİH'sı 65 milyar ABD Doları iken 2014 yılında 282 milyar ABD Dolarına yükselmiştir. Ülkede kişi başına düşen gelir 1995 yılında 4,557 ABD Doları iken 2014 yılında 2,200 ABD Dolarına düşmüştür. Ayrıca enflasyon oranı incelenilen 20 yıl içerisinde istikrarsız olduğu görülmüştür. DYY akımlarına bakıldığında 1995 yılında ülkeye giren yabancı sermaye 595 milyon ABD Doları iken bu rakam 2010 yılında 4 milyar ABD Dolarına yükseldiği görülmüştür (UNCTAD, 2015).

Aşağıdaki şekilde görüldüğü gibi, Mısır'ın kişi başına düşen GSYİH % büyümesi ile DYY'lerin yıllık % büyümesi birlikte verilmiştir. DYY'lerin yıllık büyüme oranlarına bakıldığında en yüksek büyüme 2004 yılında görülmektedir. En düşük büyüme ise 2012 yılında gerçekleşmiştir. Bu durumun sebebi ise yaşanan Arap Baharı olaylarıdır. GSYİH kişi başına en yüksek büyüme 2007 yılında gerçekleşmiştir.

Şekil 13: Mısır GSYİH Kişi Başına Yıllık Büyüme ve DYY Yıllık Büyüme Oranı

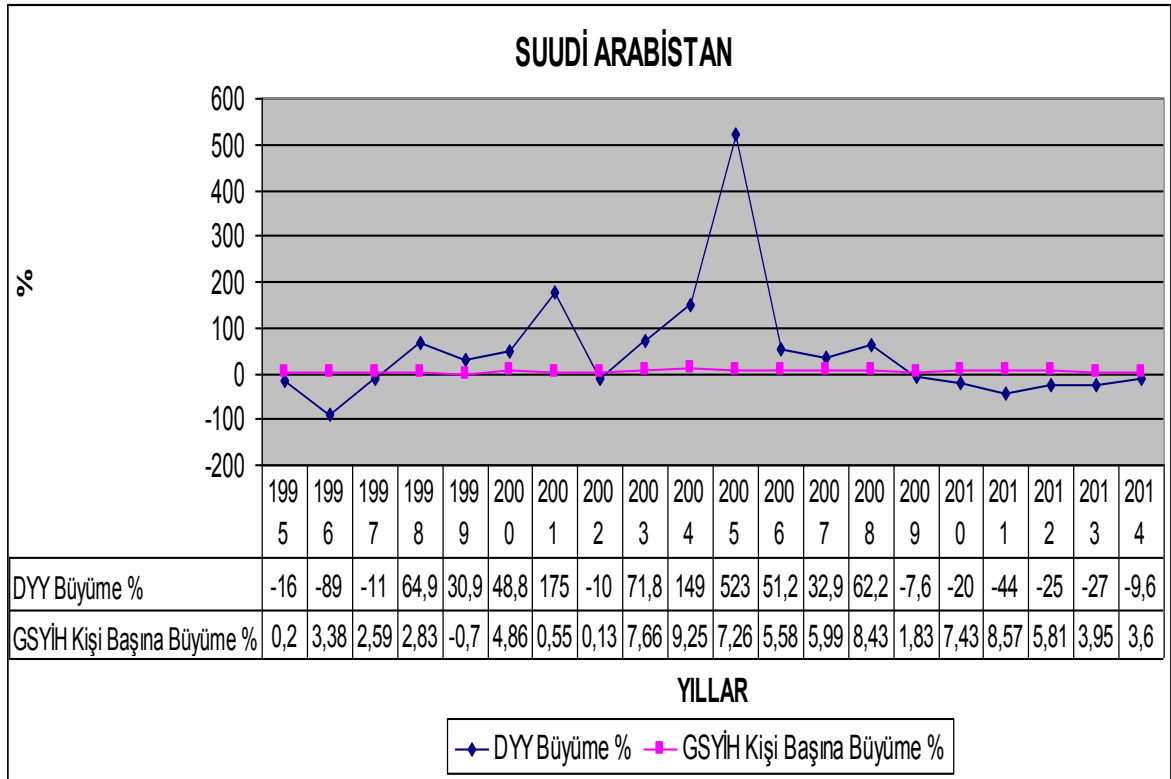
Kaynak: UNCTAD (2015)

2.10 SUUDİ ARABİSTAN

Suudi Arabistan Krallığı, Arap Yarımadasında bulunan en büyük ülkedir. Başkenti Riyad'tır. Ekonominin temeli petrole dayanmaktadır. Sağlam döviz rezervleri ve güçlü ekonomisi ile 2009 yılında yaşanan mali krizden en az etkilenen ülkelerden birisidir.

Ekonomik verilerine bakıldığında 1995 yılında GSYİH'sı 142 milyar ABD Doları iken 2014 yılında 756 milyar ABD Dolarına yükselmiştir. Ülkede kişi başına düşen gelir 1995 yılında 1,000 ABD Doları iken 2014 yılında 3,600 ABD Dolarına yükselmiştir. Ayrıca enflasyon oranı incelenilen 20 yıl içerisinde 2008 yılına kadar ivme alarak yükselmiş en yüksek enflasyon oranı 2008 yılında kaydedilmiş 2008 yılından sonra ise düşüşe geçmiştir. DYY akımlarına bakıldığında 1995 yılında ülkeye giren yabancı sermaye 578 milyon ABD Doları iken bu rakam 2010 yılında 8 milyar ABD Dolarına yükseldiği görülmüştür (UNCTAD, 2015).

Şekil 14: Suudi Arabistan GSYİH Kişi Başına Yıllık Büyüme ve DYY Yıllık Büyüme Oranı

Kaynak: UNCTAD (2015)

Şekilde görüldüğü gibi, Suudi Arabistan'ın kişi başına düşen GSYİH % büyümesi ile DYY'lerin yıllık % büyümesi birlikte verilmiştir. DYY'lerin yıllık büyüme oranlarına bakıldığında en yüksek büyüme 2005 yılında görülürken en düşük büyüme

1996 yılında görülmüştür. GSYİH kişi başına en yüksek büyüme 2004 yılında gerçekleşirken en düşük büyüme 1999 yılında gerçekleşmiştir.

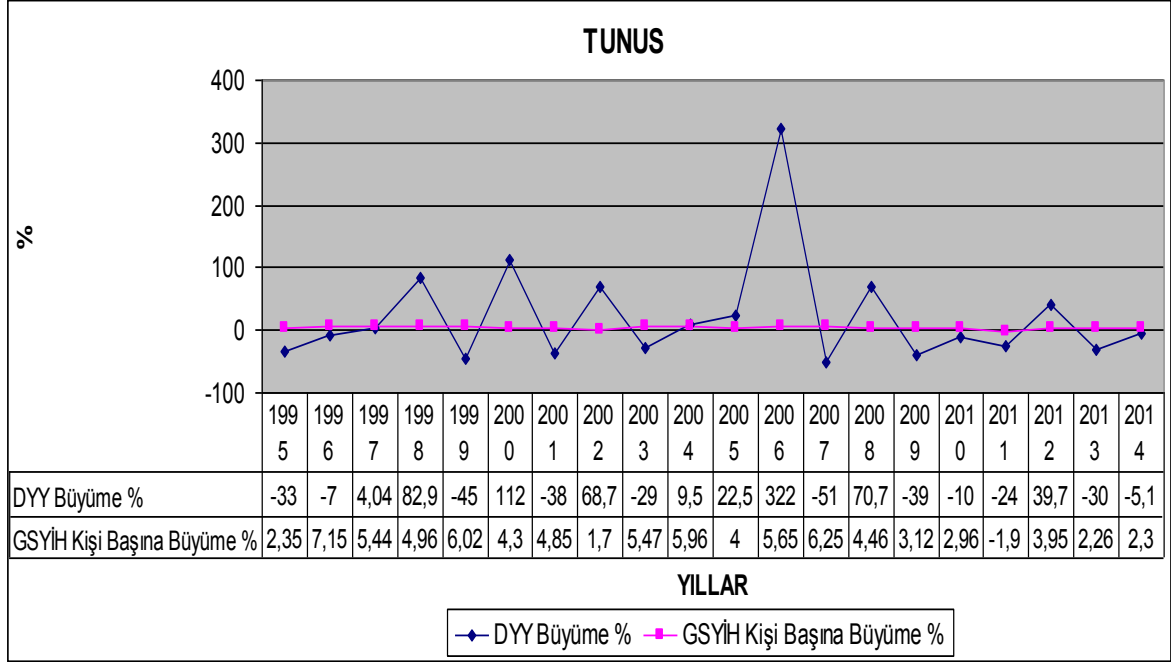
2.11 TUNUS

Başkenti Tunus'tur. Arap Baharı Olaylarının başladığı ülkedir. Halkın işsizlik, enflasyon, siyasi yozlaşma, ifade özgürlüğü ve kötü yaşam koşulları nedeniyle isyan ederek 23 yıllık lider devrilmiştir. Dünya Bankası iş yapma kolaylığı sıralamasına göre 40. sırada yer almaktadır.

Ekonomik verilerine bakıldığında 1995 yılında GSYİH'sı 19 milyar ABD Doları iken 2014 yılında 48 milyar ABD Dolarına yükselmiştir. Ülkede kişi başına düşen gelir 1995 yılında 2,348 ABD Doları iken 2010 yılında 2,300 ABD Dolarına düşmüştür. Ayrıca enflasyon oranı incelenilen 20 yıl içerisinde istikrarsız olarak artmıştır. DYY akımlarına bakıldığında 1995 yılında ülkeye giren yabancı sermaye 377 milyon ABD Doları iken bu rakam 2014 yılında 1 milyar ABD Dolarına yükseldiği görülmüştür (UNCTAD, 2015).

Şekilde görüldüğü gibi, Tunus'un kişi başına düşen GSYİH % büyümesi ile DYY'lerin yıllık % büyümesi birlikte verilmiştir. DYY'lerin yıllık büyüme oranlarına bakıldığında en yüksek büyüme 2006 yılında görülürken en düşük büyüme 2007 yılında görülmüştür. GSYİH kişi başına en yüksek büyüme 2007 yılında gerçekleşirken en düşük büyüme 2011 yılında gerçekleşmiştir. DYY' deki büyüme ile GSYİH kişi başına büyüme arasında paralellik zaman zaman görülmüştür.

Şekil 15: Tunus GSYİH Kişi Başına Yıllık Büyüme ve DYY Yıllık Büyüme Oranı

Kaynak: UNCTAD (2015)

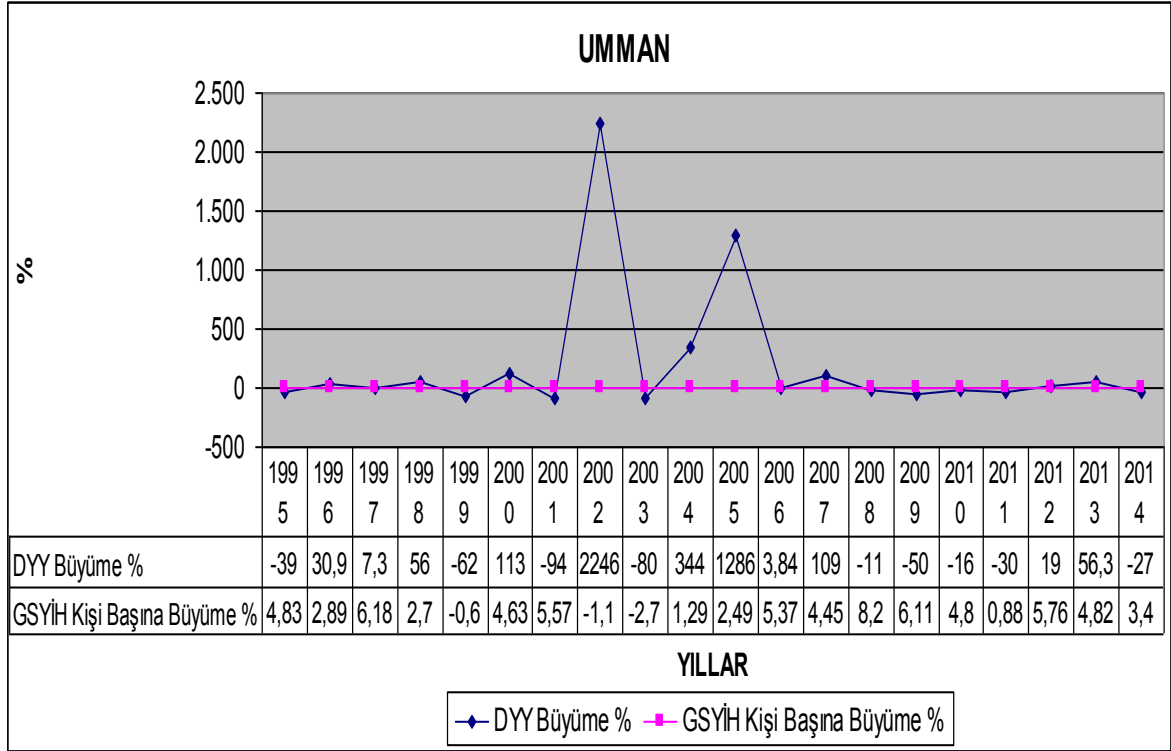
2.12 UMMAN

Başkenti Muskat'tır. Dünya Bankasına göre iş yapma kolaylığında 47. sıradadır. Ekonominin temeli petrol ve doğalgazdır. Ekonomik verilerine bakıldığında 1995 yılında GSYİH'sı 13 milyar ABD Doları iken 2014 yılında 808 milyar ABD Dolarına yükselmiştir. Ülkede kişi başına düşen gelir 1995 yılında 4,828 ABD Doları iken 2014 yılında 3,400 ABD Dolarına düşmüştür. DYY akımlarına bakıldığında 1995 yılında ülkeye giren yabancı sermaye 46 milyon ABD Doları iken bu rakam 2010 yılında 1,5 milyar ABD Dolarına yükseldiği görülmüştür (UNCTAD, 2015).

Şekilde görüldüğü gibi, Umman'ın kişi başına düşen GSYİH % büyümesi ile DYY'lerin yıllık % büyümesi birlikte verilmiştir. DYY'lerin yıllık büyüme oranlarına bakıldığında en yüksek büyüme 2002 yılında görülürken en düşük büyüme 2001 yılında

görülmüştür. GSYİH kişi başına en yüksek büyüme 2009 yılında gerçekleşirken en düşük büyüme 2002 yılında gerçekleşmiştir.

Şekil 16: Umman GSYİH Kişi Başına Yıllık Büyüme ve DYY Yıllık Büyüme Oranı

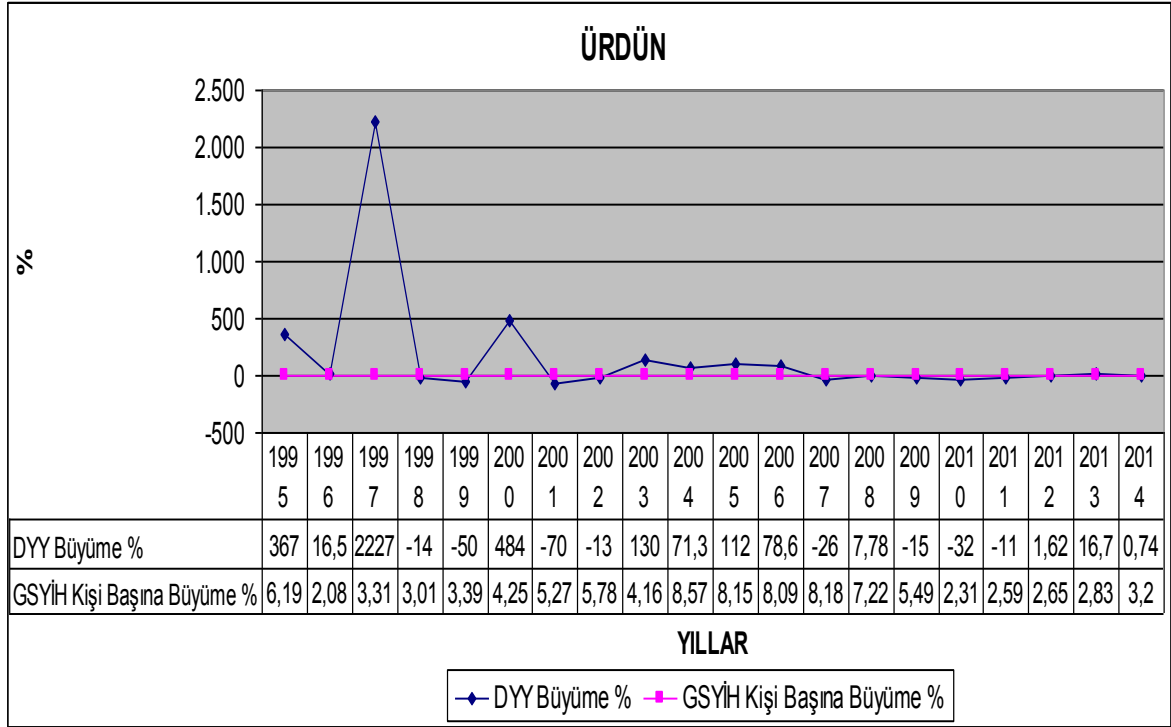

Kaynak: UNCTAD (2015)

2.13 ÜRDÜN

Ürdün, Ortadoğu Bölgesinde bulunan bir Arap ülkesidir. Başkenti Amman'dır. Dünya Bankası iş kolay iş yapma sıralamasında 96. sırada yer almaktadır. Petrol ve doğalgaz kaynaklarından yoksun olmakla beraber su kıtlığı çeken bir ülkedir. Ekonomik verilerine bakıldığında 1995 yılında GSYİH'sı 6 milyar ABD Doları iken 2014 yılında 35 milyar ABD Dolarına yükselmiştir. Ülkede kişi başına düşen gelir 1995 yılında 6,186 ABD Doları iken 2015 yılında 2,228 ABD Dolarına düşmüştür. Ayrıca enflasyon oranı incelenilen 20 yıl içerisinde istikrarsız olarak artmıştır. DYY akımlarına bakıldığında 1995 yılında ülkeye giren yabancı sermaye 13 milyon ABD Doları iken bu rakam 2014 yılında 1,5 milyar ABD Dolarına yükseldiği görülmüştür (UNCTAD, 2015).

Şekil 17: Ürdün GSYİH Kişi Başına Yıllık Büyüme ve DYY Yıllık Büyüme Oranı

Kaynak: UNCTAD (2015)

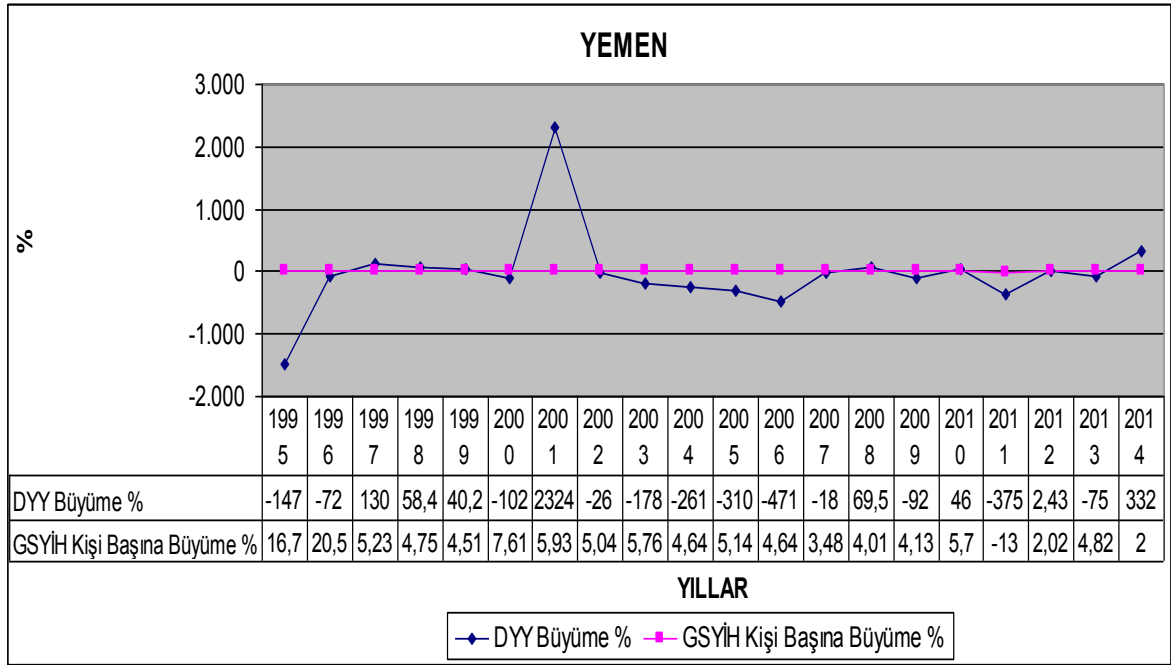
Şekilde görüldüğü gibi, Ürdün'ün kişi başına düşen GSYİH % büyümesi ile DYY'lerin yıllık % büyümesi birlikte verilmiştir. DYY'lerin yıllık büyüme oranlarına bakıldığında en yüksek büyüme 1997 yılında görülürken en düşük büyüme 2001 yılında görülmüştür. GSYİH kişi başına en yüksek büyüme 2004 yılında gerçekleşirken en düşük büyüme 2010 yılında gerçekleşmiştir. DYY' deki büyüme ile GSYİH kişi başına büyüme arasında paralellik zaman zaman görülmüştür.

2.14 YEMEN

Yemen, Arap Yarımadasının nüfus açısından ikinci kalabalık ülkesidir. Başkenti Sana'dır. Dünya Bankası iş yapma kolaylığı sıralamasına göre 118. sırada yer almaktadır. Milli gelirin düşük olmasının yanı sıra içilebilir su kaynaklarının da az olması nedeniyle az gelişmiş ülkeler arasındadır.

Ekonomik verilerine bakıldığında 1995 yılında GSYİH'sı 4 milyar ABD Doları iken 2014 yılında 37 milyar ABD Dolarına yükselmiştir. Ülkede kişi başına düşen gelir 1995 yılında 16,65 ABD Doları iken 2014 yılında 2,000 ABD Dolarına düşmüştür. Ayrıca enflasyon oranı incelenilen 20 yıl içerisinde istikrarsız olarak artmıştır. En yüksek enflasyon oranı 2008 yılında görülmüştür. DYY akımlarına bakıldığında 1995 yılında ülkeye giren yabancı sermaye -217 milyon ABD Doları iken bu rakam 2014 yılında -577 milyon ABD Dolara düştüğü görülmüştür (UNCTAD, 2015).

Şekil 18: Yemen GSYİH Kişi Başına Yıllık Büyüme ve DYY Yıllık Büyüme Oranı

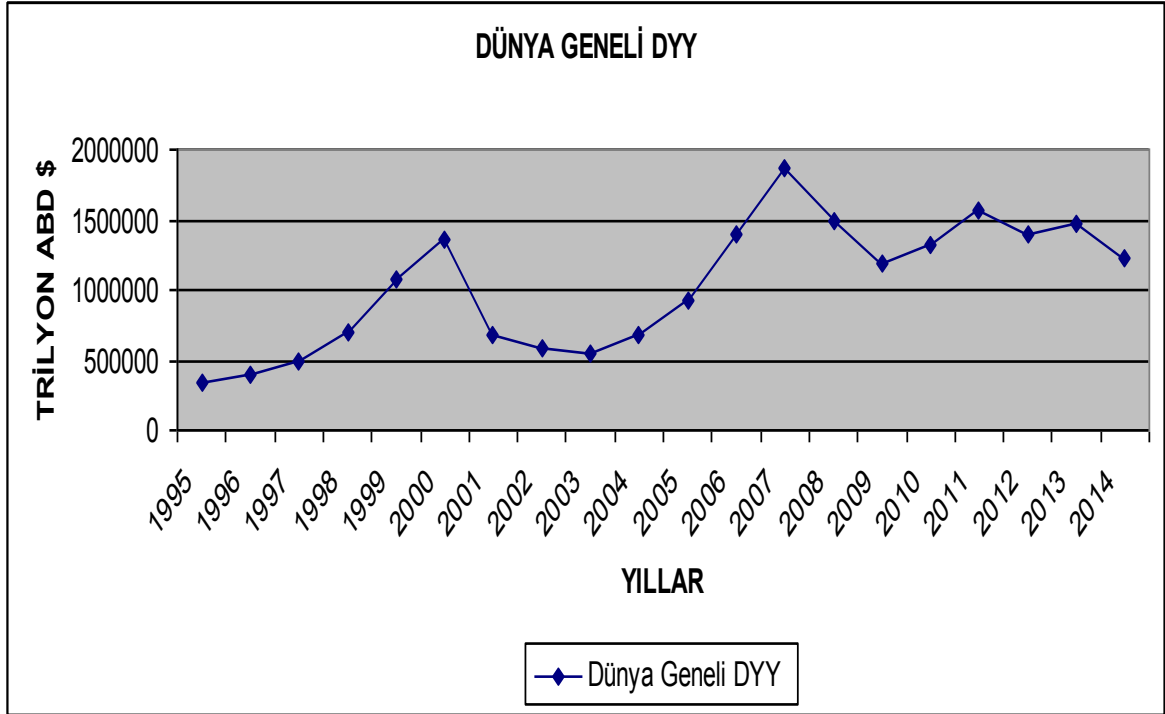

Kaynak: UNCTAD (2015)

Şekilde görüldüğü gibi, Yemen'in kişi başına düşen GSYİH % büyümesi ile DYY'lerin yıllık % büyümesi birlikte verilmiştir. DYY'lerin yıllık büyüme oranlarına bakıldığında en yüksek büyüme 2001 yılında görülürken en düşük büyüme 2006 yılında görülmüştür. GSYİH kişi başına en yüksek büyüme 1996 yılında gerçekleşirken en düşük büyüme 2011 yılında gerçekleşmiştir

3. MENA ÜLKELERİ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER KARŞILAŞTIRILMASI

Şekil 19: Dünya Geneli DDY Akımı (ABD \$)

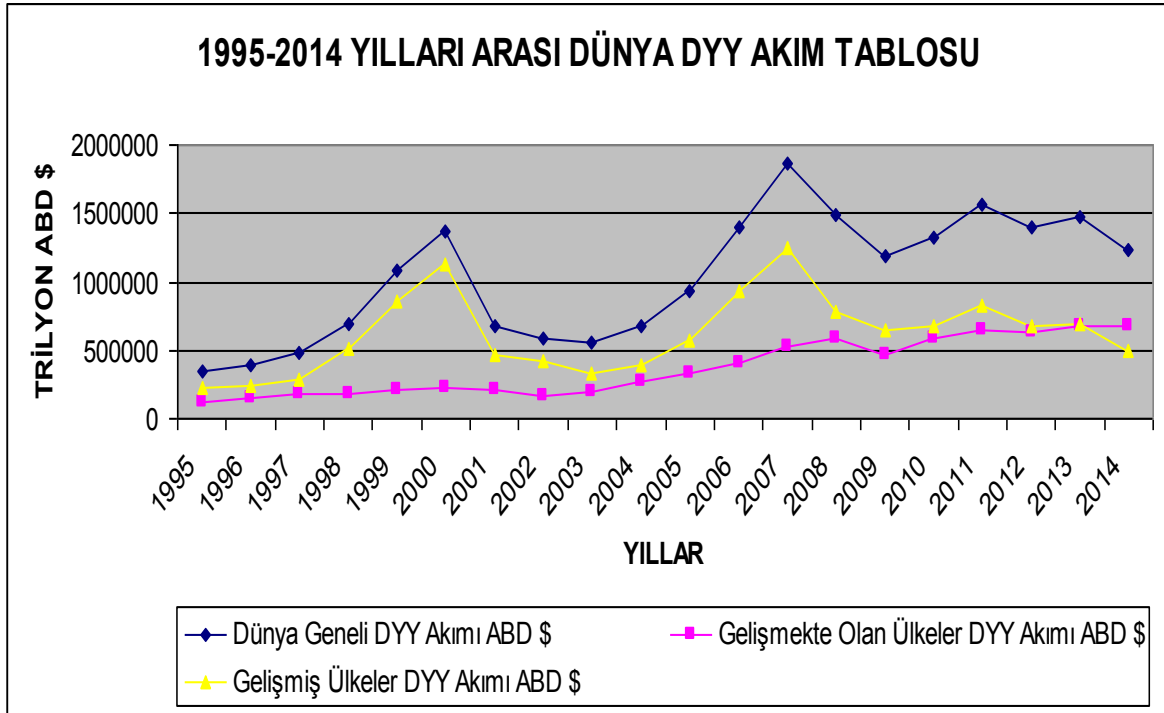
Kaynak: UNCTAD (2015)

DYY akımları, Dünya genelinde 2007 yılında 1,87 trilyon seviyeye yükselmiştir. Bu süreç içerisinde DYY akımlarının yarısından fazlası gelişmekte olan ülkeler ve Geçiş Ekonomileri çekmiştir. Buna karşılık gelişmiş ülkelere DYY girişlerinde azalmalar söz konusudur. Bunun yanı sıra Güney Asya ülkeleri, Gelişmekte Olan Afrika ülkeleri ve az gelişmiş ülkelerde DYY girişlerinde de düşüşler görülmüştür. Doğu-Güneydoğu Asya ülkeleri ve Latin Amerika ülkeleri gibi gelişmekte olan ülkelerde DYY Girişlerinde güçlü bir büyüme gözlenmiştir (UNCTAD, 2015).

DYY akımında 2000–2004 yılları arasında yaşanan siyasi, terör olayları ve doğal afetlerin etkisiyle Dünya genelinde düşüş yaşanmış, 2004 yılından 2007 yılına kadar

toparlanma sürecine geçmiş ve son 20 yıl içerisinde DYY akımının en fazla yükseldiği yıl olmuştur. 2007 yılından sonra Dünya da yaşanan kriz sonucundan DYY girişlerinde düşüş gözlenmiş son olarak 2014 yılında 1,22 trilyon \$ seviyesine ulaşmıştır.

Şekil 20: 1995–2014 Yılları Arasında Dünyada DYY Akım Tablosu

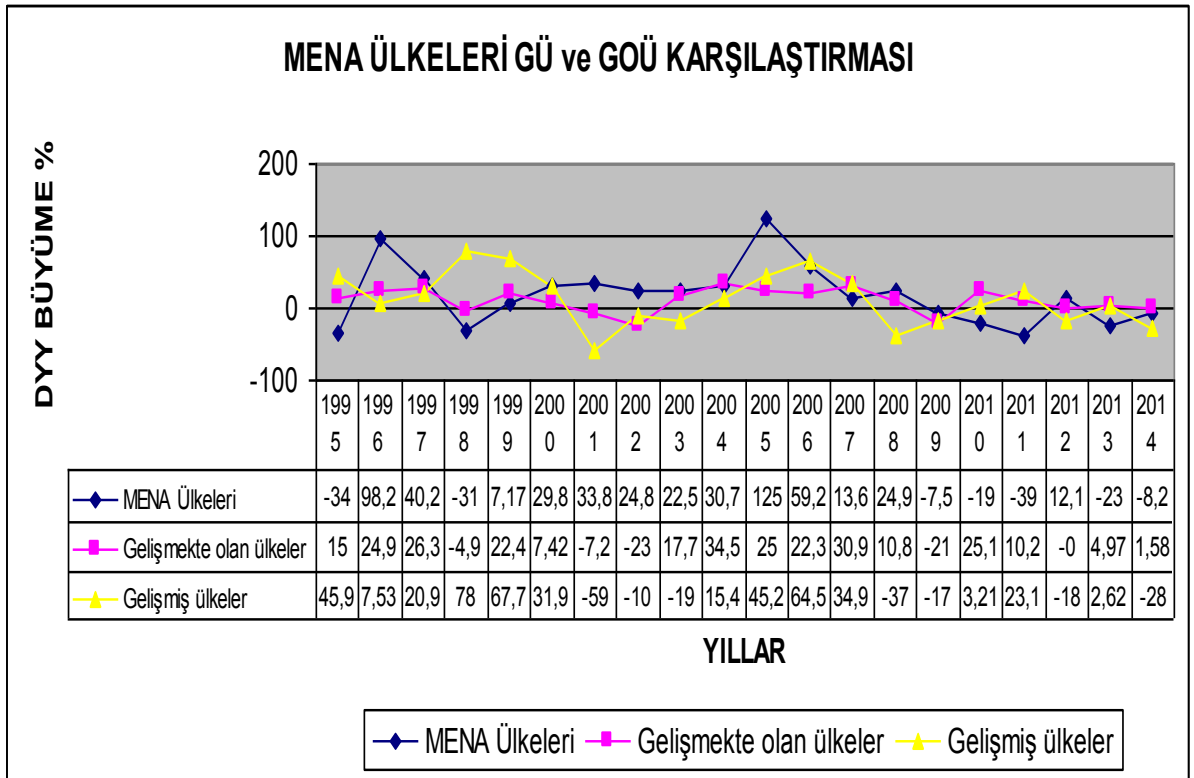
Kaynak: UNCTAD (2015)

Grafikte görüldüğü gibi gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkelere yapılan yatırımlar Dünya genelinde DYY akımları ile paralellik göstermektedir. 2000–2004 yılları arasında yapılan yatırımlarda azalma eğilimi gözlenmiş fakat 2004 yılından sonra artış gözlenmiştir. 2007 yılında ise gelişmiş ülkeler DYY akımlarından en son 20 yılın en fazla artışı görülürken gelişmekte olan ülkeler DYY akımlarındaki artış 2007 ve 2008 yıllarında görülmektedir.

UNCTAD 2010 raporuna göre, gelişmiş ülkeler arasında en fazla DYY girişi Avrupa kıtasından en fazla Fransa alırken Belçika, Almanya, İspanya, Hollanda ve

İtalya takip etmektedir. Amerika kıtası ikinci sıradadır. Gelişmekte olan ülkelerden ise en fazla DYY alan ülke Çin olmuştur. Çin'i ikinci sıra da ise Hong Kong takip etmektedir. Bu ülkelerin yanı sıra Brezilya, Meksika, Malezya, Arjantin, Macaristan, Suudi Arabistan, Çek Cumhuriyeti, Kolombiya ve Portekiz izlemektedir. Az gelişmiş ülkeler, DYY hareketliliğinin en az yaşayan ülkeler kategorisindedir. Az gelişmiş ülkeler arasında en fazla DYY alan ülke olarak ilk sıra da Sudan yer almaktadır. Sudan'ı ikinci olarak Mozambik, Ekvator Ginesi, Tanzanya, Liberya ve Cad takip etmektedir.

Şekil 21: MENA Ülkeleri ve Gelişmiş- Gelişmekte Olan Ülkeler Karşılaştırması

Kaynak: UNCTAD (2015)

Şekil 23'te MENA ülkeleri ile gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler karşılaştırılmasına yer verilmiştir. Grafiğe göre, MENA ülkelerinde en fazla 1996 ve 2005 yılında artış görülmüştür. Gelişmekte olan ülkelerde en fazla artış 2003 yılında

görülmüştür. Gelişmiş ülkeler bakıldığında ise en fazla artış 1998 ve 2006 yıllarında yaşanmıştır. DYY büyümelerinde diğer iki gruptan daha fazla düşüş görülen yıllar 2010, 2011 ve 2013'tür. 2007 yılından sonra MENA ülkelerinde Arap Baharının etkisiyle DYY girişlerinde ciddi düşüşler görülmüştür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LİTERATÜR TARAMASI

Çalışmanın bu bölümünde DYY'nin ekonomik büyümeye etkilerini inceleyen çeşitli çalışmalar ele alınarak literatür taramasında bulunulmuştur. Birbirinden farklı alanlarda ve birbirinden çeşitli çalışmalar yapıldığı için çok farklı sonuçlar elde edilmiştir. DYY ve ekonomik büyüme ilişkisini inceleyen çalışmalar; araştırmaya konu olan ülkeler, izlenen yöntem açısından ve çıkan sonuçlar bakımından farklılıklar görülmektedir. Ülke gruplarının incelendiği çalışmalar çoğunlukta olmakla beraber tek ülke uygulamaları da bulunmaktadır. DYY'nin ekonomik büyümeye etkileri literatürde başlıca 3 ana grup olarak ayrılmaktadır. Birinci grupta DYY'nin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği görüşü savunulurken ikinci grupta etkilemediği veya nötr olduğu savunulmuştur. Üçüncü grupta ise DYY'nin ekonomik büyümeyi, koşullu bir etkiyle etkilediği görüşü savunulmaktadır.

1. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN OLUMLU ETKİYE SAHİP OLDUĞUNU SAVUNAN GÖRÜŞLER

Tablo 1: DYY'lerin Olumlu Etkiye Sahip Olduğunu Savunan Görüşler

YAZAR	YILI	ÜLKE SAYISI	ZAMAN ARALIĞI	YÖNTEM	SONUÇ
Root ve Ahmed	1979	38 farklı değişken	1966–1970	Çoklu Diskriminant	Olumlu
Mosley, Hudson ve Horell	1987	83 Gelişmekte olan ülke	1960–1983	İki Aşamalı EKK	Olumlu
Blomström vd.	1992	78 ülke	1960–1985	EKK	Olumlu

Balasubramanyam , Salisu ve Sapsford	1996	46 ülke	1985–1996	EKK	Olumlu
Akın	1998	Türkiye	1965–1995	ADF-Granger Nedensellik Testi	Olumlu
Bashir	1998	MENA ülkeleri	1975–1990	EKK	Olumlu
Borensztein, Gregorio ve Lee	1998	69 Gelişmekte olan ülke	1970–1989	SUR tahmin yöntemi	Olumlu
Soto	2000	44 ülke	1987–1997	GMM-DIFF tahmin yöntemi	Olumlu
Calvo ve Sanchez-Robles	2001	18 ülke	1972–1997	Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi	Olumlu
Chakrabarti	2001	135 Gelişmiş ve Gelişmekte olan ülke	1994	Leamer'in Bağlayıcı Uç Analizi	Olumlu
Dutturay	2001	66 gelişmekte olan ülke	1970–1996	VAR analiz metodu	Olumlu
Karaçuka	2001	Türkiye	1970–1998	EKK	Olumlu
Lensink ve Morrissey	2001	88 Gelişmekte olan ülke	1970–1997	EKK	Olumlu
Nair-Reichert ve Weinhold	2001	24 ülke	1971–1995	Panel Nedensellik Testi	Olumlu
Obwona	2001	Uganda	1971–1995	EKK	Olumlu
Reisen ve Soto	2001	44 Gelişmekte olan ülkeler	1986–1997	Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi	Olumlu
Carkovic ve Levine	2002	72 ülke	1960–1995	EKK	Olumlu

McLean ve Shrestha	2002	40 ülke	1976–1995	2AEKK	Olumlu
Zhang ve Ram	2002	85 ülke	1990–1997	Panel veri analizi	Olumlu
Bengoa ve Sanchez-Robles	2003	18 Latin Amerika ülkeleri	1970–1999	Panel veri analizi	Olumlu
Choe	2003	80 ülke	1971–1995	Panel veri analizi	Olumlu
Alfaro vd.	2004	71 ülke	1975–1995	EKK	Olumlu
Basu vd.	2004	23 Gelişmekte olan ülkeler	1978–1996	Nedensellik ve Eşbütünleşme Testi	Olumlu
Durham	2004	80 ülke	1979–1998	Uç sınır yöntemi	Olumlu
Hansen ve Rand	2004	31 Gelişmekte olan ülkeler	1970–2000	Panel veri seti	Olumlu
Hsiao ve Hsiao	2004	8 ülke	1986–2004	Granger Nedensellik T. ve Var analizi	Olumlu
Kasabalı	2004	Türkiye	1987–2001	Granger Nedensellik Testi	Olumlu
Li ve Lui	2004	84 ülke	1970–1999	Panel veri analizi	Olumlu
Makki ve Somwaru	2004	66 ülke	1971–1980 1981–1990 1991–2000	2AEKK	Olumlu
Papaioannou	2004	43 Gelişmiş ve Gelişmekte olan ülke	1993–2001	Panel veri analizi	Olumlu
Khawar	2005	Gelişmekte olan ülkeler	1970–1992	EKK	Olumlu
Mody ve Murshid	2005	60 Gelişmekte olan ülkeler	1979–1999	EKK	Olumlu

Chowdhury ve Mavrotas	2006	Şili, Tayland ve Malezya	1969–2000	Nedensellik Testi	Olumlu
Değer ve Emsen	2006	27 Geçiş Ekonomili ülkeler	1990–2002	EKK	Olumlu
Basu ve Guariglia	2007	119 Gelişmekte olan ülke	1970–1999	GMM yöntemi	Olumlu
Güner ve Yılmaz	2007	104 ülke	1993–2004	EKK	Olumlu
Güvercin	2007	E.S.B. ayrılan geçiş ekonomileri	1980–2004	Granger nedensellik testi	Olumlu
Karaca ve Abasız	2007	25 Gelişmekte olan ülkeler	1980–2005	Panel veri analizi	Olumlu
Türkcan	2008	23 OECD ülke	1975–2004	Panel veri analizi	Olumlu
Yang	2008	110 ülke	1973–1987	Karşılaştırmalı analiz	Olumlu
Ak	2009	28 Gelişmekte olan ülke	1995–2006	Panel veri analizi	Olumlu
Ağayev	2010	25 Geçiş ekonomili ülke	1994–2008	Panel veri analizi	Olumlu
Çeştepe ve Mıstaçoğlu	2010	ASEAN ve MERCOSUR ülkeleri	1980–2007	Panel veri analizi	Olumlu
Khrawish ve Siam	2010	Ürdün	1997–2007	EKK	Olumlu

Yapraklı	2010	117 Gelişmiş ve Gelişmekte olan ülke	1986–2005	EKK	Olumlu
Yaylım ve Değer	2012	27 Gelişmekte olan ülke	1991–2008	Nedensellik Testi	Olumlu

Root ve Ahmed (1979), 1966–1970 dönemini kapsayan ekonometrik çalışmalarında gelişmekte olan ülkelerin DYY girişlerini incelemiştir. Çalışmada kullanılan 38 farklı değişken ekonomik, politik ve sosyal değişkenler olmak üzere gruplandırılmıştır. Çoklu diskriminant analizi yöntemi kullanılarak ekonometrik analizlerinde kişi başına GSMH'nin, kişi başına doğrudan yabancı sermaye yatırımları olumlu yönde etkilediği görülmüştür.

Mosley, Hudson ve Horrell (1987), 83 gelişmekte olan ülkelerin, 1960–1983 yılları arasındaki kesit verileri ile İki aşamalı EKK tahmin yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada ülkeler bölge ve gelir gruplarına ayrılmıştır. Sonuç olarak Asya'da gelişmiş ülkelerde, açıklayıcı değişkenlerin ekonomik büyümeye katkısının pozitif ve anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır.

Blomström v.d. (1992), çalışmalarında 1960–1985 yılları için 78 ülkeye yer verilerek, yatay kesit seri oluşturulmuştur. Oluşturulan seriye en küçük kareler yöntemi uygulanmıştır. Sonuç olarak DYY'nin büyümeye etkisi Olumlu bulunmuştur.

Balasubramanyam, Salisu ve Sapsford (1996), 46 ülkenin 1985–1996 dönemi yıllık ortalama kesit veri seti EKK yöntemini kullanarak, DYY'nin ekonomik büyümeyi arttırıcı etkisi İhracatçı ülkelerde ithalatçı ülkelere göre daha fazla olduğu sonucunu elde etmiştir.

Akın (1998), çalışmasında yatırım ve büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla 1965–1995 yılları arasında Türkiye'deki DYY'lerin ekonomik büyümeye etkisi araştırılmıştır. Çalışmada ekonomik büyümeyi ölçmek için kullanılan model De Mello'dan adapte etmiştir. Veri setine birim kök tespiti için ADF testini uygulamış

sonrasında ise Granger nedensellik testini uygulamıştır. DYY'ler ile üretim arasında iki taraflı nedensellik ilişkisi elde etmiştir. Böylelikle DYY'lerin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği sonucu elde edilmiştir.

Bashir (1998), Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA: Middle East and North Africa) ülkeleri için 1975–1990 dönemine ait bir çalışma yapmıştır. Çalışmada DYY'ler ile kişi başına GSYİH Arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. EKK yöntemi ile oluşturulan regresyon modelinden elde edilen sonuç, DYY'ler ile ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki bulunmuştur.

Borensztein, Gregorio ve Lee (1998), 69 gelişmekte olan ülke için 1970–1989 arasındaki panel verileri kullanarak SUR tahmin yöntemi ile (Görünüşte ilişkisiz Regresyon) kullanılmıştır. DYY'ler ile beşeri sermayeyi temsilen kullanılan eğitimsel yetenekler arasında güçlü ve pozitif bir etkileşim bulunmuştur. Düşük beşeri sermaye düzeylerine sahip gelişmiş ülkelerde DYY akımlarının negatif etkilerinin varlığı tespit edilmiştir.

Soto (2000), 44 ülkenin 1986–1997 dönemini ele almıştır. Panel verilerini GMM-DIFF tahmin yöntemi ile ölçmüştür. Sonuç olarak DYY'ler ile büyüme arasında pozitif ve belirgin bir ilişki bulunmuştur.

Calvo ve Sanchez-Robles (2001), 1972–1997 yılları için 18 ülke üzerine panel veri seti oluşturularak Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi kullanmıştır. Sonuç olarak DYY'nin büyüme etkisi Olumlu bulunmuştur.

Chakrabarti (2001), 135 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeyi kapsayan çalışmasında 1994 yılı için Leamer'in Bağlayıcı Uç Analizi (Extreme Bound Analysis) yöntemini uygulamıştır. Çalışmada ev sahibi ülkedeki politik istikrar ile yabancı yatırımlar arasında pozitif ve çok güçlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Duttaray (2001), çalışmasında 1970–1996 yıllarını kapsayan ve Afrika, Asya, Kuzey ve Güney Amerika'dan 66 gelişmekte olan ülkelere yer vermiştir. Model için VAR analiz metodunu kullanmıştır. Sonuçta seçilen ülkelerin %50'sinden azında DYY'nin büyümeyi etkilediği gözlenmiştir.

Karaçuka (2001), yılında 1970–1998 dönemi için Türkiye’deki DYY’lerin ekonomik büyümeye etkisini araştırmıştır. EKK yöntemi ile içsel büyüme modellerinden hareket ederek Türkiye için model oluşturulmuştur. Çalışmada Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Sonuç olarak kısa dönemde DYY’ler ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki elde edilememiş fakat 5 yıl gecikmeli olarak DYY’lerin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Lensink ve Morrissey (2001), yılındaki çalışmalarında, 88 gelişmekte olan ülkede için 1970–1997 yılları arasındaki verileri kullanmışlardır, Çalışmalarında DYY’lerdeki dalgalanma ile büyüme arasındaki ilişki araştırılmıştır. Sonuçlara göre, DYY’lerin büyüme üzerinde olumlu etkisi olduğunu görülmüştür.

Nair-Reichert ve Weinhold (2001), çalışmalarında 1971–1995 yıllarında 24 ülke seçerek panel veri seti oluşturmuştur. Oluşturulan seriye Panel Nedensellik yöntemi uygulanmış ve elde edilen sonuç ise olumludur.

Obwona (2001), çalışmasında, Uganda’da için 1970 – 1996 yılları arasında, politik istikrarın doğrudan yabancı yatırımları çekmede teşviklerden bile daha önemli olduğunu ve büyüme üzerinde pozitif bir etkisi bulunduğunu savunmuştur.

Reisen ve Soto (2001), çalışmasında 44 gelişmiş ülkenin 1986–1997 dönemi sermaye hareketlerine ilişkin panel veriler kullanarak Genelleştirilmiş Momentler yöntemi ile panel borç akımları yerine portföy yatırımları şeklinde, menkul kıymetler piyasasına gelen yatırımların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin daha olumlu olduğu sonucuna varılmıştır.

Carkovic ve Levine (2002), çalışmasında 1960–1995 dönemi 72 ülkenin kesit verilerini kullanarak EKK yöntemi ile DYY’lerin teknoloji transferi yoluyla ekonomik büyümeyi sağladığı ve pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

McLean ve Shrestha (2002), 1976–1995 dönemine ait 40 ülke ait panel veri seti 2AEKK tahmin yöntemi ile kullanarak sermaye akımları ile ekonomik büyüme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Zhang ve Ram (2002), 1990–1997 yılları arası baz alınarak 85 ülke kullanılarak panel veri analizi yapılmıştır. Çalışmada DYY-büyüme ilişkisi ele alınmıştır. DYY ile ekonomik büyüme arasında genellikle pozitif bir ilişkisi elde edilmiştir.

Bengoa ve Sanchez-Robles (2003), çalışmalarında 1970–1999 döneminde 18 Latin Amerika ülkesini incelemiştir. Örneklem üzerinde panel veri analizi kullanılmıştır. Sonuç olarak DYY alan ülkelerin ekonomik büyüme ile olumlu ilişkide olduğu gözlenmiştir.

Choe (2003), 1971–1995 yılları arasında 80 ülke için, panel veri oluşturulmuştur. Nedensellik Yöntemi uygulanmış ve sonuç olarak DYY'nin büyüme etkisi üzerine Olumlu sonuç elde edilmiştir.

Alfaro vd. (2004), yaptıkları çalışma da ise 1975–1995 döneminde ait 71 ülkeyi ele alarak ir çalışmada bulunmuşlardır. Elde edilen sonuca göre DDY ve büyüme arasında benzer pozitif sonuçlara ulaşmıştır.

Basu v.d. (2004), 1978–1996 yılları arasında 23 gelişmekte olan ülkeler için Nedensellik, Eşbütünleşme modelleri kullanılarak analizde bulunulmuştur. Sonuç ise DYY'nin büyümeye etkisi Olumlu bulunmuştur.

Durham (2004), çalışmasında 1979–1998 dönemi 80 ülkeye ait kesit veri seti kullanarak Uç sınır (extreme bound) yöntemi ile analiz yapmıştır. Çalışmada yabancı portföy yatırımlarının direkt olmasa da dolaylı yönden büyüme üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Hansen ve Rand (2004), 31 gelişmekte Olan ülkeler üzerinde panel veri seti oluşturarak 1970–2000 yılları arasını incelemiştir. DYY'nin büyümeye etkisi Olumlu bulunmuştur.

Hsiao ve Hsiao (2004), çalışmalarında Çin, Kore, Tayvan, Hong Kong, Singapur, Malezya, Filipinler ve Tayland için 1986 – 2004 yılları ele alınmıştır. Çalışmada Granger Nedensellik Testi ve VAR analizi kullanılmıştır. Sonuç olarak DYY ve ihracatın ekonomik büyümeye pozitif katkıda bulunduğu görülmüştür.

Kasabalı (2004), çalışmasında 1987–2001 yılları arasında Türkiye’de gerçekleşen DYY’lerin ekonomik büyüme etkisini analiz etmek için Toda-Yamamoto tarafından geliştirilen Granger nedensellik testi uygulamıştır. Test sonuçlarına göre, söz konusu dönem için reel GSYİH’nın DYY’lerin Granger nedenseli olduğu kararına ulaşılmıştır. Sonuç olarak veri seti ışığında söz konusu dönem için DYY’ler Türkiye’de ekonomik büyümeyi pozitif etkilemiştir.

Li ve Liu (2004), 84 ülke üzerinde yaptıkları çalışma 1970–1999 dönemine aittir. Çalışmada panel verileri analizi kullanılmıştır. Çalışmanın temel amacı DDY’nin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini tahmin etmektir. Çalışma sonunda, özellikle 1980’lerin ortalarından itibaren UDY ve büyüme arasında pozitif ve güçlü bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Bu pozitif ilişkinin beşeri sermaye ile desteklendiğinde güçlendiği; teknoloji açığı olan ülkelerde ise zayıfladığı görülmüştür.

Makki ve Somwaru (2004), 1971–1980, 1981–1990, 1991–2000 dönemlerinden oluşan 66 ülkeye ait veri ile 2AEKK tahmin yöntemi kullanarak DDY'nin ekonomik büyüme üzerinde doğrudan ve dolaylı olumlu etkileri olduğu ortaya çıkmıştır.

Papaioannou (2004), 1993 – 2001 yıllarını kapsayan ve 43 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeye ait panel veri ile yaptığı çalışmada, DYY’ler ile bilgi ve iletişim teknolojileri sektöründeki gelişimin büyüme üzerindeki etkisini araştırmıştır. Sonuç olarak, DYY ve teknoloji sektöründeki yatırımların büyüme üzerindeki etkisinin gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkelere kıyasla daha fazla olduğu görülmüştür.

Khawar (2005), çalışmasında 1970–1992 için gelişmekte olan ülkeleri ele alarak kesit veri seti oluşturmuş, En küçük kareler yöntemi uygulanmıştır. Sonuç olarak DYY’nin büyümeye etkisi olumlu bulunmuştur.

Mody ve Murshid (2005), 60 gelişmekte olan ülkeler için yaptıkları çalışmada, 1979 – 1999 yıllarını baz almışlardır. Çalışmadaki temel araştırma konusu; DYY’lerin, dış borçlanmanın ve portföy akımlarının büyüme üzerindeki etkisidir. Sonuç olarak, değişkenlerin yurtiçi yatırımları harekete geçirdiğini, bunun da büyüme üzerinde olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Chowdhury ve Mavrotas (2006), ortak çalışmalarında Sili, Malezya ve Tayland için 1969 – 2000 yıllarına ait veriler kullanılmıştır. Çalışmada nedensellik iliksisini ele alınmıştır. Sonuç olarak Şili’de DYY büyümeyi etkilemekte; Malezya ve Tayland’da ise büyüme ve DYY birbirlerini karşılı olarak etkilemekte olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Değer ve Emsen’in çalışmasında (2006), geçiş ekonomilerinde DYY’lerin ekonomik büyümeye katkıları incelenmiştir. 27 tane geçiş ekonomisinin 1990–2002 yıllarına ait verileri kullanılarak bir analiz yapılmıştır. Sonuç olarak geçiş ekonomilerinde DYY’lerin ekonomik büyüme üzerinde önemli etkisinin olduğu görülmüştür.

Basu ve Guariglia (2007), çalışmasında ise 119 gelişmekte olan ülke seçilmiştir. Çalışma da 1970 – 1999 zaman aralığı kullanılmıştır. GMM kullanarak panel veri analizi yapılmıştır. Sonuç olarak DYY’nin hem eğitimsel eşitsizliği hem de büyümeyi arttırdığı sonucuna varmışlardır.

Güner ve Yılmaz’ın (2007), ortak çalışmalarında 104 ülke seçilmiş ve 1993 – 2004 zaman aralığı ele alınmıştır. Tahminleme yöntemi olarak EKK kullanılmıştır. Sonuç olarak DYY’nin ekonomik büyümeyi geliştirmekte olan ülkelerde pozitif yönde etkilediği sonucuna varılmıştır.

Güvercin (2007), tarafından yapılan çalışmada Afrika’dan Bostwana ve Gana için 1980–2004 verileri ve Eski Sovyetler Birliğinden ayrılan bugün geçiş ekonomileri olarak adlandırılan ülkeler için ise 1993–2004 verileri kullanılarak, öncelikle birim kök testleri yapılmış daha sonra ise Toda-Yamamoto tarafından geliştirilen Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Sonuç olarak DYY’lerin ekonomik büyümeye olumlu etkisi olduğu ve bununla birlikte kurumsallaşmanın da etkili olduğu ifade edilmiştir.

Karaca ve Abasız (2007), yılında yapmış oldukları çalışmada 1980–2005 dönemi için 25 gelişmekte olan ülkeyi incelemiştir. Sermaye hareketlerinin ekonomik büyüme üzerine etkisinin hem gelir gruplarına ve hem de coğrafi farklılıklara göre nasıl değiştiği panel veri yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir. İncelenen dönem ve ülke grupları

için doğrudan yabancı yatırımlar ve portföy yatırımları ülkelerin ekonomik büyümelerini pozitif yönde etkilemiştir.

Türkcan (2008), çalışması 1975–2004 yıllarını kapsamaktadır. Veri seti 23 OECD ülkeden oluşturulmuştur. Çalışma sonucunda DYY girişlerindeki büyümeye, ekonomik büyüme ve ihracat artışlarının etkilerinin pozitif olduğu; ekonomik büyümeye ise DYY girişlerindeki büyümenin, ihracat artışlarının ve bir sene gecikmeli ekonomik büyüme değerlerinin pozitif katkıda bulunduğu sonucuna varılmıştır. Öte yandan, değişkenlerin katsayıları incelendiğinde, ekonomik büyümenin DYY girişlerindeki büyümeye katkısının; DYY girişlerindeki büyümenin ekonomik büyümeye katkısından daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Yang (2008), 110 ülke üzerinde yaptığı karşılaştırmalı analiz sonucunda, 1973–1987 arasındaki dönemde Latin Amerika ülkelerinde DYY ve büyüme arasında pozitif ilişki olduğu sonucuna varmıştır. Ayrıca 1988–2002 yılları arasındaki dönemde ise OECD, Avrupa ve Orta Asya ülkelerinde DYY'nin büyümeye pozitif etkisi olduğunu savunmuştur.

Ak (2009), çalışmasında, 1995–2006 yıllarını kapsayan 28 gelişmekte olan ülke örneğini ele alarak panel veri analizi kullanılmıştır. Çalışmada 10 farklı değişkenin doğrudan yatırımlar üzerindeki etkisi incelenmiştir. Ekonomik büyümenin DYY üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif etkisi olduğunu tespit etmiştir.

Ağayev (2010), yılındaki yapılan çalışmada, DYY ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada 25 geçiş ekonomisine ve 1994–2008 yıllarına ait net giriş olarak DYY ve sabit fiyatlarla GSYİH'ya ilişkin yıllık veri setine yer verilmiştir. Sonuç olarak geçiş ekonomilerine yönelik DYY'lerin ekonomi büyümeyi desteklediğini, aynı şekilde büyüme oranlarındaki artışın da daha fazla DYY çektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Çeştepe ve Mıstaçoğlu (2010), çalışmalarında, bölgesel ekonomik entegrasyonun DYY üzerindeki etkisi gelişmekte olan ülkelerin oluşturduğu iki bölgesel entegrasyon - ASEAN ve MERCOSUR- örneğinde ampirik olarak ortaya konulmak istenmiştir.

Çalışma 1980–2007 dönemi için sabit etkiler panel veri yöntemiyle tahmin edilmiştir. Tahmin sonuçlarına göre önce ekonomik entegrasyon ile DYY arasındaki ilişkiyi gösteren katsayı her iki grup için pozitif çıkmıştır ayrıca üye ülkelerde entegrasyona üyelikle DYY’ın arttığı da belirtilmiştir.

Khrawish ve Siam (2010), çalışmalarında 1997–2007 dönemini ele almışlardır. Söz konusu ülke ise Ürdün’dür. Çalışma sonucuna göre Ürdün’e yapılan DYY’ler, ülkenin ekonomik göstergelerini olumlu yönde etkilediği görülmüştür.

Yapraklı (2010), çalışmasında 1986–2005 yılları teme alınıp, yatay kesit veriye dayanan En Küçük Kareler (EKK) yöntemini kullanmıştır. Oluşturulan yatay kesit modeller 117 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler baz alınmıştır. DYY’nin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi 1997 Asya krizi dikkate alınarak 1986–1996 ve 1998–2005 olmak üzere iki farklı döneme ayrılmıştır. Çalışmada DYY’nin bütün modellerde ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Yaylın ve Değer (2012), bu çalışmada, DYY ile istihdam arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada gelişmekte olan 27 ülke için 1991–2008 dönemi ele alınarak dinamik panel nedensellik testleri uygulanmıştır. Çalışmada yapılan test sonuçlarına göre, DYY’lerin, kısa dönemde gelişmekte olan ülkelerdeki istihdamın önemli bir belirleyicisi olduğu görülmüştür.

2. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN OLUMSUZ ETKİYE SAHİP OLDUĞUNU VEYA HERHANGİ BİR ETKİYE SAHİP OLMADIĞINI SAVUNAN GÖRÜŞLER

Tablo 2: DYY’lerin Olumsuz Veya Nötr Etkiye Sahip Olduğunu Savunan Görüşler

YAZAR	YILI	ÜLKE SAYISI	ZAMAN ARALIĞI	YÖNTEM	SONUÇ
Papanek	1973	85 Az Gelişmiş ülke	1950–1970	Ortalama kesit veri seti	Olumsuz
Mosley, Hudson ve Horrell	1987	83 Gelişmekte olan ülke	1960–1983	2AEKK	Olumsuz
Ericson ve Irandoust	2001	4 ülke	1970–1997	Granger Nedenselliği ve Toda-Yamamoto Yaklaşımı	Nötr
Carkovic ve Levine	2002	72 ülke	1960–1995	EKK ve Genelleştirilmiş Momentler yöntemi	Nötr
McLean, Shrestha	2002	40 ülke	1976–1995	2AEKK	Olumsuz
Alfaro, Chanda, Kalemli-Özcan ve Sayek	2004	71 ülke 49 ülke	1975–1995 1980–1995	Panel veri analizi	Nötr
Laurenti ve Postiglione	2005	11 ülke	1990–2000	Panel veri analizi	Olumsuz
Baharumshah vd.	2006	Doğu Asya ülkeleri	1982–2001	Granger nedensellik testi ve EKK yöntemi	Olumsuz
Karaca ve Abasız	2007	25 Gelişmekte olan ülkeler	1980–2005	Panel veri analizi	Olumsuz
Abderrezak	2008	16 MENA ülkeleri	2000–2005	Panel veri analizi	Olumsuz
Yang	2008	110 ülke	1973–1987 1988–2002	Panel veri analizi	Olumsuz

DYY'lerin ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğini savunan görüşler olduğu kadar bu ikili arasında negatif yönlü bir etkileşim olduğunu savunan ya da bu ikili arasında hiçbir etkinin olmadığını savunan görüşlerde bulunmaktadır. Bu bölümde olumsuz yönde ve nötr etkileşim olduğunu savunan görüşlere yer verilmiştir.

Papanek (1973), 85 az gelişmiş ülkenin, 1950–1970 yılları arasındaki ortalama kesit veri seti kullanılarak çalışma yapmıştır. Sonuç olarak kısa vadeli sermaye hareketlerinin kısa vadede dönmesiyle büyüme negatif olmakta ve kronik bütçe açığı sorunu ortaya çıkmıştır.

Mosley, Hudson ve Horrell (1987), 83 gelişmekte olan ülkenin, 1960–1983 yılları arasındaki kesit verileri ile İki aşamalı EKK tahmin yöntemi kullanılmıştır. Ülkeler bölge ve gelir gruplarına ayrıldığında; Asya'da, fakir ülkelerde negatif ve anlamsız olduğu görülmüştür.

Ericson ve Irandoust (2001), 1970–1997 yılları arasında 4 ülke üzerinde panel veri seti kullanarak, Granger Nedenselliği ve Toda-Yamamoto Yaklaşımı kullanılmıştır. Sonuç olarak DYY'nin Büyümeye Etkisi Belirsiz olarak tespit edilmiştir.

Carkovic ve Levine (2002), 1960–1995 yılları için 72 ülke seçilmiş panel veri seti oluşturularak, En küçük kareler yöntemi ve Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi uygulanmıştır. Sonuç olarak DYY'nin büyüme etkisi belirsiz olarak bulunmuştur.

McLean, Shrestha (2002), 1976–1995 dönemine ait 40 ülke panel veri seti kullanarak iki aşamalı EKK tahmin yöntemi ile analiz yapmıştır. Sonuç olarak ticari krediler şeklindeki sermaye girişlerinin ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediği sonucuna varılmıştır.

Alfaro, Chanda, Kalemli-Özcan ve Sayek'in (2004), yaptıkları çalışmada, iki ayrı örneklem kullanılarak panel veri analizi yapılmıştır. Birinci örnekte 20 OECD ülkesi ve 51 OECD üyesi olmayan ülkeden oluşan 71 ülke için 1975 – 1995 zaman aralığına dair veriler kullanılmıştır. İkinci örnekte ise; 20 OECD üyesi ülke ve 29 OECD üyesi olmayan ülkeden meydana gelen 49 ülke için 1980 – 1995 zaman aralığı

kullanılmıştır. Ampirik analizler sonucunda; DYY'nin ekonomik büyümeyi teşvik etmede tek başına belirsiz bir rol oynadığı sonucuna varılmıştır.

Laurenti ve Postiglione (2005), 11 ülkenin 1990–2000 dönemine ait verilerini incelediği çalışmada, uluslararası ticari serbestleşmeyi benimseyemeyen orta gelirli ülkelerde DYY'nin ekonomik büyüme üzerindeki etkinin negatif olduğunu savunmuştur.

Baharumshah vd. (2006), göre Doğu Asya ülkelerinin 1982–2001 dönemine ait verileri ile Granger nedensellik testi ve dinamik EKK tahmin yöntemlerini kullanmıştır. Sonuç olarak Kısa dönemli sermaye akımlarının uzun dönemli sermaye akımlarının aksine büyüme üzerinde negatif etkisinin olduğu bulunmuştur.

Karaca ve Abasız (2007), çalışmalarında 1980–2005 dönemi için 25 gelişmekte olan ülkeye yönelik sermaye hareketlerinin ekonomik büyüme üzerine etkisi incelenmiştir. Hem gelir gruplarına ve hem de coğrafi farklılıklara göre nasıl değiştiği panel veri yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir. Sonuç olarak kısa vadeli sermaye hareketleri ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Abderrezak (2008), yapmış olduğu çalışmada 2000 ile 2005 yılları arasında 16 Ortadoğu ve Kuzey Afrika (MENA) ülkesini incelemiştir. Sonuç olarak MENA ülkelerinin piyasa büyüklüğü DYY'ları doğrudan ve anlamlı bir şekilde etkilerken, ekonomik büyüme oranları tam ters etki gösterdiği belirtilmiştir. Ayrıca doğal kaynaklar ile DYY'ler arasında negatif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bir diğer elde edilen sonuç ise, Döviz kurlarıyla DYY arasında negatif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Yang (2008), 110 ülke üzerinde yaptığı karşılaştırmalı analiz sonucunda, 1973–1987 arasındaki dönemde DYY ve büyüme arasında Orta Doğu ülkeleri için negatif ilişki, 1988–2002 yılları arasındaki dönemde ise Afrika ülkelerinde de negatif etkiye ulaşmıştır.

3. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN KOŞULLU BİR ETKİYE SAHİP OLDUĞUNU SAVUNAN GÖRÜŞLER

Çalışmanın bu kısmında DYY'lerin ekonomik büyümei etkilerken koşullu bir yoldan etkide bulunacağını savunan görüşlere ver verilecektir.

Bu görüşlere göre ilk olarak, Nunnenkamp (2001), çalışmasında DYY ile ekonomik büyüme arasındaki etkinin, DYY alan ölkelerin politik kararlarını alırken daha etkili yöntemleri tercih edildiğinde olumlu yönde olabileceğini savunmuştur.

Zhang (2001), Doğu Asya ve Latin Amerika'daki 11 ölkede ekonomisinin verilerini kullanmıştır. Bu ölkelerde DYY ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik araştırılmıştır. Ölkeler için DYY'nin ekonomik büyümei etkilemesi konusunda ise farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Dolayısıyla; DYY'nin ekonomik büyümei etkisi ölkelerin ticaret stratejisi, beşeri sermayesi ve DYY'lerin ihracat eğilimlerine bağlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Carkovic ve Levine (2002), yaptıkları çalışmalarında DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiő fakat herhangi bir etkileşim bulamamıőlardır. Ancak DYY ile ekonomik büyüme arasında olumlu etki olabilmesi için, DYY alan ölkelerin dış ticaret hacminin, eğitim seviyesinin ve beşeri sermayenin yüksek olması gerektiğini savunmuşlardır.

Alfaro vd. (2003), çalışmalarında iyi finansal piyasa yapısına sahip olan ölkelerin teknolojik faaliyetleri daha üst seviyede kullanarak DYY'lerin olumlu etkilerini artırarak ekonomik büyümei pozitif yönde etkileyeceğini savunmuşlardır.

Robbins (2003), çalışmasında fakir ölkelerin su kaynaklarını özelleştirme sayesinde yabancı yatırımcıların yaptıkları yatırımlar incelenmiőtır. Suyun ticari bir mal haline getirilmesiyle birlikte karőılaőılan sorunlar ele alınmıştır. Sonuç olarak; sosyal protestolar, yatırım yapılan fakir ölkelerin yatırımların karőılıđını ödeyememeleri ve bu ölkelerdeki ekonomik istikrarsızlık nedeniyle baőarısız olduğu gözlenmiştir. Bu durumda

yazar, su kaynaklarını özelleştirme konusunda yabancı yatırımcıların daha verimli olabilmesi için düzenleyici reformların yapılmasını savunmuştur (Görgülü, 2012, s,61).

Krogstup ve Matar (2005), çalışmalarında, massetme kapasitesinin öneminden bahsederek, DYY'lerin yatırım alan Arap dünyası ülkelerindeki büyüme etkilerini araştırmışlardır. Bu çalışmaya göre, DYY'lerin yatırım alan ülkelerin ekonomik büyümelerine katkı sağlayabilmeleri için söz konusu ülkelerde belirli seviyede bir massetme kapasitesinin olması gerektiğini ve bu kapasitenin altında olan bir ülke de DYY'ler ekonomik büyümeye olumlu katkı da bulunmayarak aksine büyüme olumsuz yönde zarar vereceğini savunmuşlardır.

Laurenti ve Postiglione (2005), 11 ülkenin 1990–2000 dönemine ait verilerini incelediği çalışmada, açık pazar ekonomisini benimseyen ve uluslararası ticari özelleştirmeye taraf olan yüksek gelirli ülkelerde, uluslararası doğrudan yatırımların ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin pozitif olduğunu belirtmiştir.

Sarkar (2007), çalışmasında DYY ile GSYİH büyüme arasında olumlu ilişkinin yeterli zenginliğe ulaşamamış ve yeteri kadar dış ticaret hacmi olmayan ülkelerde zayıf olduğunu savunmaktadır. DYY ve GSYİH büyüme arasındaki ilişkinin olumlu yönde olması için ülkelerin yeterli zenginliğe ve yeterli dış ticaret hacmine sahip olması gerektiğini söylemektedir.

Adams (2009), çalışmasında DYY alan Afrika ülkeleri üzerinde durmuştur. Sonuç olarak teknolojik transferleri, pazarlama yönetim becerilerini arttırdıkları takdirde ekonomik büyümenin de artacağını belirtmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN ORTADOĞU ve KUZEY AFRİKA ÜLKELERİ ÜZERİNE ETKİLERİNİN ANALİZİ

Çalışmanın bu bölümünde analizin amacı, DYY'lerin gittikleri ülkelerde ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini ampirik olarak incelemektir. Veriler elde edilerek her bir ülke için zaman serileri oluşturulmuştur. Analizde ilk olarak serilerin durağanlıkları için birim kök test metotlarıyla incelenmiş ardından OLS yöntemi uygulanmıştır. Test sonuçları incelenmiş ve istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı yorumlanmıştır.

1. EKONOMETRİK YÖNTEM

Tezin genel çerçevesine bakıldığında, veri analizinde kullanılan örneklem 14 adet MENA ülkelerinden oluşmaktadır. Çalışmada yöntem olarak zaman seri analizi kullanılmaktadır. Çalışmada yer alan zaman seri verileri 1995–2014 yıllarını kapsamaktadır. Veri analizinde Eviews 8 programı kullanılmıştır. Veriler genel olarak UNCTAD (2015) ve World Bank (2016) alınmıştır.

Bir zaman serisi, ilgilenilen bir büyüklüğün zaman içerisinde sıralanmış ölçümlerin bir kümesidir. Zaman serisi ile ilgili analizin yapılmasındaki amaç gözlem kümesince temsil edilen gerçeğin anlaşılması ve zaman serisindeki değişkenlerin gelecekteki değerlerinin doğru bir şekilde tahmin edilmesidir (Allen, 1964). Bu amaçla çalışmada her bir ülke için ayrı ayrı zaman serileri oluşturulmuştur. Zaman serisi verilerinde ilk olarak durağan bir yapıya sahip olup olmadıkları test etmek için birim kök testleri uygulanmıştır. Bir zaman serisi ortalamasıyla varyansı zaman içinde değişmiyor ve iki dönem arasındaki ortak varyansı bu ortak varyansın hesaplandığı döneme değil de yalnızca iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı ise, bu zaman serisi durağan bir yapıya sahip olacaktır (Gujarati, 1999). Zaman serilerinin durağanlık özelliklerinin araştırılması için birkaç yöntem bulunmakla birlikte bu çalışmada Dickey ve Fuller (1979) tarafından geliştirilen 'Genişletilmiş Dickey-Fuller' (ADF) ve Phillips Perron (1988) tarafından

geliştirilen Phillips Perrron (PP) birim kök testleri uygulanmıştır. Birim kök testlerinin belirleyici katsayı varlığına olan duyarlılığı bilindiği için sabitli trendsiz şekilde tahmin edilmiştir. İkinci aşamada ise oluşturulan modellere OLS yöntemi uygulanmıştır.

Çalışmada MENA ülkeleri için iki farklı model kurulmuştur. Birinci modelde DYY'lerle birlikte ülkelerin masnetme kapasitelerini ölçmek amacıyla altı farklı bağımsız değişken ele alınarak büyüme üzerine etkileri incelenmiştir. Bu değişkenler; DYY, dış ticaret açıkları, sağlık harcamaları, eğitim harcamaları, ileri teknoloji ihracatı ve GSYİH içindeki sabit sermaye oluşumudur. İkinci modelde ise masnetme kapasitesini etkileyeceği düşünülen bağımsız değişkenler modelden çıkartılarak sadece DYY'lerin büyüme üzerinde etkisi araştırılmıştır.

2. VERİLER ve MODEL

Veri seti 14 MENA Ülkesini ve 1995–2014 yıllarını kapsayan 20 senelik zaman periyodundan oluşmaktadır. Çalışma da kullanılan değişkenlere ait verilerden DYY (net girişleri) UNCTAD (2015), diğer tüm veriler ise World Bank (2016) kaynaklarından alınmıştır. Çalışmaya dâhil edile ülkeler, Bahreyn, Cezayir, Fas, Katar, Kuveyt, Libya, Lübnan, Mısır, İran, Suudi Arabistan, Tunus, Umman, Ürdün ve Yemen'dir. Çalışmaya dâhil edilmeyen ülkeler arasında Filistin, Irak, Sudan, Suriye ve Birleşik Arap Emirliği veri eksikliği nedeniyle çalışmaya katılmamıştır. Ortadoğu ülkesi olduğu halde çalışmaya dâhil edilmeyen bir diğer ülke ise İsrail'dir. Sebebi ise kaynaklar İsrail'e gelişmiş ülkeler kategorisinde yer vermektedir. Gelişmiş ülke olması nedeniyle veri değerleri yüksektir ve çalışmadaki ortalamayı yükseltme ihtimalinden dolayı çalışmaya dâhil edilmemiştir. Bazı kaynaklar Türkiye'yi MENA ülkeleri arasına dâhil etmektedir. Fakat Türkiye jeopolitik olarak Ortadoğu ülkesi değil aksine Avrupa ve Asya kıtalarını bağladığı için bir Avrasya ülkesidir. Ayrıca Türkiye AB girmeye hazırlanan bir ülke olduğu için Türkiye'ye giren DYY 20 milyar dolara yakın iken bu miktar MENA ülkelerinde daha azdır. Bu sebeplerden dolayı Türkiye çalışmaya dâhil edilmemiştir. Suriye ve Irak çalışmaya dâhil edilmemelerinin sebebi ise; ülke içerisinde yaşanan siyasi ekonomik ve iç çatışma nedenlerinden dolayı veri eksikliğiyle karşılaşmış bu sebeple çalışmaya dâhil edilmemiştir. Çalışmaya dâhil edilmeyen son ülkeler ise Sudan ve Birleşik Arap Emirlikleri de veri yetersizliği nedeniyle çalışma da yer verilmemiştir.

2.1. MODELDE KULLANILAN DEĞİŞKENLER

Modelde bağımlı değişken olarak, ardışık yıllar arası farkı alınan toplam GSYİH ele alınmıştır. Bağımsız değişkenler ise; içe dönük DYY akışları, sağlık harcamaları, eğitim harcamaları, dış ticarete açıklık, GSYİH içindeki sabit sermaye oluşumu ve teknoloji ihracatı olarak alınmıştır.

Çalışmanın temel amacı DYY'lerin gittikleri ülkelerde ekonomik büyüme etkilerini incelemek olduğundan dolayı bağımlı değişken, ardışık yıllar arası farkı alınan toplam GSYİH cari fiyatlarıyla ele alınmıştır. GSYİH büyümesinin verileri World Bank (2016) kaynağından alınmıştır.

Tezin bir diğer önemli değişkeni DYY'lerdir. Bu amaçla modelde ülke içine akan DYY akışları bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. Kullanılan DYY akış verileri UNCTAD (2016) kaynağından elde edilmiştir.

Modelde kullanılan diğer bağımsız değişkenler, ülkelerin masnetme kapasitelerine etki ettiği düşünülerek modele dâhil edilmiştir. Bu bağımsız değişkenlerden ilki dış ticaret açıklığıdır. Bir ülke için dış ticarete açıklık, ithalat ve ihracat değerlerinin toplanıp GSYİH'ine bölünmesi ile elde edilerek yüzde ile ifade edilmiştir. Tezde kullanılan veriler World Bank (2016) kaynağından temin edilmiştir.

Bağımsız değişkenlerden biri de, sağlık harcamalarının GSYİH içindeki oranıdır. Yüzde olarak ifade edilmiştir. Sağlık harcamaları oranı World Bank (2016) kaynağından 14 ülke içinde eksiksiz olarak elde edilmiştir.

Bir diğer bağımsız değişken ise, GSYİH içindeki sabit sermaye oluşumudur. Modele dâhil edilmesindeki temel amaç, yatırım alan ülkelerin sermaye birimleri hakkında bilgi vermeleridir. Çalışmaya yüzde olarak dâhil edilmiştir. 14 ülke için veriler eksiksiz olarak World Bank (2016) kaynağından elde edilmiştir.

Bağımsız değişkenler arasında eğitim harcamaları da yer almaktadır. Eğitim harcamaları GSYİH içerisindeki oranı ele alındığı için yüzde olarak ifade edilmiştir. Veriler World Bank (2016) kaynağından temin edilmiştir. Veriler elde edilirken Katar ülkesine ait 1999–2003 yılları arasındaki verilerde eksiklikler görülmüş ve eksiklikler en yakın yılların ortalamaları alınarak eksiklikler giderilmiştir.

Son olarak bağımsız değişkenler arasında teknoloji ihracatı yer verilmiştir. Elde edilen veriler toplam cari ABD \$ cinsindedir. 13 ülke için veriler Word Bank (2016) kaynağından elde edilmiştir. Libya ülkesine ait teknoloji ihracatı verileri mevcut olmadığından veri değerleri sıfır olarak alınmıştır. Veriler elde edilirken Yemen ülkesine ait 2007–2014 yılları arasındaki verilerde eksiklikler görülmüş ve eksiklikler en yakın yılların ortalamaları alınarak eksiklikler giderilmiştir. Aynı durum Bahreyn 1997–1999, Yemen 1995–2000 yılları içinde uygulanmıştır. Ayrıca modele dâhil edilen değişkenler dışında diğer tüm değişkenler sabit olarak kabul edilmiştir.

2.2. MODELİN OLUŞTURULMASI

Bu çalışmada iki ayrı model kullanılmıştır. Birinci modelde, MENA ülkelerine yapılan DYY'lerin 1995–2014 yılları arasında ekonomik büyüme üzerine etkilerini, bağımsız değişkenlerin de etkisiyle incelemek amacıyla kurulmuştur. Bahsedilen bağımsız değişkenlerin dâhil edilmesindeki temel amaç, DYY alan ülkelerin masnetme kapasitelerinin etkileri gözlenmeye çalışılmıştır. İkinci modelde ise, masnetme kapasitelerini ölçmek amacıyla kullanılan değişkenler modelden çıkarılarak sadece DYY'lerin ekonomik büyüme üzerine etkisi incelenmiştir. İki farklı model oluşturulmasının sebebi, DYY'lerin gerçekten tek başına ekonomik büyümeye katkısının olup olmadığı ve masnetme kapasitesiyle birlikte DYY'lerin ekonomik büyüme üzerinde nasıl bir etki oluşturduğu incelenmek istenmiştir.

Zaman serisi analizinde kurulan modeller ise şu şekildedir:

1. Model:

$$Y_{it} - Y_{it-1} = \beta_0 + \beta_1 DYY_{it} + \beta_2 D.A._{it} + \beta_3 SSO_{it} + \beta_4 E.H._{it} + \beta_5 T.I._{it} + \beta_6 S.H._{it} + u_i$$

2. Model:

$$Y_{it} - Y_{it-1} = \beta_0 + \beta_1 DYY_{it} + u_i$$

Modeldeki kısaltmalar:

$Y_{it} - Y_{it-1}$ = Toplam GSYİH

DYY= Doğrudan Yabancı Yatırım

E.H= Eğitim Harcamaları

T.İ= Dış Ticaret Açıklığı

S.H= Sağlık Harcamaları

1. modeldeki, $Y_{it} - Y_{it-1}$ bağımlı değişken olarak belirtilmiş ve toplam GSYİH rakamlarının birbirini takip eden yıllar arasındaki fark alınmıştır. Bunun temel amacı, mutlak değişimi ele almaktır.

Modelde bağımsız değişkenlerin ilki, ülke içine akan toplam DYY akışlarıdır. Diğer bağımsız değişkenler ise, Dış ticaret açıklığı, eğitim harcamaları, sağlık harcamaları GSYİH oranları olup, toplam cari fiyatlarla ileri teknoloji ihracatı ve GSYİH içindeki sabit sermaye oluşum oranıdır. Bağımsız değişkenler arasında DYY dışındaki, diğer seçilen tüm bağımsız değişkenler, her ülkeye ait kendi özelliklerini içeren ve masnetme kapasitesini ölçmekte yardımcı olacak değişkenler olarak belirlenmiştir.

2. modeldeki bağımlı değişken aynı kalırken bağımsız değişken olarak modele sadece DYY eklenmiştir. Bunun amacı DYY'lerin tek başına ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmek istemiştir.

3. AMPİRİK ANALİZ VE BULGULAR

Çalışma da her ülke için zaman serileri oluşturularak, her değişkenler için ADF-PP birim kök testleri uygulanmıştır. Sonrasında ise analiz için iki model kurulmuş ve her iki modelde OLS yöntemi ile analiz edilmiştir. Çalışma da bağımlı değişken, ardışık yıllar arası farkı alınan toplam GSYİH cari fiyatlarıyla ele alınmıştır. Modelde ülke içine akan toplam DYY akışları bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. Bağımsız değişkenlerden dış ticarete açıklığı, ithalat ve ihracat değerlerinin toplanıp GSYİH'ine bölünmesi ile elde edilerek yüzde ile ifade edilmiştir. Bağımsız değişkenlerden sağlık harcamaları, GSYİH içindeki yüzde oranı olarak alınmıştır. Bir diğer

bağımsız değişken olan GSYİH içindeki sabit sermaye oluşumu çalışmaya yüzde olarak dâhil edilmiştir. Bağımsız değişkenler arasında eğitim harcamaları da yer almaktadır. Eğitim harcamaları GSYİH içerisindeki oranı ele alındığı için yüzde olarak ifade edilmiştir. Veriler elde edilirken Katar ülkesine ait 1999–2003 yılları arasındaki verilerde eksiklikler görülmüş ve eksiklikler en yakın yılların ortalamaları alınarak eksiklikler giderilmiştir. Son olarak bağımsız değişkenler arasında teknoloji ihracatı yer verilmiştir. Elde edilen veriler toplam cari ABD \$ cinsindedir. 13 ülke için veriler Word Bank (2016) kaynağından elde edilmiştir. Libya ülkesine ait teknoloji ihracatı verileri mevcut olmadığından veri değerleri sıfır olarak alınmıştır. Veriler elde edilirken Yemen ülkesine ait 2007–2014 yılları arasındaki verilerde eksiklikler görülmüş ve eksiklikler en yakın yılların ortalamaları alınarak eksiklikler giderilmiştir. Aynı durum Bahreyn 1997–1999, Yemen 1995–2000 yılları içinde uygulanmıştır. MENA ülkeleri için kurulan her iki modelin sonuçları ve analizleri tek tek ülke başlıkları altında aşağıda incelenmiştir.

3.1 Bahreyn

Bahreyn ülkesi için oluşturulan zaman serilerindeki değişkenlerin durağanlıkları ADF-PP birim kök testi ile incelenmiştir. Birim kök test sonuçlarına göre Bahreyn ülkesi için seçilen değişkenlerin hiçbirinin düzeyde durağan olmadığı görülmüştür. Durağan olmayan serilerin birinci farkı alındığında, GSYİH, DYY, dış ticaret açıklığının, sabit sermaye oluşumunun ve teknoloji ihracatının durağan hale geldiği görülmüştür. Eğitim harcamaları ve sağlık harcamaları ise ancak ikinci fark alındığında durağan hale gelmiştir. Değişkenlerin durağanlıkları tespit edildikten sonra modeller için OLS yöntemi uygulanmıştır.

Modelin sonuçlarına bakıldığında; DYY’lerdeki bir birimlik artış bağımlı değişken GSYİH üzerinde olumsuz etkiye sahip olmakla birlikte istatistikî olarak anlamlı olmadığı görülmüştür. Aynı durum diğer değişkenler içinde söz konusudur. Modelin genel çerçevesine bakıldığında ise; istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmektedir. 1. modelin birim kök testi ve OLS modelinin sonuçları aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 3: Bahreyn Ülkesi ADF-PP Birim Kök Test Sonuçları

DEĞİŞKENLER	TESTLER	DÜZEY	1. FARK	2. FARK
GSYİH	<i>ADF</i>	0.084	0.0025	0.0551
	<i>PP</i>	0.0067	0.0001	0.0001
DYY	<i>ADF</i>	0.0481	0.0000	0.0000
	<i>PP</i>	0.0476	0.0000	0.0000
EĞİTİM HARCAMALARI	<i>ADF</i>	0.3448	0.2387	0.0053
	<i>PP</i>	0.7450	0.2387	0.0000
DIŞ TİCARET AÇIKLIĞI	<i>ADF</i>	0.2554	0.0024	0.0002
	<i>PP</i>	0.2540	0.0021	0.0001
SAĞLIK HARCAMALARI	<i>ADF</i>	0.9788	0.0284	0.0026
	<i>PP</i>	0.9921	0.0112	0.0000
SBT. SERMAYE OLUŞUMU	<i>ADF</i>	0.9240	0.0036	0.0000
	<i>PP</i>	0.8990	0.0040	0.0000
TEKNOLOJİ İHRACATI	<i>ADF</i>	0.6828	0.0026	0.0000
	<i>PP</i>	0.6828	0.0007	0.0001

Tablo 4: Bahreyn Birinci ve İkinci Model Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
DYY	493966.1	759089.6	0.650735	0.5266
Eğitim Harcamaları	-4.97E+08	1.10E+09	-0.450659	0.6597
Dış Ticaret Açıklığı	-33307592	42881890	-0.776729	0.4512
Sağlık Harcamaları	-2.40E+09	1.44E+09	-1.668719	0.1191
Sabit Sermaye Oluşumu	-61556786	98959505	-0.622040	0.5447
Teknoloji İhracatı	33.35882	39.00237	0.855302	0.4079
C	1.72E+10	1.06E+10	1.630562	0.1270
R ²		0.427834		
Düzeltilmiş R ²		0.163758		
F İstatistiği		1.620115		
F İstatistiği Olasılığı		0.218754		

İkinci Model Sonucu:

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
DYY	872782.7	412404.2	2.116328	0.0485
C	6.67E+08	4.83E+08	1.382540	0.1837
R ²			0.199247	
Düzeltilmiş R ²			0.154761	
F İstatistiği			4.478846	
F İstatistiği Olasılığı			0.048511	

İkinci modelin sonuçlarına bakıldığında; modelde bağımsız değişken olarak sadece DYY'lere yer verilmiştir. Yapılan analiz sonucunda, DYY'lerdeki bir birimlik artışın ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu görülmektedir. Modelin genel çerçevesine bakıldığında %95 güven aralığında yer aldığı görülmektedir. Bu sonuçlara göre, DYY'lerin ekonomik büyümeyi olumlu etkilemekte olduğu fakat diğer değişkenlerle birlikte ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği görülmüştür. Bu durum Bahreyn ülkesinin belirli bir massetme kapasitesine sahip olmadığı göstermektedir.

3.2 Cezayir

Cezayir ülkesi için oluşturulan zaman serilerindeki değişkenlerin durağanlıkları ADF-PP birim kök testi ile incelenmiştir. Birim kök test sonuçlarına göre Cezayir ülkesi için seçilen değişkenlerden GSYİH ve eğitim harcamalarının düzeyde durağan olduğu görülmüştür. Ayrıca eğitim harcamaları ADF birim kök testinde sonuç vermezken PP birim kök testinde düzeyde durağan olduğu görülmüştür. Durağan olmayan serilerin birinci farkı alındığında, sağlık harcamalarının, dış ticaret açıklığının, sabit sermaye oluşumunun ve teknoloji ihracatının durağan hale geldiği görülmüştür. Değişkenlerin durağanlıkları tespit edildikten sonra modeller için OLS yöntemi uygulanmıştır.

Birinci model sonuçlarına bakıldığında, DYY'lerde bir birimlik artışta bağımlı değişken GSYİH olumlu etkilenmektedir. Aynı durum eğitim harcamaları, dış ticaret açıklığı, sağlık harcamaları değişkenlerinde de bağımlı değişken GSYİH olumlu etkilenmektedir. Fakat bağımsız değişkenlerden GSYİH içindeki sabit sermaye oluşumundaki bir birimlik artış GSYİH değeri %1,53 oranında azaltmakta olduğu gözlenmiştir. Bağımsız değişkenler model içerisinde

istatistiksel olarak anlamsız çıkmaktadır. Cezayir için kurulan modelin genel çerçevesine bakıldığında model de istatistiksel olarak anlamsız sonucunu vermektedir.

Tablo 5: Cezayir Ülkesi ADF-PP Birim Kök Test Sonuçları

DEĞİŞKENLER	TESTLER	DÜZEY	1. FARK	2. FARK
GSYİH	ADF	0.0135	0.1012	0.0344
	PP	0.0000	0.0000	0.0001
DYY	ADF	0.7308	0.1094	0.0222
	PP	0.7816	0.1537	0.0000
EĞİTİM HARCAMALARI	ADF	-	-	-
	PP	0.0001	0.0001	0.0001
DIŞ TİCARET AÇIKLIĞI	ADF	0.8978	0.0262	0.0011
	PP	0.8978	0.0146	0.0000
SAĞLIK HARCAMALARI	ADF	0.9489	0.0213	0.0000
	PP	0.9700	0.0162	0.0000
SBT. SERMAYE OLUŞUMU	ADF	0.3067	0.0671	0.0122
	PP	0.322	0.0250	0.0000
TEKNOLOJİ İHRACATI	ADF	0.0949	0.0019	0.0001
	PP	0.0366	0.0000	0.0000

Tablo 6: Cezayir Birinci ve İkinci Model Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
DYY	1862683.	9116477.	0.204320	0.8413
Eğitim Harcamaları	1.23E+09	3.65E+10	0.033623	0.9737
Dış Ticaret Açıklığı	8.87E+08	7.95E+08	1.115653	0.2848
Sağlık Harcamaları	1.20E+09	6.04E+09	0.198360	0.8458
Sabit Sermaye Oluşumu	-1.53E+09	1.46E+09	-1.052997	0.3115
Teknoloji İhracatı	-463.9851	960.5742	-0.483029	0.6371
C	-1.51E+10	1.58E+11	-0.095827	0.9251
R ²		0.269590		
Düzeltilmiş R ²		-0.067523		
F İstatistiği		0.799703		
F İstatistiği Olasılığı		0.587077		

İkinci Model Sonucu:

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
DYY	3230848.	3558169.	0.908009	0.3759
C	4.11E+09	5.98E+09	0.687356	0.5006
R ²	0.043798			
Düzeltilmiş R ²	-0.009324			
F İstatistiği	0.824480			
F İstatistiği Olasılığı	0.375871			

İkinci olarak kurulan modelde, DYY'lerin bir birimlik artmasında ekonomik büyümenin olumlu etkilendiğini söylerken, DYY'lerin model içerisinde istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmüştür. Ayrıca ikinci modelin anlamlılık düzeyine bakıldığında da modelin istatistiksel olarak anlamsız olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kurulan her iki modelin sonuçlarından da anlaşılacağı gibi yaşanan küresel krizlerin ve Arap Baharı olaylarının etkisiyle DYY'ler her ne kadar ekonomik büyüme üzerinde olumlu yönde etkili olsa da, her iki model için de istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmüştür.

3.3 Fas

Fas ülkesi değişkenlerinin birim kök test sonuçlarına bakıldığında; DYY'lerin düzeyde durağan olduğu görülmüştür. Diğer değişkenler düzeyde durağan olmadıkları için birinci farkları alınmıştır. Serilerin birinci farkı alındığında, GSYİH, dış ticaret açıklığının, eğitim harcamalarının ve teknoloji ihracatının durağan hale geldiği görülmüştür. Değişkenlerden sağlık harcamaları ve sabit sermaye oluşumu ise ikinci farkları alındıktan sonra durağan hale getirilmiştir. Değişkenlerin durağanlıkları tespit edildikten sonra modeller için OLS yöntemi uygulanmıştır. Birim kök testlerin sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Fas için kurulan birinci OLS modeli incelendiğinde, DYY'lerde bir birimlik artış olduğunda bağımlı değişken GSYİH değerinde artış sağladığı gözlenmektedir. Aynı durum diğer bağımsız değişken olarak seçilen, dış ticaret açığı, GSYİH içindeki sabit sermaye oluşumu ve teknoloji ihracatında da gözlenmektedir. Ancak bağımsız değişkenlerden eğitim harcamasındaki

bir birimlik artış bağımlı değişken GSYİH değerinde %4,22, sağlık harcamasındaki bir birimlik artış ise GSYİH değerinde %1,4 oranında azalmaya sebep olmaktadır. Ayrıca değişkenler tek tek ele alındığında istatistiksel olarak anlamlı değildir. Oluşturulan birinci OLS modelinin genel çerçevesine bakıldığında da model istatistiksel olarak anlamsızdır.

Tablo 7: Fas Ülkesi ADF-PP Birim Kök Test Sonuçları

DEĞİŞKENLER	TESTLER	DÜZEY	1. FARK	2. FARK
GSYİH	<i>ADF</i>	0.0450	0.0005	0.0284
	<i>PP</i>	0.0450	0.0000	0.0001
DYY	<i>ADF</i>	0.0195	0.0645	0.0216
	<i>PP</i>	0.0003	0.0000	0.0001
EĞİTİM HARCAMALARI	<i>ADF</i>	0.0467	0.0002	0.0013
	<i>PP</i>	0.0466	0.0001	0.0001
DIŞ TİCARET AÇIKLIĞI	<i>ADF</i>	0.0559	0.0204	0.1041
	<i>PP</i>	0.0641	0.0000	0.0001
SAĞLIK HARCAMALARI	<i>ADF</i>	0.7974	0.0202	0.0007
	<i>PP</i>	0.7974	0.0146	0.0000
SBT. SERMAYE OLUŞUMU	<i>ADF</i>	0.5517	0.0524	0.0086
	<i>PP</i>	0.6392	0.0097	0.0000
TEKNOLOJİ İHRACATI	<i>ADF</i>	0.4894	0.0223	0.0065
	<i>PP</i>	0.7527	0.0000	0.0000

Tablo 8: Fas Birinci ve İkinci Model Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
DYY	657752.7	2024052.	0.324968	0.7504
Eğitim Harcamaları	-4.22E+08	3.16E+09	-0.133758	0.8956
Dış Ticaret Açıklığı	74021162	3.99E+08	0.185635	0.8556
Sağlık Harcamaları	-1.40E+09	3.92E+09	-0.355935	0.7276
Sabit Sermaye Oluşumu	1.69E+08	1.02E+09	0.166140	0.8706
Teknoloji İhracatı	4.172273	10.32891	0.403941	0.6928
C	-4.22E+08	2.27E+10	-0.018607	0.9854
R²				0.175639
Düzeltilmiş R²				-0.204836
F İstatistiği				0.461631
F İstatistiği Olasılığı				0.824522

İkinci Model Sonucu:

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
DYY	1706957.	1050932.	1.624231	0.1217
C	7.53E+08	2.17E+09	0.347569	0.7322
R²				0.127828
Düzeltilmiş R²				0.079374
F İstatistiği				2.638127
F İstatistiği Olasılığı				0.121708

İkinci kurulan OLS modeli incelendiğinde, DYY'lerin ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu görülmektedir. Fakat bağımsız değişken DYY'lerin model içerisinde

istatistiksel olarak anlamsızdır. İkinci kurulan modelin geneline bakıldığında da istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmektedir.

3.4 İran

İran ülkesi değişkenlerinin birim kök test sonuçlarına bakıldığında; sağlık harcamaları ve GSYİH içindeki sabit sermaye oluşumu düzeyde durağan olduğu görülmüştür. Diğer değişkenler düzeyde durağan olmadıkları için birinci farkları alınmıştır. Serilerin birinci farkı alındığında, GSYİH, eğitim harcamalarının ve teknoloji ihracatının durağan hale geldiği görülmüştür. Değişkenlerden DYY ve dış ticaret açıklığı ise ikinci farkları alındıktan sonra durağan hale getirilmiştir. Değişkenlerin durağanlıkları tespit edildikten sonra modeller için OLS yöntemi uygulanmıştır. Birim kök testlerin sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 9: İran Ülkesi ADF-PP Birim Kök Test Sonuçları

DEĞİŞKENLER	TESTLER	DÜZEY	1. FARK	2. FARK
GSYİH	<i>ADF</i>	0.9986	0.0049	0.1857
	<i>PP</i>	0.8190	0.0026	0.0000
DYY	<i>ADF</i>	0.7297	0.0472	0.0002
	<i>PP</i>	0.7292	0.0472	0.0000
EĞİTİM HARCAMALARI	<i>ADF</i>	0.9953	0.0021	0.0003
	<i>PP</i>	0.9407	0.0000	0.0000
DIŞ TİCARET AÇIKLIĞI	<i>ADF</i>	0.0557	0.0807	0.5436
	<i>PP</i>	0.9281	0.0878	0.0000
SAĞLIK HARCAMALARI	<i>ADF</i>	0.0026	0.0416	0.0346
	<i>PP</i>	0.5275	0.0493	0.0002
SBT. SERMAYE OLUŞUMU	<i>ADF</i>	0.1743	0.0089	0.0024
	<i>PP</i>	0.0006	0.0006	0.0000
TEKNOLOJİ İHRACATI	<i>ADF</i>	0.2929	0.0519	0.0048
	<i>PP</i>	0.2929	0.0004	0.0001

Tablo 10: İnan Birinci ve İkinci Model Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
DYY	-697707.2	14603757	-0.047776	0.9627
Eğitim Harcamaları	3.36E+10	3.04E+10	1.105606	0.2906
Dış Ticaret Açıklığı	-9.40E+08	2.32E+09	-0.405429	0.6923
Sağlık Harcamaları	6.30E+09	2.38E+10	0.264506	0.7959
Sabit Sermaye Oluşumu	-3.53E+09	5.32E+09	-0.663638	0.5195
Teknoloji İhracatı	10.11102	125.3969	0.080632	0.9371
C	1.76E+09	1.84E+11	0.009580	0.9925
R²	0.224880			
Düzeltilmiş R²	-0.162681			
F İstatistiği	0.580244			
F İstatistiği Olasılığı	0.739827			

İkinci Model Sonucu:

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
DYY	6161307.	6931261.	0.888916	0.3858
C	5.32E+09	1.75E+10	0.303838	0.7647
R²	0.042052			
Düzeltilmiş R²	-0.011167			
F İstatistiği	0.790171			
F İstatistiği Olasılığı	0.385774			

İran için kurulan birinci modelde, DYY'lerde bir birim artışta bağımlı değişken GSYİH değerinde azalma olduğu görülmektedir. Diğer seçilen değişkenlerden eğitim harcamalarındaki bir birimlik artış bağımlı değişken GSYİH değerini %3,36, sağlık harcamaları %6,30, teknoloji ihracatı %10,11 oranında olumlu etkilediği gözlenmektedir. Bağımsız değişkenler için anlamlılık düzeyine bakıldığında tüm değişkenlerde istatistiksel olarak anlamsız sonucu elde edilmektedir. Modelin genel anlamlılık düzeyine bakıldığında da istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmektedir. İkinci kurulan modelde de, bağımsız değişken ve modelin bütünü istatistiksel olarak anlamsız olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Bu sonucu oluşturan etmenlere bakıldığında; komşu ülke Irak'ın 2003 yılında yaşadığı Amerikan işgali ve Saddam Hüseyin'in devrilmesiyle yaşanan rejim bunalımı ve akabinde gerçekleşen iç karışıklık rejim değişikliğini doğurmuştur. Komşu ülke Irak'ta rejim değişikliği ve yeni gelişecek demokrasiyle birlikte halkın daha kaliteli yaşam sürme hayalleri, baskıcı politikayla yönetilen İran halkını umutlandırması sonucunda İran yönetimi bu durumun önüne geçebilmek amacıyla baskıcı politikalarını arttırarak dış ülkelerin müdahalelerine engel olmak amacıyla DYY girişlerinde azalmalar görülmüştür. İlerleyen yıllarda yaşanan Arap Baharı olaylarının etkileriyle aynı tedbirler alınmıştır. Bilindiği üzere İran yönetim şekliyle de hiçbir zaman tam anlamıyla dışa açık bir ülke konumuna gelememiştir.

3.5 Katar

Katar ülkesi değişkenlerinin birim kök test sonuçlarına bakıldığında; GSYİH ve teknoloji ihracatı değişkenleri düzeyde durağan olduğu görülmüştür. Diğer değişkenler düzeyde durağan olmadıkları için birinci farkları alınmıştır. Serilerin birinci farkı alındığında, DYY'ler durağan hale geldiği görülmüştür. Değişkenlerden dış ticaret açıklığı, sağlık harcamaları ve GSYİH içindeki sabit sermaye oluşumu ise ikinci farkları alındıktan sonra durağan hale getirilmiştir. Değişkenlerden eğitim harcamalarının birinci ve ikinci farkları alındığı halde durağan olmadıkları görülmüştür. Değişkenlerin durağanlıkları tespit edildikten sonra modeller için OLS yöntemi uygulanmıştır. Uygulanan ADF- PP birim kök testlerin sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 11: Katar Ülkesi ADF-PP Birim Kök Test Sonuçları

DEĞİŞKENLER	TESTLER	DÜZEY	1. FARK	2. FARK
GSYİH	<i>ADF</i>	0.0574	0.0309	0.0240
	<i>PP</i>	0.0000	0.0000	0.0001
DYY	<i>ADF</i>	0.7165	0.0254	0.9873
	<i>PP</i>	0.6819	0.0254	0.0000
EĞİTİM HARCAMALARI	<i>ADF</i>	0.1257	0.8344	0.0783
	<i>PP</i>	0.7053	0.7911	0.0783
DIŞ TİCARET AÇIKLIĞI	<i>ADF</i>	0.0891	0.0236	0.0081
	<i>PP</i>	0.3059	0.0677	0.0001
SAĞLIK HARCAMALARI	<i>ADF</i>	0.2784	0.0128	0.0002
	<i>PP</i>	0.2784	0.0125	0.0001
SBT. SERMAYE OLUŞUMU	<i>ADF</i>	0.7582	0.1301	0.0021
	<i>PP</i>	0.6705	0.1286	0.0010
TEKNOLOJİ İHRACATI	<i>ADF</i>	0.7126	0.0007	0.0235
	<i>PP</i>	0.0000	0.0001	0.0001

Tablo 12: Katar Birinci ve İkinci Model Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
DYY	-2510689.	2791566.	-0.899384	0.3848
Eğitim Harcamaları	-4.22E+10	4.48E+10	-0.942018	0.3634
Dış Ticaret Açıklığı	1.59E+08	7.58E+08	0.209890	0.8370
Sağlık Harcamaları	-7.58E+09	7.44E+09	-1.019350	0.3266
Sabit Sermaye Oluşumu	4.65E+08	6.76E+08	0.686945	0.5042
Teknoloji İhracatı	-1255.797	3299.867	-0.380560	0.7097
C	8.89E+10	1.30E+11	0.683038	0.5066
R ²			0.459782	
Düzeltilmiş R ²			0.210451	
F İstatistiği			1.844062	
F İstatistiği Olasılığı			0.166999	

İkinci Model Sonucu:

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
DYY	288676.0	1499979.	0.192453	0.8495
C	9.66E+09	4.08E+09	2.364586	0.0295
R ²				0.002053
Düzeltilmiş R ²				-0.053388
F İstatistiği				0.037038
F İstatistiği Olasılığı				0.849542

Katar ülkesi için yapılan ampirik analizin sonuçlarına bakıldığında; birinci modelde, bağımsız değişken DYY'lerde bir birimlik artış bağımlı değişken GSYİH değerini olumsuz etkilemektedir. Aynı durum bağımsız değişken sağlık harcamalarında bir birimlik artış sonucunda GSYİH değerini %7,50 azalmaya neden olmaktadır. GSYİH değerini negatif yönde etkileyen bir diğer bağımsız değişken; eğitim harcamalarıdır. Eğitim harcamalarındaki bir birim artış GSYİH değerini %4,22 oranında azaltmaktadır. Bağımsız değişkenlerden GSYİH içindeki sabit sermaye oluşumu ve dış ticaret açıklığındaki bir birimlik artış bağımlı değişken GSYİH değerinin artmasına sebep olmaktadır. Bağımsız değişkenler model içerisinde istatistiksel olarak anlamsızdır. Birinci modelin genel anlamlılık düzeyine bakıldığında da istatistiksel olarak anlamsız olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. İkinci kurulan modelde de, bağımsız değişken ve modelin bütünü istatistiksel olarak anlamsızdır.

3.6 Kuveyt

Kuweyt ülkesi için oluşturulan zaman serilerindeki değişkenlerin durağanlıkları ADF-PP birim kök testi ile incelenmiştir. Birim kök test sonuçlarına göre Kuveyt ülkesi için seçilen değişkenlerden GSYİH, GSYİH içindeki sabit sermaye oluşumu ve teknoloji ihracatının düzeyde durağan olduğu görülmüştür. Durağan olmayan serilerin birinci farkı alındığında, sağlık harcamalarının, dış ticaret açıklığının ve DYY'nin durağan hale geldiği görülmüştür. Birinci farkı alındığında durağan olmayan eğitim harcamalarının ikinci farkı alınarak durağan hale getirilmiştir. Değişkenlerin durağanlıkları tespit edildikten sonra modeller için OLS yöntemi uygulanmıştır.

Tablo 13: Kuveyt Ülkesi ADF-PP Birim Kök Test Sonuçları

DEĞİŞKENLER	TESTLER	DÜZEY	1. FARK	2. FARK
GSYİH	<i>ADF</i>	0.0250	0.0683	0.0706
	<i>PP</i>	0.0103	0.0000	0.0001
DYY	<i>ADF</i>	0.1639	0.0156	0.1396
	<i>PP</i>	0.6689	0.1596	0.0004
EĞİTİM HARCAMALARI	<i>ADF</i>	0.3040	0.4157	0.0081
	<i>PP</i>	0.6925	0.3670	0.0081
DIŞ TİCARET AÇIKLIĞI	<i>ADF</i>	0.3552	0.0018	0.0013
	<i>PP</i>	0.4029	0.0000	0.0001
SAĞLIK HARCAMALARI	<i>ADF</i>	0.1131	0.0027	0.0003
	<i>PP</i>	0.1220	0.0000	0.0001
SBT. SERMAYE OLUŞUMU	<i>ADF</i>	0.0106	0.0682	0.0242
	<i>PP</i>	0.0018	0.0000	0.0000
TEKNOLOJİ İHRACATI	<i>ADF</i>	0.0078	0.0970	0.0045
	<i>PP</i>	0.0078	0.0000	0.0001

Tablo 14: Kuveyt Birinci ve İkinci Model Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
DYY	5194365.	3574650.	1.453111	0.1699
Eğitim Harcamaları	1.62E+10	5.40E+09	3.003892	0.0102
Dış Ticaret Açıklığı	9.85E+08	7.07E+08	1.393839	0.1867
Sağlık Harcamaları	-2.62E+10	4.97E+09	-5.265765	0.0002
Sabit Sermaye Oluşumu	1.61E+09	1.46E+09	1.102301	0.2903
Teknoloji İhracatı	-139.1710	142.3274	-0.977823	0.3460
C	-9.93E+10	8.06E+10	-1.233253	0.2393
R ²		0.722458		
Düzeltilmiş R ²		0.594361		
F İstatistiği		5.639956		
F İstatistiği Olasılığı		0.004435		

İkinci Model Sonucu:

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
DYY	4266622.	3943339.	1.081982	0.2935
C	4.53E+09	4.35E+09	1.040834	0.3117
R ²	0.061066			
Düzeltilmiş R ²	0.008903			
F İstatistiği	1.170685			
F İstatistiği Olasılığı	0.293543			

Kuveyt için oluşturulan birinci OLS modeli incelendiğinde, bağımsız değişkenlerden DYY'lerde bir birimlik artış bağımlı değişken GSYİH üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. İstatistiksel olarak anlamlık düzeyine bakıldığında değişkenin anlamsız olduğu görülmektedir. Diğer değişkenler incelendiğinde; eğitim harcamalarındaki bir birimlik artış GSYİH'yı %1,62 arttırmaktadır. Ayrıca değişken %95 güven aralığında yer almaktadır. Dış ticaret açıklığındaki bir birimlik artış GSYİH'yı %9,85, sabit sermaye oluşumu %1,61 oranında arttırmaktadır. Bağımsız değişkenlerden sağlık harcamalarındaki bir birimlik artış ise GSYİH'yı %2,62 oranında azaltmaktadır. İstatistiksel olarak anlamlılık düzeyine bakıldığında ise değişkenin anlamsız olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Modelin genel çerçevesine bakıldığında ise %99 güven aralığında yer aldığı görülmektedir. İkinci kurulan modelde ise, bağımsız değişken DYY'lerin ekonomik büyüme üzerine olumlu bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Fakat istatistiksel olarak anlamsızdır. Ayrıca modelin geneli içinde istatistiksel olarak anlamsız olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sonuçlara göre Kuveyt ülkesinin belirli bir massetme kapasitesine sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.7 Libya

Libya ülkesi değişkenlerinin birim kök test sonuçlarına bakıldığında; GSYİH değişkenin düzeyde durağan olduğu görülmüştür. Diğer değişkenler düzeyde durağan olmadıkları için birinci farkları alınmıştır. Serilerin birinci farkı alındığında, DYY ve sağlık harcamaları değişkenleri durağan hale geldiği görülmüştür. Değişkenlerden dış ticaret açıklığı, eğitim harcamaları ve GSYİH içindeki sabit sermaye oluşumu ise ikinci farkları alındıktan sonra durağan hale

getirilmiştir. Değişkenlerden teknoloji ihracatı değerleri sıfır olarak alındığı için durağanlık sonuçlarına ulaşamamıştır. Değişkenlerin durağanlıkları tespit edildikten sonra modeller için OLS yöntemi uygulanmıştır. Uygulanan ADF- PP birim kök testlerin sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 15: Libya Ülkesi ADF-PP Birim Kök Test Sonuçları

DEĞİŞKENLER	TESTLER	DÜZEY	1. FARK	2. FARK
GSYİH	<i>ADF</i>	0.0002	0.0310	0.0090
	<i>PP</i>	0.0002	0.0001	0.0001
DYY	<i>ADF</i>	0.1471	0.0366	0.0632
	<i>PP</i>	0.8596	0.0366	0.0000
EĞİTİM HARCAMALARI	<i>ADF</i>	0.5827	0.0156	0.0004
	<i>PP</i>	0.5827	0.0238	0.0000
DIŞ TİCARET AÇIKLIĞI	<i>ADF</i>	0.5265	0.0513	0.0004
	<i>PP</i>	0.4795	0.0513	0.0000
SAĞLIK HARCAMALARI	<i>ADF</i>	0.8266	0.0095	0.0000
	<i>PP</i>	0.7824	0.0095	0.0001
SBT. SERMAYE OLUŞUMU	<i>ADF</i>	0.1557	0.7800	0.0000
	<i>PP</i>	0.6292	0.0220	0.0000
TEKNOLOJİ İHRACATI	<i>ADF</i>	-	-	-
	<i>PP</i>	-	-	-

Libya için yapılan birinci OLS modelinin analiz sonuçlarına bakıldığında, bağımsız değişkenlerden DYY'lerdeki bir birimlik artış bağımlı değişken GSYİH değeri üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Bununla birlikte bağımsız değişkenlerden dış ticaret açıklığı da GSYİH değerini olumlu etkilediği görülmektedir. Dış ticaret açıklığındaki bir birimlik artma GSYİH değerini %1,34 oranında artmasına neden olmaktadır. Fakat bağımsız değişkenlerden sağlık harcamaları, eğitim harcamaları, GSYİH içindeki sabit sermaye oluşumu ve teknoloji ihracatındaki bir birimlik artış bağımlı değişken GSYİH değerini olumsuz etkilediği görülmektedir. Modeldeki bağımsız değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine bakıldığında tüm değişkenlerin anlamsız olduğu görülmektedir. Ayrıca modelin bütününe anlamlılık düzeyine bakıldığında da, istatistiksel olarak anlamsız olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 16: Libya Birinci ve İkinci Model Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
DYY	753546.5	7991792.	0.094290	0.9263
Eğitim Harcamaları	-1.70E+11	3.03E+12	-0.056164	0.9561
Dış Ticaret Açıklığı	1.34E+08	2.87E+08	0.466631	0.6485
Sağlık Harcamaları	-9.66E+09	1.07E+10	-0.905665	0.3816
Sabit Sermaye Oluşumu	-5.96E+08	1.19E+09	-0.501531	0.6244
Teknoloji İhracatı	-1.17E+12	4.64E+12	-0.253189	0.8041
C	3.99E+11	6.47E+12	0.061709	0.9517
R²				0.264122
Düzeltilmiş R²				-0.075514
F İstatistiği				0.777663
F İstatistiği Olasılığı				0.601707

İkinci Model Sonucu:

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
DYY	4010546.	3249141.	1.234340	0.2329
C	-2.91E+09	5.02E+09	-0.580950	0.5685
R²				0.078039
Düzeltilmiş R²				0.026819
F İstatistiği				1.523596
F İstatistiği Olasılığı				0.232949

İkinci kurulan OLS modelinde ise, bağımsız değişken DYY'lerin ekonomik büyüme üzerine olumsuz bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Hem bağımsız değişken DYY'nin hem

de modelin geneli istatistiksel olarak anlamsız olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Arap Baharı olaylarını ağır geçiren ülkelerin başında Libya gelmektedir. Komşu ülkelerde yaşanan iç karışıklık rejim değişimine yönelik ayaklanmalar Libya’da sıçramıştır. Komşu olan Mısır’da halkın ayaklanarak mutlak rejimin yıkılmasıyla ümitlenen ve ağır ekonomik şartlara, baskıcı politikalara dayanamayan Libya, Arap Baharı olaylarının da büyük etkisi ile 2011 yılında mutlak rejimi ve düzeni yıkararak ekonomik ve sosyal yapısını tekrardan inşa etmeye başlamıştır. Bu sebeplerden dolayı DYY akımlarında ciddi oranda düşüşler görülen ülkelerin başında yer almaktadır. Nitekim yapılan analizlerin sonucu bu durumu göstermektedir.

3.8 Lübnan

Lübnan ülkesi değişkenlerinin birim kök test sonuçlarına bakıldığında; değişkenlerin düzeyde durağan olmadığı görülmüştür. Durağan olmayan değişkenlerin birinci farkları alınmıştır. Serilerin birinci farkı alındığında, GSYİH, DYY, eğitim harcamaları ve sağlık harcamaları değişkenleri durağan hale geldiği görülmüştür. Değişkenlerden dış ticaret açıklığı, teknoloji ihracatı ve GSYİH içindeki sabit sermaye oluşumu ise ikinci farkları alındıktan sonra durağan hale getirilmiştir. Uygulanan ADF-PP birim kök testlerin sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir. Değişkenlerin durağanlıkları tespit edildikten sonra modeller için OLS yöntemi uygulanmıştır.

Lübnan için oluşturulan modellerden birincisi incelendiğinde, bağımsız değişken DYY’lerde bir birimlik artış bağımlı değişken GSYİH değerini olumlu etkilediği görülmektedir. Ayrıca bağımsız değişkenlerden sağlık harcamaları ve GSYİH içindeki sabit sermaye oluşumu da GSYİH değerini olumlu etkilemektedir. Sağlık harcamalarındaki bir birimlik artış GSYİH değerini %3,18, GSYİH içindeki sabit sermaye oluşumu da %1,87 oranında arttırmaktadır. Ancak bağımsız değişkenlerden dış ticaret açıklığı, eğitim harcamaları ve teknoloji ihracatı bağımlı değişken GSYİH değerini olumsuz etkilemektedir. Modelde kullanılan bağımsız değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlılık düzeylerine bakıldığında, DYY değişkeninin %99, GSYİH içindeki sabit sermaye oluşumu değişkeninin %90 güven aralığında yer aldığı görülmektedir. Modelde diğer değişkenler istatistiksel olarak anlamsızdır. Modelin bütünlüğüne bakıldığında, %99 güven aralığında yer aldığı görülmektedir.

Tablo 17: Lübnan Ülkesi ADF-PP Birim Kök Test Sonuçları

DEĞİŞKENLER	TESTLER	DÜZEY	1. FARK	2. FARK
GSYİH	<i>ADF</i>	0.5187	0.0353	0.0188
	<i>PP</i>	0.4627	0.0363	0.0001
DYY	<i>ADF</i>	0.6675	0.0009	0.0000
	<i>PP</i>	0.6777	0.0010	0.0000
EĞİTİM HARCAMALARI	<i>ADF</i>	0.5239	0.0178	0.0371
	<i>PP</i>	0.4987	0.0178	0.0001
DIŞ TİCARET AÇIKLIĞI	<i>ADF</i>	0.2956	0.0476	0.0107
	<i>PP</i>	0.3130	0.0540	0.0000
SAĞLIK HARCAMALARI	<i>ADF</i>	0.0138	0.0001	0.0246
	<i>PP</i>	0.3778	0.0000	0.0000
SBT. SERMAYE OLUŞUMU	<i>ADF</i>	0.3101	0.5284	0.0025
	<i>PP</i>	0.0127	0.0245	0.0000
TEKNOLOJİ İHRACATI	<i>ADF</i>	1.0000	0.9714	0.0039
	<i>PP</i>	0.0728	0.0000	0.0001

Tablo 18: Lübnan Birinci ve İkinci Model Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
DYY	1491514.	415069.5	3.593408	0.0033
Eğitim Harcamaları	-1.03E+09	7.99E+08	-1.289515	0.2197
Dış Ticaret Açıklığı	-25851234	26064146	-0.991831	0.3394
Sağlık Harcamaları	3.18E+08	2.90E+08	1.098755	0.2918
Sabit Sermaye Oluşumu	1.87E+08	92163407	2.025346	0.0639
Teknoloji İhracatı	-0.073842	5.283769	-0.013975	0.9891
C	-5.23E+09	3.72E+09	-1.404838	0.1835
R ²	0.687867			
Düzeltilmiş R ²	0.543805			
F İstatistiği	4.774814			
F İstatistiği Olasılığı	0.008786			

İkinci Model Sonucu:

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
DYY	591414.0	241029.3	2.453701	0.0246
C	4.02E+08	6.50E+08	0.618143	0.5442
R ²				0.250645
Düzeltilmiş R ²				0.209014
F İstatistiği				6.020651
F İstatistiği Olasılığı				0.024555

Lübnan için oluşturulan modellerden ikincisi incelendiğinde, bağımsız değişken DYY'lerin ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca DYY'lerin model içerisinde %99 güven aralığına sahip olduğu görülmektedir. Bununla birlikte modelin bütününe bakıldığı zaman da %99 güven aralığında yer aldığı görülmektedir. Bu sonuca göre Lübnan belirli bir masetme kapasitesine sahip olup DYY'lerin gerektiği gibi kullanabildiği göstermektedir.

3.9 Mısır

Mısır ülkesi değişkenlerinin birim kök test sonuçlarına bakıldığında; değişkenlerden sadece eğitim harcamalarının düzeyde durağan olduğu görülmüştür. Durağan olmayan değişkenlerin ise birinci farkları alınmıştır. Serilerin birinci farkı alındığında, GSYİH, DYY ve teknoloji ihracatı değişkenleri durağan hale geldiği görülmüştür. Değişkenlerden dış ticaret açıklığı, sağlık harcamaları ve GSYİH içindeki sabit sermaye oluşumu ise ikinci farkları alındıktan sonra durağan hale getirilmiştir. Uygulanan ADF-PP birim kök testlerin sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir. Değişkenlerin durağanlıkları tespit edildikten sonra modeller için OLS yöntemi uygulanmıştır.

Tablo 19: Mısır Ülkesi ADF-PP Birim Kök Test Sonuçları

DEĞİŞKENLER	TESTLER	DÜZEY	1. FARK	2. FARK
GSYİH	<i>ADF</i>	0.3481	0.0003	0.0000
	<i>PP</i>	0.3378	0.0005	0.0001
DYY	<i>ADF</i>	0.1051	0.0083	0.0487
	<i>PP</i>	0.5307	0.0084	0.0000
EĞİTİM HARCAMALARI	<i>ADF</i>	-	-	-
	<i>PP</i>	0.0001	-	-
DIŞ TİCARET AÇIKLIĞI	<i>ADF</i>	0.3480	0.2235	0.0075
	<i>PP</i>	0.8845	0.2418	0.0000
SAĞLIK HARCAMALARI	<i>ADF</i>	0.2722	0.2527	0.0001
	<i>PP</i>	0.3054	0.2809	0.0001
SBT. SERMAYE OLUŞUMU	<i>ADF</i>	0.8765	0.0433	0.0022
	<i>PP</i>	0.8765	0.0533	0.0000
TEKNOLOJİ İHRACATI	<i>ADF</i>	0.4036	0.0056	0.0640
	<i>PP</i>	0.5018	0.0010	0.0000

Tablo 20: Mısır Birinci ve İkinci Model Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
DYY	2847653.	691732.9	4.116694	0.0012
Eğitim Harcamaları	5.14E+10	3.81E+10	1.347973	0.2007
Dış Ticaret Açıklığı	-5.54E+08	2.59E+08	-2.134989	0.0524
Sağlık Harcamaları	-1.38E+10	5.02E+09	-2.743320	0.0168
Sabit Sermaye Oluşumu	8.17E+08	8.21E+08	0.996013	0.3374
Teknoloji İhracatı	106.6890	38.31546	2.784490	0.0155
C	-1.46E+11	1.45E+11	-1.007403	0.3321
R ²		0.812209		
Düzeltilmiş R ²		0.725537		
F İstatistiği		9.371001		
F İstatistiği Olasılığı		0.000425		

İkinci Model Sonucu:

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
DYY	2460819.	601609.9	4.090390	0.0007
C	3.48E+09	3.09E+09	1.125799	0.2750
R ²	0.481735			
Düzeltilmiş R ²	0.452943			
F İstatistiği	16.73129			
F İstatistiği Olasılığı	0.000687			

Mısır ülkesi için kurulan birinci modelde, DYY'lerdeki bir birimlik artış bağımlı değişken GSYİH değerini olumlu etkilemektedir. Bununla birlikte bir diğer bağımsız değişkenlerden teknoloji ihracatı, eğitim harcamaları ve GSYİH içindeki sabit sermaye oluşumundaki bir birimlik artışlar GSYİH değerini olumlu etkilediği görülmektedir. Fakat diğer bağımsız değişkenlerden sağlık harcamaları ve dış ticaret açıklığındaki bir birimlik artma GSYİH değerinde olumsuz etkilemektedir. Modeldeki değişkenlerin anlamlılık düzeylerine bakıldığında DYY'ler % 99, dış ticaret açıklığı % 90, sağlık harcamaları %95 ve teknoloji ihracatı %95 güven aralığında olduğu görülmektedir. Diğer bağımsız değişkenlerin ise modelde istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmektedir. Modelin genel çerçevesine bakıldığında %99 güven aralığında yer aldığı gözlenmektedir.

İkinci modelin sonuçlarına bakıldığında, DYY'lerin ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca model içerisinde DYY'ler model içerisinde %99 güven aralığında yer almaktadır. Modelin genel çerçevesine bakıldığında ise %99 güven aralığında yer aldığı da görülmektedir.

3.10 Suudi Arabistan

Değişkenlerin ADF-PP birim kök test sonuçlarına bakıldığında; GSYİH değişkeni düzeyde durağan olduğu görülmüştür. Diğer değişkenler düzeyde durağan olmadıkları için birinci farkları alınmıştır. Serilerin birinci farkı alındığında, eğitim harcamaları, teknoloji ihracatı ve sağlık harcamaları durağan hale geldiği görülmüştür. Değişkenlerden DYY, dış ticaret açıklığı ve

GSYİH içindeki sabit sermaye oluşumu ise ikinci farkları alındıktan sonra durağan hale getirilmiştir. Değişkenlerin durağanlıkları tespit edildikten sonra modeller için OLS yöntemi uygulanmıştır. Uygulanan ADF-PP birim kök testlerin sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 21: Suudi Arabistan Ülkesi ADF-PP Birim Kök Test Sonuçları

DEĞİŞKENLER	TESTLER	DÜZEY	1. FARK	2. FARK
GSYİH	<i>ADF</i>	0.0206	0.0733	0.1273
	<i>PP</i>	0.0000	0.0000	0.0001
DYY	<i>ADF</i>	0.2539	0.4128	0.0100
	<i>PP</i>	0.8445	0.4062	0.0100
EĞİTİM HARCAMALARI	<i>ADF</i>	-	-	-
	<i>PP</i>	0.6223	0.0005	0.0000
DIŞ TİCARET AÇIKLIĞI	<i>ADF</i>	0.8580	0.1284	0.0070
	<i>PP</i>	0.8580	0.1482	0.0000
SAĞLIK HARCAMALARI	<i>ADF</i>	0.6284	0.0074	0.0050
	<i>PP</i>	0.6443	0.0075	0.0001
SBT. SERMAYE OLUŞUMU	<i>ADF</i>	0.2519	0.0112	0.0008
	<i>PP</i>	0.2328	0.0091	0.0001
TEKNOLOJİ İHRACATI	<i>ADF</i>	0.1876	0.0011	0.1006
	<i>PP</i>	0.1939	0.0001	0.0001

Suudi Arabistan için kurulan birinci model incelendiğinde, bağımsız değişken DYY'lerdeki bir birimlik artış bağımlı değişken GSYİH değerini olumlu etkilediği görülmektedir. Aynı durum teknoloji ihracatı ve eğitim harcamalarında da görülmektedir. Eğitim harcamalarındaki bir birimlik artış GSYİH değerini %2,67 oranında arttırmaktadır. Bağımsız değişkenlerden dış ticaret açıklığındaki bir birimlik artış GSYİH değerini %2,92, sağlık harcamalarındaki bir birimlik artış GSYİH değerini %6,09, GSYİH içindeki sabit sermaye oluşumundaki bir birimlik artış ise GSYİH değerini %1,58 oranında azalttığı gözlenmektedir. Modelde kullanılan bağımsız değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlılık düzeylerine bakıldığında, DYY ve dış ticaret açıklığı değişkenlerinin anlamsız olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu durumun yanı sıra Sağlık harcamalarının %99, eğitim harcamalarının %95,

sabit sermaye oluşum %95, teknoloji ihracatı ise %95 güven aralığında yer aldığı görülmektedir. Modelin geneline bakıldığında %99 güven aralığında olduğu gözlenmektedir.

Tablo 22: Suudi Arabistan Birinci ve İkinci Model Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
DYY	1565427.	1850045.	0.846156	0.4128
Eğitim Harcamaları	2.67E+10	1.23E+10	2.170389	0.0491
Dış Ticaret Açıklığı	-2.92E+08	1.70E+09	-0.172099	0.8660
Sağlık Harcamaları	-6.09E+10	2.14E+10	-2.840989	0.0139
Sabit Sermaye Oluşumu	-1.58E+10	6.52E+09	-2.426026	0.0306
Teknoloji İhracatı	491.2988	166.5861	2.949219	0.0113
C	3.57E+11	1.96E+11	1.823291	0.0913
R²			0.696199	
Düzeltilmiş R²			0.555983	
F İstatistiği			4.965196	
F İstatistiği Olasılığı			0.007514	

İkinci Model Sonucu:

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
DYY	1015236.	877508.5	1.156953	0.2624
C	2.03E+10	1.44E+10	1.412176	0.1750
R²			0.069216	
Düzeltilmiş R²			0.017506	
F İstatistiği			1.338541	
F İstatistiği Olasılığı			0.262415	

İkinci modelin sonuçlarına bakıldığında DYY'lerin model içerisinde istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmektedir. Aynı zamanda bu modelin bütününe bakıldığında da istatistiksel

olarak anlamsız olduğu gözlenmiştir. İki modelde farklı sonuçlar vermektedir. Bu durum için Suudi Arabistan'ın belirli bir masnetme kapasitesine ulaşmış olduğu söylenebilir. Kurulan modellere bakıldığında DYY'ler tek başlarına istatistiksel olarak anlamsız sonucunu verirken, masnetme kapasitesini etkileyen diğer bağımsız değişkenlerle birlikte DYY'ler istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç vermiştir. Aynı zamanda Suudi Arabistan'ın ekonomik yapısına bakıldığında, sağlam döviz rezervleri ve güçlü ekonomisiyle yaşanan küresel mali krizlerden en az etkilenen ülkeler arasında yer almaktadır. Ayrıca komşu ülkelerde Arap Baharı olayları en şiddetli şekilde yaşanırken Suudi Arabistan MENA ülkeleri arasında bu durumu en az zararlı atlatan ülkeler biri olduğu görülmektedir.

3.11 Tunus

Değişkenlerin ADF-PP birim kök test sonuçlarına bakıldığında; GSYİH içindeki sabit sermaye oluşumu ve eğitim harcamaları değişkenleri düzeyde durağan olduğu görülmüştür. Diğer değişkenler düzeyde durağan olmadıkları için birinci farkları alınmıştır. Serilerin birinci farkı alındığında, GSYİH, DYY, teknoloji ihracatı ve dış ticaret açıklığı durağan hale geldiği görülmüştür. Değişkenlerden sağlık harcamaları ise ikinci farkları alındıktan sonra durağan hale getirilmiştir. Değişkenlerin durağanlıkları tespit edildikten sonra modeller için OLS yöntemi uygulanmıştır. Uygulanan ADF-PP birim kök testlerin sonuçları ve OLS modellerin sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tunus için kurulan birinci OLS modelinin sonuçlarına bakıldığında, bağımsız değişken DYY'lerde bir birimlik artış bağımlı değişken GSYİH değerini olumsuz etkilediği görülmektedir. Bununla birlikte aynı durum, sağlık harcamaları ve GSYİH içindeki sabit sermaye oluşumunda da görülmektedir. Sağlık harcamalarındaki bir birimlik artış GSYİH değerini %3,60, GSYİH içindeki sabit sermaye oluşum ise GSYİH değerini %6,28 oranında azalttıkları görülmektedir. Bu durumun aksine bağımsız değişkenlerden teknoloji ihracatı ve dış ticaret açıklığındaki ve eğitim harcamalarındaki bir birimlik artışlar GSYİH değerini olumlu etkilemektedir. Modelde bağımsız değişkenlerin anlamlılık düzeylerine bakıldığında DYY ve teknoloji ihracatı değişkenlerinin dışında diğer tüm değişkenler istatistiksel olarak anlamlıdır. Modelde sağlık harcamaları %99, dış ticaret açıklığı %95, GSYİH içindeki sabit sermaye oluşumu %90 güven

aralığında olduğu tespit edilmektedir. Modelin geneline bakıldığında da %95 güven aralığında olduğu görülmektedir.

İkinci kurulan OLS modelinin sonuçlarına bakıldığında, DYY'lerin model içerisinde istatistiksel olarak anlamsız olmasıyla birlikte modelin genelinin de istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara bakılarak Tunus ülkesi için, DYY'lerin tek başına ekonomik büyüme üzerinde yeterli etkiye sahip olamadıkları fakat diğer değişkenlerle birlikte büyümeyi etkileyebildikleri görülmektedir. Böylelikle Tunus'un belirli bir masnetme kapasitesine sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 23: Tunus Ülkesi ADF-PP Birim Kök Test Sonuçları

DEĞİŞKENLER	TESTLER	DÜZEY	1. FARK	2. FARK
GSYİH	<i>ADF</i>	0.0816	0.0093	0.0523
	<i>PP</i>	0.0900	0.0000	0.0001
DYY	<i>ADF</i>	0.1401	0.0000	0.0000
	<i>PP</i>	0.1191	0.0000	0.0001
EĞİTİM HARCAMALARI	<i>ADF</i>	0.0018	0.0653	0.0147
	<i>PP</i>	0.1529	0.0010	0.0001
DIŞ TİCARET AÇIKLIĞI	<i>ADF</i>	0.0818	0.0037	0.1398
	<i>PP</i>	0.0833	0.0017	0.0001
SAĞLIK HARCAMALARI	<i>ADF</i>	0.7387	0.2452	0.0007
	<i>PP</i>	0.3211	0.2094	0.0008
SBT. SERMAYE OLUŞUMU	<i>ADF</i>	0.0053	0.0213	0.0003
	<i>PP</i>	0.8054	0.0485	0.0002
TEKNOLOJİ İHRACATI	<i>ADF</i>	0.1369	0.0016	0.1384
	<i>PP</i>	0.1381	0.0003	0.0001

Tablo 24: Tunus Birinci ve İkinci Model Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
DYY	-1064586.	767253.1	-1.387529	0.1905
Eğitim Harcamaları	1.34E+09	1.69E+09	0.794856	0.4421
Dış Ticaret Açıklığı	1.50E+08	64825498	2.317587	0.0389
Sağlık Harcamaları	-3.60E+09	9.07E+08	-3.971946	0.0019
Sabit Sermaye Oluşumu	-6.28E+08	3.43E+08	-1.827652	0.0926
Teknoloji İhracatı	3.742463	4.227364	0.885295	0.3934
C	1.53E+10	1.58E+10	0.969032	0.3517
R²				0.634399
Düzeltilmiş R²				0.451599
F İstatistiği				3.470447
F İstatistiği Olasılığı				0.031661

İkinci Model Sonucu:

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
DYY	524468.5	541758.6	0.968085	0.3458
C	1.07E+09	7.31E+08	1.465205	0.1601
R²				0.049489
Düzeltilmiş R²				-0.003317
F İstatistiği				0.937189
F İstatistiği Olasılığı				0.345831

3.12 Umman

Değişkenlerin ADF-PP birim kök test sonuçlarına bakıldığında; GSYİH değişkeni düzeyde durağan olduğu görülmüştür. Diğer değişkenler düzeyde durağan olmadıkları için birinci farkları alınmıştır. Serilerin birinci farkı alındığında, sadece GSYİH içindeki sabit sermaye oluşum değişkeni durağan hale geldiği görülmüştür. Değişkenlerden DYY, sağlık harcamaları, eğitim harcamaları, dış ticaret açıklığı ve teknoloji ihracatı değişkenleri ise ikinci farkları alındıktan sonra durağan hale getirilmiştir. Değişkenlerin durağanlıkları tespit edildikten sonra modeller için OLS yöntemi uygulanmıştır.

Umman için yapılan birinci OLS modelinin sonuçlarına bakıldığında, bağımsız değişkenlerden DYY'lerde bir birimlik artış bağımlı değişken GSYİH değerini olumlu etkilediği görülmektedir. Ayrıca diğer bağımsız değişkenlerden dış ticaret açıklığı, teknoloji ihracatındaki bir birimlik artışlar bağımlı değişken GSYİH değerini olumlu etkilemektedir. Fakat bağımsız değişkenlerden eğitim harcamaları, sağlık harcamaları, GSYİH içindeki sabit sermaye oluşumundaki bir birimlik artış GSYİH değerini olumsuz etkilemektedir. Değişkenlerden sağlık harcamalarındaki bir birimlik artış bağımlı değişken GSYİH değerini %9,82, GSYİH içindeki sabit sermaye oluşumunda da bir birimlik artışta GSYİH değeri %5,91 oranında azalmaktadır. Bağımsız değişkenlerin model içinde anlamlılık düzeyine bakıldığında, sağlık harcamaları dışındaki tüm bağımsız değişkenlerin istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmektedir. Sağlık harcamaları değişkeni ise %90 güven aralığında olduğu gözlenmektedir. Modelin genel çerçevesine bakıldığında ise istatistiksel olarak anlamsız olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

İkinci modelin sonuçlarına bakıldığında DYY'lerin model içerisinde %90 güven aralığında yer aldığı görülmektedir. Aynı zamanda bu modelin bütününe bakıldığında da model %90 güven aralığındadır. İki modelde farklı sonuçlar vermektedir. Bu durum için Umman'ın belirli bir masnetme kapasitesine ulaşamadığı söylenebilir. Kurulan modellere bakıldığında DYY'ler tek başlarına istatistiksel olarak anlamlı sonucunu verirken, masnetme kapasitesini etkileyen diğer bağımsız değişkenlerle birlikte DYY'ler istatistiksel olarak anlamsız bir sonuç vermiştir. Analizde uygulanan ADF-PP birim kök testlerin sonuçları ve OLS modellerin sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 25: Umman Ülkesi ADF-PP Birim Kök Test Sonuçları

DEĞİŞKENLER	TESTLER	DÜZEY	1. FARK	2. FARK
GSYİH	<i>ADF</i>	0.0002	0.0716	0.0473
	<i>PP</i>	0.0001	0.0001	0.0001
DYY	<i>ADF</i>	0.6942	0.0504	0.0007
	<i>PP</i>	0.6319	0.0504	0.0002
EĞİTİM HARCAMALARI	<i>ADF</i>	0.4672	0.0326	0.0149
	<i>PP</i>	0.4110	0.0322	0.0001
DIŞ TİCARET AÇIKLIĞI	<i>ADF</i>	0.5621	0.0291	0.0025
	<i>PP</i>	0.5621	0.0167	0.0001
SAĞLIK HARCAMALARI	<i>ADF</i>	0.9477	0.0283	0.0005
	<i>PP</i>	0.9526	0.0305	0.0001
SBT. SERMAYE OLUŞUMU	<i>ADF</i>	0.2675	0.0128	0.0242
	<i>PP</i>	0.3018	0.0006	0.0001
TEKNOLOJİ İHRACATI	<i>ADF</i>	0.9963	0.0577	0.0151
	<i>PP</i>	0.9828	0.0740	0.0000

Tablo 26: Umman Birinci ve İkinci Model Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
DYY	1808234.	2233918.	0.809445	0.4328
Eğitim Harcamaları	-82752235	5.22E+09	-0.015850	0.9876
Dış Ticaret Açıklığı	207769.3	2.41E+08	0.000862	0.9993
Sağlık Harcamaları	-9.82E+09	5.39E+09	-1.819462	0.0919
Sabit Sermaye Oluşumu	-5.91E+08	5.26E+08	-1.123381	0.2816
Teknoloji İhracatı	31.05118	56.58681	0.548735	0.5925
C	4.28E+10	3.77E+10	1.136543	0.2762
R ²		0.509604		
Düzeltilmiş R ²		0.283268		
F İstatistiği		2.251534		
F İstatistiği Olasılığı		0.103657		

İkinci Model Sonucu:

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
DYY	2625939.	1275221.	2.059204	0.0542
C	1.14E+09	1.67E+09	0.683143	0.5032
R ²				0.190659
Düzeltilmiş R ²				0.145696
F İstatistiği				4.240319
F İstatistiği Olasılığı				0.054242

3.13 Ürdün

Ürdün ülkesi değişkenlerinin ADF-PP birim kök test sonuçlarına bakıldığında; değişkenlerin düzeyde durağan olmadığı görülmüştür. Durağan olmayan değişkenlerin birinci farkları alınmıştır. Serilerin birinci farkı alındığında, GSYİH ve GSYİH içindeki sabit sermaye oluşum değişkenleri durağan hale geldiği görülmüştür. Değişkenlerden DYY, dış ticaret açıklığı, sağlık harcamaları, teknoloji ihracatı ve eğitim harcamaları ise ikinci farkları alındıktan sonra durağan hale getirilmiştir. Değişkenlerin durağanlıkları tespit edildikten sonra modeller için OLS yöntemi uygulanmıştır.

Ürdün için yapılan birinci ampirik çalışmaların sonucuna göre, bağımsız değişken DYY'lerdeki bir birimlik artış GSYİH değerini olumlu etkilediği görülmektedir. Ayrıca bağımsız değişkenlerden eğitim harcamaları, dış ticaret açıklığı ve teknoloji ihracatındaki bir birimlik artışlar bağımlı değişken GSYİH değerini olumlu etkilemektedir. Bağımsız değişkenlerden sadece GSYİH içindeki sabit sermaye oluşumu ve sağlık harcamalarındaki bir birimlik artış GSYİH değerini azaltmaktadır. Modelde bağımsız değişkenlerin anlamlılık düzeyine bakıldığında sadece DYY değişkenin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve %95 güven aralığında yer aldığı görülmektedir. Diğer tüm değişkenler modelde istatistiksel olarak anlamsızdır. Modelin bütünlüğüne bakıldığında istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve %99 güven aralığında olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Analizin ADF-PP birim kök test sonuçları ve OLS modellerin sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 27: Ürdün Ülkesi ADF-PP Birim Kök Test Sonuçları

DEĞİŞKENLER	TESTLER	DÜZEY	1. FARK	2. FARK
GSYİH	<i>ADF</i>	0.0438	0.0000	0.0011
	<i>PP</i>	0.0382	0.0000	0.0001
DYY	<i>ADF</i>	0.7736	0.0360	0.0004
	<i>PP</i>	0.7298	0.0360	0.0000
EĞİTİM HARCAMALARI	<i>ADF</i>	-	-	-
	<i>PP</i>	0.6404	0.0001	0.0001
DIŞ TİCARET AÇIKLIĞI	<i>ADF</i>	0.8084	0.0804	0.0056
	<i>PP</i>	0.8084	0.0808	0.0000
SAĞLIK HARCAMALARI	<i>ADF</i>	0.3762	0.0133	0.0006
	<i>PP</i>	0.3898	0.0120	0.0001
SBT. SERMAYE OLUŞUMU	<i>ADF</i>	0.3888	0.0249	0.0007
	<i>PP</i>	0.4134	0.0250	0.0001
TEKNOLOJİ İHRACATI	<i>ADF</i>	0.3832	0.0205	0.0004
	<i>PP</i>	0.3832	0.0204	0.0001

Tablo 28: Ürdün Birinci ve İkinci Model Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
DYY	802721.8	304599.2	2.635338	0.0206
Eğitim Harcamaları	1.59E+08	4.26E+08	0.372659	0.7154
Dış Ticaret Açıklığı	9603959.	22183661	0.432929	0.6722
Sağlık Harcamaları	-2.51E+08	3.72E+08	-0.675599	0.5111
Sabit Sermaye Oluşumu	-24410508	93996735	-0.259695	0.7992
Teknoloji İhracatı	10.94463	7.559075	1.447879	0.1713
C	7.62E+08	5.02E+09	0.151846	0.8816
R ²	0.735472			
Düzeltilmiş R ²	0.613383			
F İstatistiği	6.024037			
F İstatistiği Olasılığı	0.003342			

İkinci Model Sonucu:

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
DYY	920810.4	161190.8	5.712549	0.0000
C	3.15E+08	2.62E+08	1.203263	0.2445
R ²				0.644502
Düzeltilmiş R ²				0.624752
F İstatistiği				32.63322
F İstatistiği Olasılığı				0.000020

İkinci modelin sonuçlarına bakıldığında ise, DYY'lerin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği ve model içerisinde %99 güven aralığında yer aldığı görülmektedir. Modelin genel çerçevesine bakıldığında da %99 güven aralığında olduğu gözlenmektedir.

. İki modelin sonuçlarına bakıldığında aynı güven aralıklarına sahip oldukları görülmekte ve DYY'lerin ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu söylenebilmektedir. Bu durumda Ürdün belirli bir massetme kapasitesine sahip olup, aldığı DYY'leri verimli bir şekilde kullanabilmektedir.

3.14 Yemen

Yemen ülkesi değişkenlerinin ADF-PP birim kök test sonuçlarına bakıldığında; değişkenlerinden sadece GSYİH ve dış ticaret açıklığı düzeyde durağan olduğu görülmüştür. Durağan olmayan değişkenlerin birinci farkları alınmıştır. Serilerin birinci farkı alındığında, geriye kalan değişkenler; DYY, GSYİH içindeki sabit sermaye oluşumu, sağlık harcamaları ve teknoloji ihracatı durağan hale geldiği görülmüştür. Değişkenlerin durağanlıkları tespit edildikten sonra modeller için OLS yöntemi uygulanmıştır.

Yemen için yapılan birinci modelin sonuçlarına bakıldığında, bağımsız değişkenlerden DYY'lerdeki bir birimlik artış bağımlı değişken GSYİH değerini olumlu etkilediği görülmektedir. Ayrıca modeldeki diğer bağımsız değişkenlerden eğitim harcamaları, dış ticaret açıklığı ve teknoloji ihracatındaki bir birimlik artışlar GSYİH değerini olumlu etkilediği

gözlenmektedir. Bağımsız değişkenlerden sadece sağlık harcamaları ve GSYİH içindeki sabit sermaye oluşumundaki bir birimlik artış bağımlı değişken GSYİH negatif etkilediği görülmektedir. Modelde kullanılan bağımsız değişkenlerin anlamlılık düzeylerine bakıldığında; dış ticaret açıklığı, sağlık harcamaları ve sabit sermaye oluşumu değişkenleri istatistiksel olarak anlamsız oldukları elde edilmektedir. Fakat DYY %95, eğitim harcamaları %99 ve teknoloji ihracatı %90 güven aralığında yer almaktadır. Bununla birlikte modelin genel çerçevesine bakıldığında, modelin %99 güven aralığında yer aldığı görülmektedir.

İkinci modelin sonuçlarına göre, DYY'lerin ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca model içerisinde DYY'lerin istatistiksel olarak anlamsız olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Modelin geneline bakıldığında da istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre, aldığı DYY'ler ekonomik büyümeyi tek başına olumlu etkileyememekte fakat diğer bağımsız değişkenlerle birlikte incelendiğinde ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu durum için Yemen ülkesinin belirli bir masnetme kapasitesine sahip olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 29: Yemen Ülkesi ADF-PP Birim Kök Test Sonuçları

DEĞİŞKENLER	TESTLER	DÜZEY	1. FARK	2. FARK
GSYİH	<i>ADF</i>	0.0012	0.5835	0.9959
	<i>PP</i>	0.9800	0.8995	0.1047
DYY	<i>ADF</i>	0.4323	0.0530	0.0000
	<i>PP</i>	0.4286	0.0007	0.0000
EĞİTİM HARCAMALARI	<i>ADF</i>	-	-	-
	<i>PP</i>	-	-	-
DIŞ TİCARET AÇIKLIĞI	<i>ADF</i>	0.0089	0.0000	0.0588
	<i>PP</i>	0.0105	0.0000	0.0001
SAĞLIK HARCAMALARI	<i>ADF</i>	0.5449	0.0006	0.0139
	<i>PP</i>	0.0391	0.0000	0.0001
SBT. SERMAYE OLUŞUMU	<i>ADF</i>	0.2552	0.0232	0.0020
	<i>PP</i>	0.2341	0.0000	0.0000
TEKNOLOJİ İHRACATI	<i>ADF</i>	0.0416	0.0000	0.0001
	<i>PP</i>	0.0416	0.0000	0.0000

Tablo 30: Yemen Birinci ve İkinci Model Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
DYY	1993337.	762131.9	2.615475	0.0214
Eğitim Harcamaları	3.10E+12	1.81E+11	17.17498	0.0000
Dış Ticaret Açıklığı	22071274	80394802	0.274536	0.7880
Sağlık Harcamaları	-1.08E+09	1.03E+09	-1.043889	0.3156
Sabit Sermaye Oluşumu	-23971476	1.98E+08	-0.121285	0.9053
Teknoloji İhracatı	1754.086	851.7330	2.059432	0.0601
C	-1.12E+13	6.49E+11	-17.18590	0.0000
R²				0.966281
Düzeltilmiş R²				0.950718
F İstatistiği				62.08902
F İstatistiği Olasılığı				0.000000

İkinci Model Sonucu:

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
DYY	-1465014.	2999678.	-0.488390	0.6312
C	3.28E+09	1.62E+09	2.025851	0.0579
R²				0.013078
Düzeltilmiş R²				-0.041751
F İstatistiği				0.238525
F İstatistiği Olasılığı				0.631170

4. AMPİRİK ANALİZ SONUÇLARI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

DYY'lerin Ortadoğu-Kuzey Afrika ülkeleri (MENA) üzerine etkisini araştıran ampirik çalışmanın sonucunda, her iki modelde belirleyici olarak ele alınan değişkenlerin çoğunda beklentinin aksine istatistiksel olarak anlamsız bulgular elde edilmiştir. Fakat bu durumu istisnai kılan değişkenlerde mevcuttur.

Yapılan analiz; MENA ülkelerinden seçilen 14 ülkeyi kapsamaktadır. 1995–2014 yılları baz alınmıştır. Çalışmada oluşturulan zaman serilerine ilk önce ADF-PP birim kök testleri uygulanarak durağanlıkları analiz edilmiştir. İkinci aşamada ise her ülkenin DYY ve diğer değişkenlerin büyüme üzerine etkisi araştırılmış olup her ülke için ayrı ayrı zaman iki farklı model kurulmuştur. Birinci modelde, DYY'lerle birlikte massetme kapasitesini ölçmek amacıyla beş farklı bağımsız değişken kullanılırken, ikinci modelde DYY'lerin ekonomik büyüme üzerine etkisini görmek amacıyla modele bağımsız değişken olarak sadece DYY'ler seçilmiştir. Modeller OLS yöntemi ile analiz edilmiştir.

Bahreyn ülkesi için kurulan modeller ele alındığında birinci modelin sonucuna göre, DYY'lerin diğer değişkenlerle birlikte ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği görülmektedir. İkinci modelde ise DYY'lerin tek başına ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca modelin %95 güven aralığında yer aldığı görülmektedir. Bu sonuçlara göre Bahreyn ülkesi belirli bir massetme kapasitesine sahip olmadığı görülmektedir. Cezayir ülkesi için oluşturulan birinci ve ikinci model sonuçlarına göre; DYY'lerin ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Fas ülkesine bakıldığında, birinci ve ikinci modellerde DYY'lerin ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkide bulunduğu sonucuna ulaşılmaktadır. İran için oluşturulan birinci ve ikinci model içinde aynı sonuçlar elde edilmekte ve DYY'lerin ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Katar ülkesi için kurulan birinci ve ikinci modelin sonuçlarına bakıldığında, hem DYY'ler tek başlarına hem de DYY'lerle birlikte diğer değişkenlerin ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Kuveyt ülkesinin sonuçlarında ise, birinci modelde, DYY'ler diğer bağımsız değişkenlerle birlikte ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu ve modelin %90 güven aralığında yer aldığı görülmektedir. İkinci modelde DYY'ler tek başına ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Model sonuçları dikkate alındığında, Kuveyt ülkesinin belirli bir

massetme kapasitesine sahip olduğu görülmektedir. Libya ülkesi için kurulan birinci modele bakıldığında, DYY'lerin diğer değişkenlerle birlikte ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu görülürken, ikinci modelde de olumsuz etkinin söz konusu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Lübnan için kurulan her iki modelin sonucu da DYY'lerin ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu ve modelin %99 güven aralığında olduğu tespit edilmektedir. Mısır ülkesinin analiz sonuçlarına bakıldığında da her iki modelde de, DYY'lerin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği aynı zamanda modelin %99 güven aralığında olduğu da görülmektedir. Suudi Arabistan'ın sonuçlarında birinci modelde, DYY'lerle birlikte diğer değişkenlerin ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu görülüp, model %99 güven aralığındadır. Fakat ikinci modelde, DYY'lerin ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu durum, Suudi Arabistan'ın belirli bir massetme kapasitesine sahip olduğunu göstermektedir. Tunus için yapılan analiz sonuçlarına bakıldığında, birinci modelin %99 güven aralığında yer alırken, ikinci modelde DYY'lerin ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği görülmektedir. Tunus ülkesi için, DYY'lerin tek başına ekonomik büyüme üzerinde yeterli etkiye sahip olamadıkları fakat diğer değişkenlerle birlikte büyümeyi etkileyebildikleri görülmektedir. Böylelikle Tunus'un belirli bir massetme kapasitesine sahip olduğu söylenebilir. Umman için yapılan ampirik çalışmada birinci modele göre, DYY'ler ve diğer değişkenler ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkiye sahip iken, ikinci model %90 güven aralığında yer almaktadır. Bu durumda, Umman ülkesinin almış olduğu DYY'ler ekonomik büyümeyi olumlu etkilerden diğer değişkenlerle bir araya geldiğinde ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Bu sonuç Umman ülkesinin belirli bir massetme kapasitesine sahip olmadığını gösterir. Ürdün için birinci ve ikinci modelin sonuçlarına bakıldığında, DYY'lerin hem tek başlarına hem de diğer değişkenlerle birlikte ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği görülmektedir. Ayrıca her iki modelde %99 güven aralığında yer almaktadır. Yemen ülkesi için kurulan birinci modelde, DYY'lerin diğer değişkenlerle birlikte ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu görülmekte ve model %99 güven aralığında yer almaktadır. İkinci modelde ise, DYY'ler tek başlarına ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu durumda Yemen ülkesi için yeterli oranda massetme kapasitesine sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Ülkelerin tek tek ele alınmasının yanı sıra bütün ülkelerin birinci modeldeki değişkenler açısından bakıldığında, GSYİH büyümesini en fazla olumsuz etkileyen değişkenler; sağlık

harcamaları ve GSYİH içindeki sabit sermaye oluşumu olduğu görülmektedir. Sağlık harcamaları değişkeni 14 ülke arasından 11 ülkenin ekonomik büyümesini olumsuz etkilediği gözlenmektedir. GSYİH içindeki sabit sermaye oluşumu değişkeni ise; 14 ülke arasından 9 ülkenin ekonomik büyümesini olumsuz etkilediği gözlenmektedir. Eğitim harcamaları 14 ülke arasından 6 ülkenin, dış ticaret açıklığı ve teknoloji ihracatı 5 ülkenin ekonomik büyümesini olumsuz etkilediği görülmektedir.

Elde edilen modellerin sonuçlarına göre, iki farklı sonuç elde edilmiştir. Birinci sonuca göre DYY'lerin ekonomik büyüme üzerinde direkt olarak olumsuz etkiye sahip olduğu görüşüdür. Bu durum DYY'lerin ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini savunan; Abasız ve Karaca (2007), Abderrezak (2008) ve Yang (2008) görüşlerini destekler mahiyette sonuç vermiştir.

Çalışmada elde edilen bir diğer önemli sonuç ise; ülkelerin belirli bir masetme kapasitesine sahip olmaları durumunda DYY'ler ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir. Krogstap ve Matar (2005), çalışmalarında DYY'lerin yatırım alan ülkelerin ekonomik büyümelerine katkı sağlayabilmeleri için, söz konusu ülkelerde belirli bir seviyede masetme kapasitesinin olması gerektiğini ve bu kapasitenin altında olan bir ülke de DYY'ler ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyeceğini savunmuşlardır. Elde edilen sonuçlar Krogstap ve Matar'ın çalışmalarını doğrulamaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada; DYY'lerin MENA ülkeleri üzerindeki etkileri araştırılmış olup 14 MENA ülkesi baz alınmıştır. DYY'lerin GSYİH büyümesi üzerine etkilerinin yanı sıra eğitim harcamaları, sağlık harcamaları, teknoloji ihracatı, GSYİH içindeki sabit sermaye oluşumu ve dış ticaret açıklığının ekonomik büyümesindeki rolleri de incelenmiştir. Ayrıca seçilen değişkenlerin massetme kapasitesindeki etkileri de çalışmada incelenen bir diğer olgudur. Çalışma 1995–2014 dönemini kapsamaktadır. Çalışmada ilk önce her değişkenin durağanlığı ADF-PP birim kök testleri ile test edilmiştir. İkinci aşamada her ülke için iki farklı model kurulmuş olup, birinci modelde, DYY'lerle beraber beş farklı değişken seçilerek ülkelerin massetme kapasiteleriyle birlikte ekonomik büyüme üzerine etkisi araştırılırken, ikinci modelde sadece DYY değişkeni ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki araştırılmıştır. Çalışmada zaman serileri oluşturularak her iki model de OLS yöntemi ile incelenmiştir.

Gelişmekte olan ülkelerin temel sorunlarının başında sermaye birikiminin yetersizliği gelmektedir. Bu sorun gelişmekte olan ülkeler için, gelişmiş ülkelerden DYY çekmek amacıyla yatırım alanları oluşturmaya yönelmektedir. DYY'ler yatırımcının yerleşik olduğu ekonomi dışındaki bir ekonomide yaptığı uzun vadeli yatırımları göstermektedir. DYY'lerin tarih boyunca hareketliliği incelendiğinde, İkinci Dünya Savaşından itibaren artma eğilimi gösterdiği, 1980'li yıllarda ise Sovyet Birliği'nin çökmesiyle birlikte ciddi oranda ivme kazanarak arttığı görülmüştür. 1990'lı yıllarda DYY'lerde artışlar devam ederken 1997 Uzak Doğu Krizi, 2000 Asya Krizi, 2008 küresel krizlerden oldukça etkilenmiş ve bu dönemlerde DYY'lerde ciddi oranda azalmalar görülmüştür. Bu durumla birlikte gelişmiş ülkelerin yatırım yapmak için tercih ettiği doğalgaz ve petrol kaynakları açısından zengin MENA ülkelerinde ise, 2008 küresel krizin getirdiği olumsuz etkilerle birlikte yaşanan Arap Baharı olaylarının bu bölgede yapılan DYY'leri olumsuz yönde etkilediği görülmüştür. Çalışmada üzerinde durulan bir diğer konu ise massetme kapasitedir. Massetme kapasitesi, sermayeyi verimli kullanabilme yeteneği ile ilgilidir. Bu açıdan çalışmada, sağlık harcamaları, GSYİH içindeki sabit sermaye oluşumu teknoloji ihracatı, eğitim harcamaları ve dış ticaret açıklığı değişkenleri seçilmiş olup MENA ülkelerinin sermayelerini ne ölçüde verimli kullanabileceği görülmek istenmiştir.

Yapılan ampirik analizler sonucunda, Her iki model birlikte değerlendirildiğinde, hem belirli bir masnetme kapasitesine sahip olup hem de DYY'lerin tek başına ekonomik büyümeyi etkilediği dört MENA ülkesi bulunmaktadır. Bu ülkeler Lübnan, Mısır Umman ve Ürdün'dür. Çalışmada bir diğer elde edilen sonuç, DYY'lerin tek başına ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği görülürken, belirli bir masnetme kapasitesine sahip olan ülkelerde DYY'lerin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği görülmektedir. Bu ülkeler, Kuveyt, Suudi Arabistan, Tunus ve Yemen'dir. Ayrıca, DYY'lerin tek başına ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği görülürken, ülkelerin belirli bir masnetme kapasitesine sahip olmaması sonucunda ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu ülkeler ise, Bahreyn ve Umman'dır. Ayrıca çalışma da elde edilen bir başka sonuç ise, DYY'ler hem tek başlarına hem de masnetme kapasitesini belirleyen değişkenlerle birlikte ekonomiyi olumsuz etkilediği görülmüştür. Bu ülkeler ise; Cezayir, Fas, İran, Katar ve Libya'dır.

Elde edilen sonuçlar bir araya getirildiğinde 14 MENA ülkelerinden 7 ülke belirli bir masnetme kapasitesine sahiptir. Bu ülkeler; Kuveyt, Lübnan, Mısır, Suudi Arabistan, Tunus, Ürdün ve Yemendir. MENA ülkelerinden Bahreyn ve Umman ülkelerinde DYY'ler tek başına ekonomik büyümeyi olumlu etkilerken, diğer değişkenlerle birlikte belirli bir masnetme kapasitesine sahip olmadığı için ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Seçilen MENA ülkelerinden hem belirli masnetme kapasitesine sahip olmayan hem de DYY'lerin tek başına ekonomik ülkeyi olumsuz etkileyen ülkeler ise; Cezayir, Fas, İran, Katar ve Libya'dır. Sonuç olarak MENA ülkeleri, belirli bir masnetme kapasitelerine sahip iseler aldıkları DYY'ler ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir. Masnetme kapasitesine sahip olmayan ülkelerde ise DYY'lerin ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Özetle uygulanan zaman serisi analizlerinin sonuçlarına göre; Krogstup ve Matar (2005), çalışmalarında, ülkelerin masnetme kapasitesinin belirli bir seviyede olması gerektiği, bu kapasiteye sahip olmayan ülkelerin ise aldıkları DYY'lerin ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini savunmuşlardır. Yapılan analizlerin sonucu da bu durumu doğrulamaktadır. Ayrıca DYY'lerin ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini savunan diğer analizlerle de, yapılan çalışma sonuçları paralellik göstermektedir.

KAYNAKÇA

- ABDERREZAK, A, (2008). Foreign direct investment in the MENA region: Is There A Colonisation Memory Effect?, The Journal of North African Studies, Vol: 13, No: 2, s: 219 -226.
- ADAK, M. (2011), Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkelerinin Ekonomik Yapısı, 2. bölüm, MENA Bölgesinde Ekonomik Büyüme, MKM Yayıncılık, Bursa.
- ADAMS, S. (2009). Can Foreign Direct Investment (FDI) Help to Promote Growth in Africa?, African Journal of Business Management, Vol: 3 (5), s: 178-183.
- AĞAYEV, S. (2010). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Geçiş Ekonomileri Örneğinde Panel Eştleşme Ve Panel Nedensellik Analizleri, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, No: 12/1, s: 159–184.
- AK, M. (2009). Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Doğrudan Yabancı Yatırımların Temel Belirleyicileri, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- AKIN, F. (1998). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye Örneği, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s: 96, Ankara.
- AKMAN, A. (1998). Yabancı Sermaye Yatırımlarının Nedenleri ve Etkileri, YASED, Ankara.
- ALFARO, L., CHANDA, A., KALEMLİ-ÖZCAN, S. VE SAYEK, S. (2003). FDI Spillovers, Financial Markets, and Economic Development. IMF Working Paper, No: 03/186.
- ALFARO, L. CHANDA, A. KALEMLİ-ÖZCAN, S. ve SAYEK, S. (2004). FDI and Economic Growth: The Role Of Local Financial Markets, Journal Of International Economics, No: 64, s: 89–112.
- ALFARO, L. CHANDA, A. KALEMLİ-ÖZCAN, S. ve SAYEK, S (2006). How Does Foreign Direct Investment Promote Economic Growth? Exploring the Effects of Financial Markets on Linkages. National Bureau of Economic Research Working Paper, No: 12522.
- ALLEN, R. (1964). Statics For Economists, Mc-Millan, ss: 133–152, UK.

- ALPAR, C. (1980). Çokuluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma, 3. Baskı, Ankara, Turhan Kitapevi.
- ALTOMONTE, C. (2000), Economic Determinants and Institutional Frameworks: FDI in Economies in Transition, Transnational Corporations, Cilt: 9 No: 2, s: 75–106.
- BAHARUMSHAH, A. ZUBAİDİ ve MARWAN ABDUL-MALİK THANOON (2006). Foreign Capital Flows and Economic Growth in East Asian Countries, China Economic Review, Vol: 17.
- BALASUBRAMANYAM, N. SALISU, M. SAPSFORD, D. (1996). Foreign Direct Investment and Growth in EP and IS Countries, The Economic Journal, No: 434, s: 92–105.
- BARON, J. A History of Corporate Finance, Baskin Baruch College Paul j. Miranti, Jr. Rutgers University s: 61.
- BATMAZ, N. ve TUNCA. H, (2005). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye, Beta Basım, 1. Baskı, İstanbul.
- BASHIR, A. (1998). Foreign Direct Investment and Economic Growth in Some MENA Countries: Theory and Evidence, MENA Annual Meeting in Conjunction with ASS, New York.
- BASU, P. CHAKRAORTY, C. REAGLE, D. (2004). Liberalization, FDI and Growth in Developing Countries: A Panel Cointegration Approach, Economic Inquiry, 41, (3), s: 510–516.
- BASU, P. ve GUARİGLİA, A. (2007). Foreign Direct Investment, Inequality and Growth, Journal of Macroeconomics, Vol: 29, s: 824 – 839.
- BAYRAKTAR, F. (2003). Dünya’da ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Türkiye Kalkınma Bankası Araştırma Müdürlüğü (GA/03-1-1), Ankara.
- BENGOA, M. ve SANCHEZ-ROBLES, B. (2003). Foreign Direct Investment, Economic Freedom and Growth: New Evidence from Latin-America, European Journal of Political Economy, Vol: 19 (3), s: 529–545.
- BLOMSTRÖM, M. LIPSEY, R. ZEJAN, M. (1992). What Explains Developing Country Growth?, NBER Working Paper, No: 4132,

- BORATOV, K. (2003). Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ayrıştırılması ve Sıcak Para: Tanımlar, Yöntemler ve Bazı Bulgular, İktisat Üzerine Yazılar II: İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar, (Der. Ahmet H. Köse, Fikret Senses ve Erinç Yeldan), İstanbul: İletişim Yayınları.
- BORENSZTEİN, E. DE GREGORIO J. ve LEE J.M (1998). How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth?, Journal of International Economics, Vol: 45, s: 115–135.
- CALVO, BENGUA, M. ve SANCHEZ-ROBLES, B. (2001). Does Foreign Direct Investment Foster Economic Growth? Some Theoretical and Empirical Arguments, University of Cantabria Working Paper.
- CANDEMİR, A. (2007). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme ve İstihdam Üzerindeki Etkileri,
- CANDEMİR, A. (2009). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler, Ege Akademik Bakış, Sayı: 9 (2), s: 659 – 675.
- CARKOVIĆ, M. ve LEVINE, R. (2002). Does Foreign Investment Accelerate Economic Growth?, The World Bank Conference, Washington, s: 195-220.
- CHAKRABARTI, A. (2001). The Determinants of Foreign Direct Investment: Sensitivity Analyses of Cross-Country Regressions, Kyklos, Vol: 5, No: 1, s: 89–114.
- CHOE, J. (2003). Do Foreign Direct Investment and Gross Domestic Investment Promote Economic Growth?, Review of Development Economics, Vol: 7, No: 1, s: 44–57.
- COHEN, W.M. ve LEVINTHAL, D.A. (1989). Innovation and Learning: The Two Faces of R&D. Economic Journal, Vol: 99 (397), s: 569-596.
- COHEN, W.M. ve LEVINTHAL, D.A. (1990). Absorptive Capacity: A New Perspective On Learning And Innovation. Administrative Science Quarterly, Vol: 35 (1), s: 128–152.
- CHOWDHURY, A. ve MAVROTAS, G. (2006). FDI and Growth: What Causes What?, United Nations University.
- CÖMERT, F. (2000). İstihdam Sorunu ve Yabancı Sermaye, Hazine Dergisi, Sayı: 13.

- ÇAPRAZ, İ. ve DEMİRCİOĞLU, İ. (2003). Türkiye'den Yurtdışına Doğrudan Sermaye Yatırımları ve Türk Yatırımcıları, İTO Yayınları, Yayın No: 2003-14, İstanbul.
- ÇEŞTEPE H. ve MİSTAÇOĞLU T. (2010). Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 2, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.
- DEĞER, M. ve EMSEN, Ö. (2006). Geçiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: Panel Veri Analizleri (1990-2002), Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 2, s: 121- 137.
- DEVLİN, J. (2010). Challenges of Economic Development in the Middle east and North Africa Region World Scientific Publishing, Ca. Pte. Ltd, Singapore.
- DPT, (2000). VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yayını, s: 9, Ankara.
- DPT, (2000). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- DUNNING, J. (1986). Foreign Direct Investment and Economic Development, Multinational Business, No.2.
- DUNNING, J. (1993). Multinational Enterprise and The Global Economy, Addison-Wesley, Wokingham.
- DURHAM, J. (2004). Absorptive Capacity and Effects Of Foreign Direct Investment and Equity Foreign Portfolio Investment On Economic Growth, European Economic Review, 48, s: 285-306.
- DUTTARAY, M. (2001). Essays on Foreign Direct Investment and Growth: Causality and Mechanism, <http://proquest.umi.com/>.
- EFE, B. (2000). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında Dünya ve Türkiye'deki Gelişmeler ve İzmir'in Sansı, İzmir Ticaret Odası.
- ERICSON, J. IRANDOUST, M. (2001). On the Causality Between Foreign Direct Investment and Output: A Comparative Study, The International TradeJournal, Vol: 15, No: 1, s: 1-26.
- EROL, A. (2000). Yabancı Sermaye I, Mükellefin Dergisi, Sayı: 93, s: 72-83.

- EVGİN, T. (1996). Ekonomik Yaklaşım Dış Borçlanma Ve Dış Borçlarımızda Yapılan Düzenlemeler Dış Borçlanma: Tanımı, Amaçları Ve Sonuçları, Hazine Müsteşarlığı, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü. Ekonomik Yaklaşım, Cilt: 7, Sayı: 23.
- FİDAN, E. (1995). Çok Uluslu Şirketler ve Azgelişmiş Ülkeler Üzerine Etkileri, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, Sayı: 1 s: 99–118.
- FURBER, H. (1976). Rival Empires of Trade In the Orient 1600-1800, Vol: II, University of Minnesota Press , s: 38.
- EUROSTAT, (2007). European Union Foreign Direct Investment Yearbook 2007, Luxembourg. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>. Erişim Tarihi: 24.03.2009.
- GENÇ, H. ve SAYIM, F. (2011). Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkelerinin Ekonomik Yapısı, MKM Yayıncılık, Bursa.
- GÖRGÜLÜ, E. (2012). Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişmekte Olan Ülkelerin Ekonomik Büyümelerine Etkileri: Panel Veri Analizi, (Doktora Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- GUJARATİ, D.N. (1999). Temel Ekonometri, Çev: Ü, ŞENESEN & G.G, ŞENESEN, İstanbul, Literatür Yayınları.
- GÜLSEVER, T. (1989). Teknolojik Gelişme, Enformasyon Teknolojisi, Esnek Üretim Ve Esnek Uzmanlaşma, Sanayi Kongreleri Bildirileri, Türkiye Makine Mühendisleri Odası, Ankara, Yayın No: 134/I s: 165 – 168.
- GÜNER, Ü. ve YILMAZ, M. (2007). The Effect of FDI on Economic Growth: A Panel Data Evidence For Developing Countries (1993 – 2004), Akademik Araştırmalar Dergisi. Sayı 34. s: 1–13.
- GÜVERCİN, D. (2007). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ekonomik Büyüme İlişkisi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- HANSEN, H. ve RAND, J.(2004). On the Causal Link Between FDI and Growth in Developing Countries, University of Copenhagen Institute of Economics Development Economics Research Group Discussion Papers, No: 30.

HSIAO, F.S.T. ve HSIAO, M-C.W. (2004). FDI, Exports and GDP in East and Southeast Asia – Panel Data Versus Time-Series Causality Analysis, *Journal of Asian Economics* 17, s: 1082 – 1106.

IMF, Data and Statistics, <http://www.imf.org>.

IŞIKSOY, E. Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü 2. Çalıştayı, İzmir Bölgesel Kalkınma Dinamikleri, ESBAŞ Pazarlama ve Tanıtım Grup Başkanı, <http://www.deuiktisat.org>.

KARACA, C. ve ABASIZ, T. (2007). Gelir ve Bölge Ayrımına Göre Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir Analiz, *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 11.Sayı: 1. s: 1–19.

KARAÇUKA, M. (2001). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri ve Bir Uygulama, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

KARLUK, R. (1983). Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul.

KARLUK, R. (2001). Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Katkısı, Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü Eğitim Müdürlüğü Yayınları, s: 97–115, Ankara.

KARLUK, R. (2007). Cumhuriyet’in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm, Beta Basım, 11.Baskı, İstanbul.

KARLUK, R. (2007). Avrupa Birliği ve Türkiye, Birlik Matbaası, 9. Baskı, Ankara.

KASABALI, C. (2004). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Etkisi: Toda-Yamamoto Yaklaşımı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

KAYMAKÇI, O. (2001). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türkiye’nin Makro Ekonomik Performansına Etkileri ve AB Ekonomik Kriterlerine Uyumdaki Rolü, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

KHAWAR, M. (2005). Foreign Direct Investment and Economic Growth: 2005 A Cross- Country Analysis, *Global Economy Journal*, Volume 5, Issue 1, Article 8.

- KESEMEN, M. (2009). Bankacılık Sektöründe Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Türkiye Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- KHRAWISH, H. A. ve SIAM, W. Z. (2010). Determinants of Foreign Direct Investment: Evidence from Jordan. *Business and Economic Horizons*, 1 (1), 67–75.
- KORUCUOĞLU, S. (2006). Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Vergi Teşvikleri. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- KROGSTRUP, S. ve MATAR, L. (2005) Foreign Direct Investment, Absorptive Capacity and Growth in the Arab World. HEI Working Paper, No: 02.
- LAURENTI, L. ve POSTIGLIONE, P. (2005). The Effects Of Capital Inflows On The Economic Growth In The Med Area, *Journal Of Policy Modelling*, N: 27, s: 839–851.
- LENSINK, R. ve MORRISSEY, O. (2001). Foreign Direct Investment: Flows, Volatility and Growth in Developing Countries, <http://www.ub.rug.nl/eldoc/som/e/01E16/01E16.pdf> Erişim tarihi: 12.05.2015.
- Lİ, X. Ve LİU, X. (2004). Foreign Direct Investment and Economic Growth: An Increasingly Endogenous Relationship, *World Development*, N: 33 (3), s: 393–407.
- MAKKİ, S. ve SOMWARU, A. (2004). Impact of Foreign Direct Investment and Trade on Economic Growth: Evidence from Developing Countries, Vol: 86, is: 3, s: 795–801.
- MARSHALL, P.J. (2005). The Making and Unmaking of Empires Britain, India, and America, c: 1750–1783, s: 83.
- MCLEAN, B. ve SHRESTHA, S. (2002). International Financial Liberalization and Economic Growth, *Research Discussion Paper*, No: 2002–03.
- MİSTAÇOĞLU, T. (2010). Ekonomik Entegrasyonun Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi: Seçilmiş Bölgesel Ekonomik Entegrasyon Örnekleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- MOSLEY, P. HUDSON, J. ve HORRELL, S. (1987). Aid, The Public Sector and The Market in Less Developed Countries, *The Economic Journal*, Cilt 97, No: 387, s: 616–641.

- MODY, A. ve MURSHID A. (2005). Growing Up with Capital Flows, *Journal of International Economics*, No. 65, s: 249–266.
- MOOSA, I. A. (2002). *Foreign Direct Investment Theory, Evidence and Practice*. Palgrave Macmillan, s: 77–82.
- NAIR-REICHERT, U. ve WEINHOLD, D. (2001). Causality test for crosscountry panels: a new look at FDI and economic growth in developing countries, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, Vol: 63, Issue:2, s: 153–171.
- NUGENT, J. ve HASHAM P. (2007). *Explaining Growth in the Middle East*, Elvisevier, Amsterdam, Netherlands.
- NUNNENKAMP, P. (2001). *Foreign Direct Investment in Developing Countries: What Policymakers Should Not Do and What Economists Don't Know*, Kiel Discussion Papers, No: 380.
- OBWONA, M. B. (2001). Determinants of FDI and their Impact on Economic Growth in Uganda, *African Development Review*, Vol: 13, No. 1, s: 46–81.
- OĞUZLU, T. (2011). Arap Baharı ve Yansımaları, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 36, Aralık, Ankara.
- OKUYAN, A. ve ERBAYKAL, E. Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt: 19, Sayı: 67, s: 47–58.
- ÖZALP, İ. (2004). *Uluslararası işletmecilik*, (1. Baskı), Anadolu Üniversitesi Yayını No 1576, Eskişehir.
- ÖZKAN, B. (2005). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Belirleyen Faktörler; İşletme ve İşveren Profili Açısından Gaziantep İli Örneği, Doktora Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Kütahya.
- ÖZTÜRKLER, H. ve KESKİNGÖZ H.(2012). Ortadoğu Ekonomilerinin Genel Özellikleri, Arap Baharı, Sorunlar Ve Fırsatlar, II. Bölgesel Sorunlar Ve Türkiye Sempozyumu, 1–2 Ekim 2012, (<http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/ortadogu/3674-arap-bahari-ve-nedenleri>), Erişim tarihi: 31.05.2015.

- PAPAIOANNOU, S. K. (2004). FDI and ICT Innovation Effects on Productivity Growth: A Comparison between developing and developed countries, (www.fep.up.pt/conferences/earie2005/cd_rom/Session%20II/II.D/papaioannou.pdf), Erişim tarihi: 24.02.2015.
- PAPANEK, G. F. (1973), Aid, Foreign Private Investment, Savings, and Growth In Less Developed Countries, *Journal Of Political Economy*, Vol: 81, No: 1, s: 120–30.
- RAM, R. ve ZHANG, K. H. (2002). Foreign Direct Investment and Economic Growth: Evidence From Cross – Country Data for the 1990s, *Economic Development and Cultural Change*. Vol: 51, s: 205.
- REİSEN, H. ve SOTO, M. (2001). Which Types Of Capital Inflows Foster Developing-Country Growth?, *International Finance*, Vol: 4 (1), s: 1–14.
- ROBBİNS, N. (2006). The Corporation that Changed the World How the East India Company SHaped the Modern Multinational, Pluto Pres, s: 36–43.
- ROBBİNS, P. T. (2003). Transnational Corporations and The Discourse of Water Privatization. *Journal of International Development*, Vol: 15 (8), s: 1073–1082.
- ROOT, F. ve AHMED, A. (1979). Empirical Determinants of Manufacturing Direct Foreign Investment in Developing Countries, *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 27, No: 4, s: 751–767.
- SARKAR, P. (2007). Does Foreign Direct Investment Promote Growth? Panel Data and Time Series Evidence from Less Developed Countries 1970–2002,MRPA Paper, No: 5176.
- SAVAŞ, V. (1986). Kalkınma Ekonomisi, 4.baskı, Beta Basım Yayım, İstanbul.
- SEYİDOĞLU, H. (2007). Uluslararası İktisat: Teori Politika ve Uygulama, Geliştirilmiş 16. baskı, İstanbul, Güzem Yayınları.
- SEZİN, T. (1990). Dünya Ekonomisinde Çok Uluslu Şirketlerin Kalkınma, İstihdam ve Sosyo-kültürel Yapı Üzerine Etkileri, *Hazine Dış Ticaret Dergisi*, s: 6.
- SOTO, M. (2000). Capital Flows and Growth In Developing Countries: Recent Empirical Evidence, OECD Development Centre, Working Paper No: 160.

- SUBAŞI, M. (1995). Doğrudan Dış Yatırımlar ve Türkiye Uygulaması, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- ŞAHİN, M. (1975). Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları, Ankara, Ay Yıldız Matbaası.
- TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI, www.tcmb.gov.tr/, Erişim tarihi: 24.09.2015.
- T.C. RESMİ GAZETE, (2003). S: 25141.
- TÜRKCAN, B. (2008). Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Ve Kalkınmaya Etkileri: Panel Data Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- UNCTAD, (1998). World Investment Report, Trends and Determinants United Nations, New York and Geneva.
- UNCTAD, (1999). World Investment Report, Trends and Determinants United Nations, New York and Geneva.
- UNCTAD, (2013). World Investment Report, Trends and Determinants United Nations, New York and Geneva.
- UNCTAD, (2015), United Nations Conference On Trade And Development, <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=96740>, Erişim tarihi: 24.8.2015.
- UNIDO, (2005). Industrial Development Report 2005: Capacity Building for Catching Up; Historical, Empirical and Policy Dimensions, UNIDO Publication No: 454, <http://www.unido.org>, Erişim tarihi: 8.04.2015.
- ULUDAĞ, R. (1991). Türkiye’de Yabancı Sermaye Uygulaması, Maliye ve Sigorta Yorumları Yayıncılık, Ankara: Alf Matbaacılık.
- URAS, G. (1979). Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları, İstanbul, İktisadi Yayınlar.
- UYSAL, İ. (2003). Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Türkiye Açısından Doğrudan Yabancı Yatırımların Analizi ve Değerlendirilmesi, YayımlanmamıŐ Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

- YANG, B. (2008). FDI and Growth: A Varying Relationship Across Regions And Over Time, *Applied Economics Letters*, 15, s: 105–108.
- YAPRAKLI, H. (2010). Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- YAYLIM, Ş. ve DEĞER, K. (2012). Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve İstihdam Arası İlişkiler: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Dinamik Panel Veri Nedensellik Analizleri (1991–2008), *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Cilt: 49 Sayı: 568.
- YILDIRIM, K. ve DOĞAN K. (2001). Makro Ekonomi, Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, Yayın no: 145, 2.Baskı, Eskişehir.
- YILMAZ, M. (2008). Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- ZENGİN, A. (2003). Türkiye Ekonomisi Açısından Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına İlişkin Bir Değerlendirme, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, Şubat, Cilt: 18, Sayı: 203, s: 52–68.
- ZEREN, F. ve ERGÜN, S. (2010). AB’ye Doğrudan Yabancı Sermaye Girişlerini Belirleyen Faktörler: Dinamik Panel Veri Analizi, *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 4, s: 67 – 83.
- ZHANG, K.H. (2001). Does Foreign Direct Investment Promote Economic Growth? Evidence From East Asia and Latin America, *Contemporary Economic Policy*, Vol: 19, No: 2. s: 175 – 185.
- WALLERSTEIN, I. (1998). Liberalizmden sonra, (Çeviren: Erol Öz), Metis Yayınları, İstanbul.
- WORLD BANK, (2012). Trade, Investment And Development İn The Middle East And North Afrika, The World Bank, Washington DC.
- WORLD BANK, (2016). <http://data.worldbank.org/region/mena>, Erişim tarihi: 05.01.2016.

Erişim Adresleri:

<http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/ortadogu/3674-arap-bahari-ve-nedenleri>,

Erişim tarihi: 31.05.2015.

<http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/ortadogu/3674-arap-bahari-ve-nedenleri>,

Erişim tarihi: 31.05.2015.

<http://arapbahari.nedir.com/#ixzz3bj1wCjeo>, Erişim tarihi: 31.05.2015.

<http://www.arabianbusiness.com/bahrain-expected-bustle-149877.html> Erişim tarihi: 12.06.2015.

<http://www.ofdi.org/dyy-nedir/>, Erişim tarihi: 14.10.2015.

<http://doguhindistansirketi.blogspot.com.tr/>, Erişim tarihi:01.11.2015.

<http://www.nedirnedemek.com/kahverengi-alan-yat%C4%B1r%C4%B1m%C4%B1-nedir>

[kahverengi-alan-yat%C4%B1r%C4%B1m%C4%B1-ne-demek](http://www.nedirnedemek.com/kahverengi-alan-yat%C4%B1r%C4%B1m%C4%B1-ne-demek), Erişim tarihi:10.12.2015.

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/06/20030617.htm>, Erişim tarihi:14.06.2015.

